

Ten geleide

Een verantwoording van het perspectief

Het was wat ik me al lange tijd afvroeg: wat is dat eigenlijk, dat naar jezelf kijken. En dan bedoel ik niet dat psychogiseren, die introspectie waar allerlei beschouwende en onderzoekende lieden zich al sinds het begin der tijden mee bezig houden. Nee, veel dichterbij huis is mijn vraag.

Zien we wel wat we zien? Is dat beeld, dat weergeeft hoe we onszelf zien wel een juiste, d.i. representatieve weergave, van wat we zijn. Hoeveel bedrieglijke lagen zitten er mogelijk om ons heen, hoeveel gezichtsbedrog, hoezeer zijn we mogelijk een fata morgana?

Kijk zelf: weten we niet allemaal dat de formele glimlach die ieder van ons vertoont bij een begroeting niet meer is dan een verplichte illusie? Beseffen we niet allemaal dat de mededeling dat we welkom zijn niet meer betekent dan dat de ontvanger ons niet direct wenst uit te roeien. De omgang van mensen is een vertoning, een theaterstuk, toneelspel voor de bühne.

Wat we werkelijk zijn, hoe we werkelijk denken, verbergen we omwille van de lieve vrede. Elke mededeling moet daarom worden verpakt in sociaal wenselijke vermommingen, elke gedachte kan enkel worden geuit na een zorgvuldige check op zijn sociale haalbaarheid.

De omgang tussen mensen is een voortdurend aftasten, een steeds maar weer zoeken naar het haalbare, mijden van het onhaalbare dat tot haat zou leiden.

Voor dat doel passen we ook de taal en de concepten aan die we gebruiken. Als we zeggen 'als het u belieft', bedoelen we dat het gewoon wel gedaan moet worden om ruzie met ons te vermijden. Als we het hebben over oorlog, praten

we over vrede. Als we een agressieve politiek willen noemen we het daarvoor bedoelde ministerie het ministerie van defensie.

Wij mensen verpakken al onze bedoelingen, en dan wel zodanig dat de andere aanvoelt dat de vriendelijke taal enkel bedoeld is om de absolute wil en wensen te verpakken.

Het is een techniek waarmee we de vrede handhaven terwijl we toch onze wil doorzetten.

We spelen dat spel als een verkeersvorm, een wijze van onderling regelen van ons gedrag.

Maar dat spel loopt niet altijd goed. Het is immers niet altijd zo dat wat we denken onderling duidelijk te maken altijd ook zo begrepen wordt door de ander. Mededelingen die als vriendelijke of neutrale boodschap zijn bedoeld worden als vijandelijke daad begrepen en omgekeerd.

En maar al te vaak komt het voor dat we voortdurend signalen afgeven in de hoop dat de ander het oppikt en dan gebeurt dat niet en er groeit een gigantisch misverstand tussen ons beiden.

Kortom, de omgang tussen mensen heeft de vervelende eigenschap een scherm op te trekken tussen ons met het doel de ware aard van die omgang te verbergen. En dat geeft problemen. Want doordat het scherm het zicht beneemt weten we vaak niet meer wie of wat de ander is. Maar het geeft ook een probleem doordat we ook onszelf een beeld van ons bestaan, onze zijde van het scherm, kunnen voorhouden dat wel aangenaam maar niet realistisch is, want juist bedoeld om de realiteit te verhullen. Zo verdwijnen wij en de anderen in een verpakking van wellevendheden, en weten we niet meer wie we zijn.

Het geheel van gevormde beelden waarin we leven vormt zo een sociale bol om ons heen, een bol waarvan we alleen de binnenzijde zien en per definitie niet de buitenzijde. Niet dat we nooit in aanraking komen met elementen van buiten die bol, want dat doen we natuurlijk wel, omdat die soms zich ongevraagd

opdringen. Maar die worden dan geïncorporeerd in de bol, laten die mogelijk iets vervormen maar de bol blijft wel bestaan.

Het grote nadeel van de sociale bol is dat er geen spiegel in zit: we kunnen onszelf niet echt zien, juist omdat alles wat we over onszelf weten bestaat uit de beelden die we zelf gemaakt hebben en keurig door onze omgeving gedeeld worden. Alles wat we vinden wordt door onszelf steeds bevestigd. Ons zelfbeeld is geen spiegel, het is een karikatuur daarvan.

En dan hebben we een probleem als we wel willen weten wie we echt zijn. Hoe te ontdekken wat en wie we zijn.

Hoe gaan we dat doen?

Om in het antwoord op die vraag wat verder te komen gebruik ik een gedachtenschema uit de historische epistemologie. Dat betreft de tegenstelling tussen nominalisme en realisme.

Het is een tegenstelling die ontstaan is (niet echt ontstaan maar toen zo benoemd) in de vroege middeleeuwen (het debat tussen Radbertus en Ratramnus). In de kern gaat het debat over de uitleg van de eucharistie, en dan met name de transsubstantiatie daarin, d.i. de omzetting van wijn in bloed en van brood in christus vlees. De nominalisten geloven dan dat de benaming ook echtheid is, d.w.z. dat de hostie echt vlees en de wijn echt bloed wordt, en de realisten geloven dat de eucharistie een metafoor is, d.w.z. een gebaar dat terugverwijst naar de werkelijkheid naar het diepere wezen van de eucharistie, die van de menselijke bevrijding door de logos.¹ Het is dus een kwestie van de oppervlakte geloven, de benaming, of de onderliggende werkelijkheid, het wezen, geloven. De realisten waren platonisten, zij geloofden erin dat onder de oppervlakte van de verschijningen een wezen, een echtheid zit, die het zijn van

¹ Beiden grijpen met een tekst met een identieke titel terug op concepten van Augustinus. Die concepten worden aangeduid met 'figura' en 'veritas'. Veritas beweert dat wat waargenomen is daar ook waarachtig is. Figura zegt dat de figuur die men waarneemt metaforisch is, d.w.z. verwijzend naar een onderliggend idee.

het ding bepaalt. De nominalisten waren wat we nu empiristen noemen: zoals het ding benoemd wordt is het ook.

Dat denkschema uit de historische epistemologie kan verhelderend zijn als we naar mensen kijken.

De vraag die zich daarvanuit stelt is de volgende: Is het zichtbare zijn van ons mensen echt of verbergt het een diepere werkelijkheid, een wezenlijk ander iets dat we niet onderkennen maar waarvan we het bestaan op een gegeven moment wel moeten erkennen. Hoe zijn wij echt? En wat is 'echt'?

Het is een vraag die we allemaal in meer of mindere mate met ons meedragen. Ieder mens treedt vroeg of laat wel eens buiten zichzelf, kijkt naar zijn eigen verschijning en vraagt zich af wat die eigen verschijning nu in Gods naam aan het doen is. Wij zijn eraan gewend om onszelf te wegen. Ons zelfbeeld wordt niet alleen door ons gekoesterd maar ook steeds door ons betwijfeld, en die twijfel kan pijnlijk en kan ook geruststellend zijn, al naar gelang de hoeveelheid zelfvertrouwen waarmee we onszelf bekijken.

Dat perspectief van die zelftwijfel, dat zichzelf ondervragen, is precies de zoektocht tussen nominalisme en realisme, tussen de idee dat het ego echt wel is zoals het zichzelf ziet of juist iets is wat het ego niet ziet maar de persoon nu juist wel maakt tot wat hij in werkelijkheid is. En, om dat nog preciezer te formuleren, de zoektocht naar de ware aard van het eigen bestaan kan niet ingevuld worden vanuit de sociale bol, omdat die juist alleen de sociale wenselijkheden weergeeft. Die zoektocht moet als het ware 'meta' gevoerd worden, d.w.z. vanuit een positie naast en buiten het eigen bestaan, van buiten de sociale bol, omdat die sociale bol per definitie enkel de oppervlakte is. Die zoektocht moet dus als het ware van buiten het bestaan, post mortem met andere woorden, gevoerd worden. Het zoeken naar de ware aard van het bestaan is enkel mogelijk door de twijfel van buitenaf, door het niet zomaar aanvaarden van de gegevens, die we als vaststaand beschouwen.

Hoewel het niet mogelijk is uit je sociale bol te stappen (dan zou het geen gesloten bol meer zijn immers) is wel mogelijk te beseffen dat het een bol is. Vanuit dat besef kun je herkennen dat schokken, onverwachte ontwikkelingen en gebeurtenissen, veroorzaakt worden door gebeurtenissen en invloeden vanuit je eigen bol die je niet voorzag, precies omdat je in die bol leeft. De

beschrijving en interpretatie van een persoonlijk leven vindt, als het autobiografisch gedaan wordt, per definitie plaats vanuit de eigen sociale bol, maar kan wel verwijzen naar de plaatsen en momenten waarop de sociale bol werd aangetast, geschokt en vervormd door invloeden van buitenaf. Tenminste als we maar bereid zijn dat te zien, d.w.z. bereid zijn van onze sociale bol te abstraheren en te doen alsof we freischwebend zijn, ons boven ons object van beschrijving kunnen bewegen en er met een helicopterblik op kunnen neerkijken. De intentie om afstand te nemen van je eigen zijn, juist om dat eigen zijn onder ogen te kunnen zien, verweekt je als schrijver en onderzoeker in een bijna onmogelijke opgave: hoe een 'onbevangen', d.w.z. letterlijk niet door je sociale bol en je autoconcept verblind, beeld te ontwerpen van het bestaan?

Dat maakt het schrijven van autobiografisch materiaal tot een opgave. Want als ik niet ben wie ik ben, maar in werkelijkheid ben wie ik onder de oppervlakte ben, iemand die uit zicht is gebleven, dan hebben we een onerkend iemand, een persoon zonder uiterlijk, een letterlijk onzichtbaar wezen.

Onzichtbare wezens zijn geen spookverschijningen en geen verzinsels. Dat een blad met 4 houten latten een tafel is, is er niet aan te zien, wij leggen het erin, wij maakten dat beeld. Het tafel zijn is alleen niet zichtbaar, het is een onzichtbaar wezen van dat blad met die vier houten latten. Maar niettemin beschouwen we het ding echt wel als een tafel.

Insgelijks gaat het met onze echte identiteit. Ook al staat die niet als een stempel op ons hoofd, hij bestaat wel. De autobiograaf die die identiteit wil beschrijven, weet dat hij een beeld gaat vormen dat niet zichtbaar zal zijn en voor sommigen waarschijnlijk ook niet herkenbaar. (Mensen gaan ook op tafels zitten!!). Het beeld dat tevoorschijn komt uit een autobiografie is niets anders dan een nieuwe autoconceptie van de schrijver, maar dan een die geschreven werd vanuit het besef van de betrekkelijkheid van het eigen autoconcept.

Het verlangen naar zelfidentificatie is van alle tijden. Het heeft zeker, zoals Andreas Kinneging terecht opmerkte, ook iets te maken met onze erfenis van de romantiek. Het hunkeren naar het contact met een verondersteld eigen wezen heeft iets van het zoeken naar het paradijs in jezelf, een paradijs waarvan we natuurlijk weten dat het niet bestaat, maar dat we toch graag zouden laten bestaan.

Wij verzinnen onszelf, en dat verzinsel heeft de smaak die we erin willen proeven.

Pas als we ons daarbij kunnen neerleggen, kunnen we tevreden zijn met wat we over onszelf bedenken. De autobiografie is niet meer dan een schilderij, een zelfportret waarin we met kleuren en stijlen en vormen het karakter van ons object kunnen verduidelijken. Het belangrijke van een goed zelfportret is nu juist dat er iets uit naar voren komt, dat je in de visuele werkelijkheid niet had kunnen zien, het karakter, de ware aard, de wezenlijke trekken van de beschreven persoon. De 'wie-is-dat' vraag wordt in de aanschouwing van een zelfportret een heel andere vraag: niet langer wordt bedoeld wat de naam van die persoon is, of wat voor werk hij deed, etc, maar nu gaat het om de vraag wat voor persoonlijkheid, wat voor boodschap, wat voor zending, wat voor ellende, die representeerde.

Of het 'treft' zoals de daarvoor geldende uitdrukking zegt, is heel iets anders. Is die man wel echt zo, raakt het portret de echte persoon?

Dat kan ik natuurlijk nooit garanderen, al was het alleen maar omdat dat oordeel, die beeldvorming, aan de lezer is.

Het enige wat ik kon doen is zoveel mogelijk opkuisen, zoals de Vlamingen dat noemen. De zaak ontdoen van alles wat naar mijn oordeel mijn beschrijving tot een vorm van mooi praten zou maken. Het moet om, zoals Edgar Zilsel me leerde, Die nackte Sache gaan. Zoveel mogelijk ontdoen van bedenkingen, zoveel mogelijk de echte gebeurtenissen, en toch ook zoveel mogelijk en eerlijk de echte gemoedsbeslommeringen beschrijven.

Dat geeft een hard plaatje, geen lievige vertelling. Want in een echt leven gebeuren veel dingen die niet hadden moeten gebeuren, die we allemaal niet wilden en verafschuwen.

Maar ze gebeuren wel, ook al zouden we ze het liefst zo snel mogelijk onder het tapijt vegen. Daarom is het schrijven van een 'pure' autobiografie, een waarin de fatsoensnormen zijn afgeschaft en brute eerlijkheid het schrijven dicteert, een pijnlijke aangelegenheid. Dat wil je niet in levenden lijve doen. Met de pen op het papier voel je de priemende blikken in je rug, snel bedek je je oren voor de striemende verwijten over hoe 'je dat toch kon schrijven', en 'waarom je dat

dan indertijd niet anders had gedaan', al die agressie waar de levende autobiograaf bang voor moet zijn, maar een dode gelukkig niet. De anderen, de levende autobiografen, verdedigen de oppervlakkige schijn, omdat die beter te verdragen is. Maar in het realistisch perspectief weten we beter.

Het is gewoon niet anders. Wie eerlijk zijn leven wil hervinden, eerlijk in zijn persoonlijkheid wil graven, die kan niet anders dan al die te verwachten kastijdingen opzietten en zich gedragen alsof hij al dood was en toch geen pijn meer kan voelen en doof kan blijven voor alle verwijten. Het 'de eerlijkheid gebiedt' is geen lege leuze, want dat doet die ook. De oude Plato had gelijk: zie onder ogen wat voor beeld we maken, zie hoe je je het had voorgesteld, en zie daarna onder ogen wat het in feite geworden is, want dat is de werkelijkheid.

Dat is dan ook het grote verschil van ons, hedendaagse autobiografen, en het romantische voorbeeld van Andreas Kinneging: wij zien niet het paradijs voor ons, wij zien de rauwe naakte realiteit. Als wij terug willen naar ons wezen en daarom onze empirische schijn willen afschudden, dan is het omdat we liever de werkelijkheid onder ogen zien, niet omdat die mooi of aantrekkelijk is, maar omdat we dan toch liever willen weten wat we echt zijn. Wij zijn geen godsaanbidders meer, de logos buiten ons doet ons niet meer buigen.

Wij zien met vreze onder ogen wat we zijn geworden.

De schijn bedriegt, het wezen gebiedt. Wij mensen zijn niet de onbevleete ontvangers, de reine zielen die alleen het goede willen. Wij zijn gespleten, verdeeld tussen een oppervlakkig vredig uiterlijk en een verwrongen en gespleten innerlijk. Ons wezen is onze marteling: kunnen we verdragen wat we zijn?

Daarover gaat Post Mortem speech. Over wat ik ben in oppervlakkige beschrijvingen van gebeurtenissen, en over wat ik werd door de onderliggende processen, de evolutie die buiten het beeld van de empirische waarnemers viel.

Het is een tragikomisch gevecht. De optimistische don Quichote, vechtend voor een betere wereld, omdat hij die wereld ziet als een versteend bastion van windmolens, die ondertussen gewoon ordinair onderuit gaat omdat niet de

windmolens maar zijn naasten het kwaad uitdragen. Het wezen van zijn bestaan had Don Quichote niet begrepen, het had hem gegrepen.

Een verhaal als de Post mortem speech kent geen moraal. Moraal is een uitvinding van mensen, een geheel van gedragsvoorschriften. De post mortem speech is de mensen voorbij, is geschreven vanuit het perspectief van het niet-meer-mens-zijn, van het het leven voorbij zijn.

In het leven is alles wat het is. Wij vormden ons een beeld van het bestaan en leefden daarnaar, ongeacht de gevolgen. Daar steekt geen goed of kwaad in, ieder van ons stak er zijn passie in, ieder van ons heeft er de pijn van te slikken. Dat doet zeer of het doet deugd.

Na het leven is van dat onderscheid niets meer te bespeuren. We zijn -heel klinisch- wat we zijn. In werkelijkheid, in wezen zijn dan, niet wat ons zelfgeschapen gezichtsbedrog ervan maakte.

Daarom is de Post Mortem Speech een kaal verslag. Het oordeelt niet zozeer, het rapporteert. De gebeurtenissen en emoties worden neergezet zoals ze ervaren zijn. Het is de impuls van de schrijver die de tekst genereert, niet het beoogde effect bij de lezer zoals de moderne commerciële literatuur beoogt.

En het is geen fictief verhaal, maar botte realiteit: wat is, is. De ongenadige hardheid van het bestaan, in vergelijking dan met de fraaie schijn van ons autoconcept waarin wij gewend worden te leven, shockeert, maar is wel de echte werkelijkheid, die, die onder de opgelegde schijn van ons bestaan verborgen ligt.

Het is niet mooier dan het is.

Rest mij enkel nog de wens dat zij die na mij komen en deze tekst onder ogen krijgen een ontnuchterd wereldbeeld overhouden aan deze post mortem speech. Wij mensen zijn wat we zijn. We houden elkaar in balans door de schone schijn, het oppoetsen van een harde realiteit. We kunnen kiezen voor goed en kwaad en kiezen nou eenmaal vaak het kwaad.

Er zijn weinig wegen om dat te doorbreken. Enkel onze eigen wil biedt een uitweg, maar dan moeten we die ook volgen.

Hoe dat moet is een opgave, niet een oplossing. Dat is aan jullie, niet meer aan mij

Maarten

Stad aan het Haringvliet, 1-6-2021

Ter overweging: over conflicten en beelden

Wat zijn conflicten? Het woord 'conflict' betekent volgens van Dale 'een verschil van mening'. Die omschrijving is een typisch voorbeeld van misplaatste empirische interpretatie.

Immers, we kunnen prima van mening verschillen zonder daar ruzie over te krijgen, en leven in het besef dat we het eens zijn over het feit dat we het oneens zijn. Nee, verschil van mening is nog niet een conflict. Maar de interpretatie van Van Dale is begrijpelijk: wat we zien is herrie en geruzie, en dus zullen we maar zeggen dat wat we zien hetzelfde is als wat is.

Dommigheid natuurlijk. Want als mensen elkaar, letterlijk dan wel figuurlijk aanvliegen, is dat het uiteinde van een voorafgaande route. Niets in ons bestaan is synchronisch, alles is diachronisch, bestaat door de tijd en niet als foto. Het conflict dat we zien is de laatste schakel in een keten van gebeurtenissen. Er is een opbouw van opvattingen aan voorafgegaan, een opeenstapeling van irritaties, een onomgaanbare gewaarwording van onaanvaardbaarheid over zaken en mensen. Dat hoeft helemaal niet betrekking te hebben op een rationele afweging van argumenten, dat kan juist heel goed betrekking hebben op een misplaatste interpretatie van gevoelens. Sterker nog, het komt frequent voor dat mensen conflicten hebben die het in de grond volkomen eens zijn.

Het conflict is de ontlading van een voorafgaande geschiedenis. En wat we moeten weten om het conflict te begrijpen is wat die geschiedenis is.

Wat mensen doen is beelden bouwen. Beelden van hoe ze het bestaan zien, beelden van hoe ze hun naasten, hun familie, en hun vrienden zien. Beelden van hun overheid en hun samenleving. Allemaal concepten waarin ze hun bestaan proberen te bevatten.

Die beelden kunnen collectief gevormd worden en zaaien dan in de regel geen verdeeldheid. Maar in de moderne samenleving worden beelden niet in gezamenlijkheid maar individueel gevormd, zij het met inmenging en de verwerking van beelden van anderen. Door die individuele samenstelling van

beelden kunnen wij mensen, ook als we elkaar na staan, toch heel erg verschillen in de beeldvorming.

Dat is niet wat ons bevalt. Wij zijn allemaal leden van een groepsgericht ras, de menselijke soort. Die wil als collectiviteit geen verdeeldheid, afval van de roedel wordt bestraft. Dat is een diep instinct van onze soort. Als wij leden van onze biotoop tegenkomen, die beelden uitdragen die niet de onze zijn, is onze instinctieve reactie die afwijkingen te bestrijden. De botsing van beelden komt voort uit dat groepsbewustzijn, dat ons een idee geeft van onaanvaardbaarheid van afwijkingen. Juister gezegd, het wordt pas een conflict, niet door de discrepantie tussen beelden zelf, maar doordat wij die discrepantie niet verdragen. Niet de discrepantie, niet de onenigheid, is het probleem, maar ons onvermogen om andere beelden dan die van onszelf te tolereren. Conflicten zijn in de kern niets anders dan dat: het optreden van de onverdraagzaamheid, de intolerantie tegenover beelden van anderen.

Goed, we hebben dan hiermee de onjuistheid van de omschrijving van Van Dale wel aangetoond, maar hebben we daarmee nu een juist begrip van de aard van het conflict bereikt?

De clash tussen mensen komt voort uit intolerantie, maar dan verschuift simpel de vraag: waarom zijn we intolerant tegen de beelden van anderen? Is dat angst? En angst waarvoor dan?

Ik vermoed dat de sleutel tot begrip van de oorzaken van conflict ligt in ons zelfbeeld (technisch: de autoconceptie). Wij componeren in de loop van ons bestaan auto-concepties, beelden van hoe we onszelf zien. En die zijn belangrijk, omdat we die zo samenstellen dat we er in vrede mee kunnen leven. Een autoconceptie beschrijft hoe we ons karakter zien, hoe we onze potenties zien, hoe we onze prestaties zien, hoe we onze eigenschappen waarderen. Maar die beschrijft, parallel aan dat eerste rijtje, ook hoe we verwachten dat anderen dat zien. Als wij onszelf bijvoorbeeld als fysiek sterk zien, nemen we aan dat anderen ons ook als fysiek sterk zien. Een reactie na een indrukwekkende krachtsinspanning die zegt dat onze prestatie het werk van een zwakkeling is kan op boze reactie van ons rekenen. Al onze waarderingen in ons auto-concept kennen een parallelle lijn van daaraan gekoppelde verwachtingen. Die

geanticiperde verwachtingen maken onlosmakelijk deel uit van het auto-concept.

Beelden zijn daarom niet langer neutraal. Elk beeld dat wij vormen wordt begeleid door een verwachting van de receptie van dat beeld in onze biotoop. En wordt dat beeld niet aanvaard, dan betekent dat een afwijzing door de groep van ons, want wij zijn immers dat beeld, het maakt deel uit van ons zelfconcept. Het is bijvoorbeeld een van de hoofdredenen voor racisme: naarmate de blanke man meer afgeschilderd wordt als een onderdrukkend monster, een beeld dat geen enkele blanke mens zal onderschrijven, voelt hij zich meer verworpen in zijn autoconceptie en zal hij vijandiger reageren. Er ontstaat dan strijd om de autoconceptie van de groep, want de verwerping van het autoconcept van de blanke man zet hem aan tot verwerping van het autoconcept van de anderen, omdat hij het positieve autoconcept van zijn eigen groep wil behouden. Veel racistische activisten komen openlijk daarvoor uit: zij strijden voor de herwaardering van het autoconcept van de blanke man.

Wat linkse activistische geschiedsherschrijvers dus zien als een kwestie van gerechtvaardigde bewustwording door het onder de neus wrijven van de geschiedenis, is dus precies wat het racisme aanwakkert. (Ik blijf natuurlijk voorstander van die geschiedsherschrijving; maar niet bewust zijn van het effect is zinloos).

Autoconceptie is een sleutelbegrip voor het begrijpen van de reacties van mensen die tot conflicten leiden. Pas als we begrijpen dat de autoconceptie het moeizaam bevochten resultaat is van onze inspanningen onszelf te begrijpen in een krachtenveld van beelden van anderen om ons heen, kunnen we gaan begrijpen wat mensen drijft om de tolerantie soms te hanteren en soms te laten varen.

Een grote rol speelt daarin de kracht van onze autoconceptie. Dat wil zeggen, het doet er echt wel toe of wij onwankelbaar zelfverzekerd zijn, zeker ervan dat ons zelfbeeld de werkelijkheid weergeeft, of dat we daar niet zo zeker van zijn en daarom elke aanslag op dat zelfbeeld als een bedreiging ervaren. Iemand die weet dat hij toch niet aan het wankelen is te brengen, kan niet geschokt worden door allerlei beweringen over de onwaarachtigheid van zijn zelfbeeld. Maar

iemand die juist zelf twijfelt of hij wel is wat hij wil zijn, verdraagt geen aanslagen op dat toch al wankel zelfbeeld.

Het is de reden waarom mensen zo iets als leiderschapspatronen ervaren. Diegene die leidt is helemaal niet van nature een leidende persoon, maar is wel erg zeker van zichzelf, heeft een onwankelbare autoconceptie, en omdat we dat zelf niet hebben volgen we liever hem. En wee haar of hem die het dan leidende beeld waagt in twijfel te trekken. Die draagt immers alleen bij aan de onzekerheid, en precies dat willen de volgelingen van de leider niet.

De anatomie van het conflict grijpt dus vooral terug op die onzekerheid, niet op de discrepantie van beelden. Het is de onzekerheid die mensen agressief maakt, d.w.z. het besef dat hun beelden divergeren van die van de anderen maakt ze bang en daardoor agressief.

Zo is het dus dat de anatomie van het conflict een anatomie van de onzekerheid wordt.

Wat is precies 'onzekerheid'? Onze conceptie van zelfverzekerdheid is het omgekeerde van de mens die voor het eerst van zijn leven blind wordt en de weg moet zoeken. Niets is dan zeker. Waar was ook weer de deur, hoe bepaal ik richting, wanneer weet ik dat de bodem omhoog of omlaag gaat? Niets is daarvan bij de beginnende blinde in beeld; er is geen beeld, hij moet alles opnieuw bepalen. Steekt hij een hand uit dan kan het zijn dat hij iets herkenbaars voelt, maar het kan ook zijn dat hij met zijn vingers tussen de deur komt of per ongeluk zich snijdt. Alles is mogelijk.

En precies dat wil de beeldvormende mens niet. Het vormen van beelden is wezenlijk aan het mens zijn. Als de beelden er niet zijn en niet gemaakt kunnen worden of vals en onwerkelijk blijken, is de mens geen mens meer. Hij voelt het aan alsof zijn verbeeldingsvermogen is stilgelegd ². En dat beeldvormende vermogen is wat hem stuurt. De techniek om de buitenwereld te incorporeren in ons brein door middel van beelden van die buitenwereld, is het cruciale

² De echte blinde overigens niet; die begint onmiddellijk beelden te construeren om zijn vermoeden van de werkelijkheid op te bouwen en test dat dan voortdurend.

bestaansmiddel van de mens. Of we dat later wetenschap of geloof of nog iets anders gaan noemen, doet nauwelijks ter zake. Het komt allemaal neer op een begripsmatige vatting van de biotoop.

En we hebben dat nodig. Ons hele gevoel van stabiliteit en zelfverzekerdheid is niets anders dan de overtuiging dat onze beelden adequaat zijn, ons in staat stellen om juist en effectief op onze omgeving te reageren.

Maar als dat zo is, dan is ons kenvermogen absoluut beslissend voor ons vermogen om conflicten te vermijden. Niet omdat er zoiets als een onpartijdige en neutrale waarheid zou bestaan. Dat is immers sowieso niet het geval. Maar wat wel het geval is, is dat de term waarheid staat voor het begrip tussen mensen, het als gemeenschappelijk veronderstelde idee dat ze onderling hetzelfde beeld steunen. Wij zijn zaken als het kerkelijk dogma en de wetenschappelijke waarheid gaan gebruiken om onze onderlinge verdeeldheid over beelden te bezweren. Die verdeeldheid mocht niet bestaan omdat daarmee onze gemeenschappelijke beelden zouden ondergaan. Verdeeldheid, anders gezegd geloofsafval en pseudowetenschap, zijn ongeoorloofd, niet omdat ze in zichzelf iets kwaads zijn, maar omdat ermee ons collectieve beeld en dus ons collectieve zelfvertrouwen onderuit gaan.

Inde microsociale verbanden gebeurt in werkelijkheid niets anders: er ontstaat een stilzwijgende communis opinio, niet een met betrekking tot politiek of ideologie, of opvoeding en zo, de extraverte uitgesproken meningen, nee, een die gaat over de onuitgesproken zaken, over hoe je moet bewegen, over hoe je mensen hoort te benaderen, over de mate van vertrouwen die je kunt eisen, over de graad van afhankelijkheid die je acceptabel vindt, over de wijze waarop je tegen medeliden en aanmoediging aankijkt, etc. . Het zijn die onderliggende waarden waar we beelden delen. Als we veronderstellen dat er empathie is voor een dakloze, en die wordt venijnig weggeschopt, als we aannemen dat er interesse is voor het nieuwgeboren neefje, terwijl de ander daar niet eens naar wil kijken, dat soort onderuit halen van gemeenschappelijke beelden, dat veroorzaakt het afbreken van waarheden, die we dachten te kennen, en dan breekt het conflict uit. Het is mogelijk dat conflict uit te stellen, bijvoorbeeld als er een heel dominante participant in de sociale bol is, die elk afwijkend geluid onderdrukt, maar dat is altijd alleen maar tijdelijk. Onder de grond broeit het conflict en dat komt vroeg of laat naar boven.

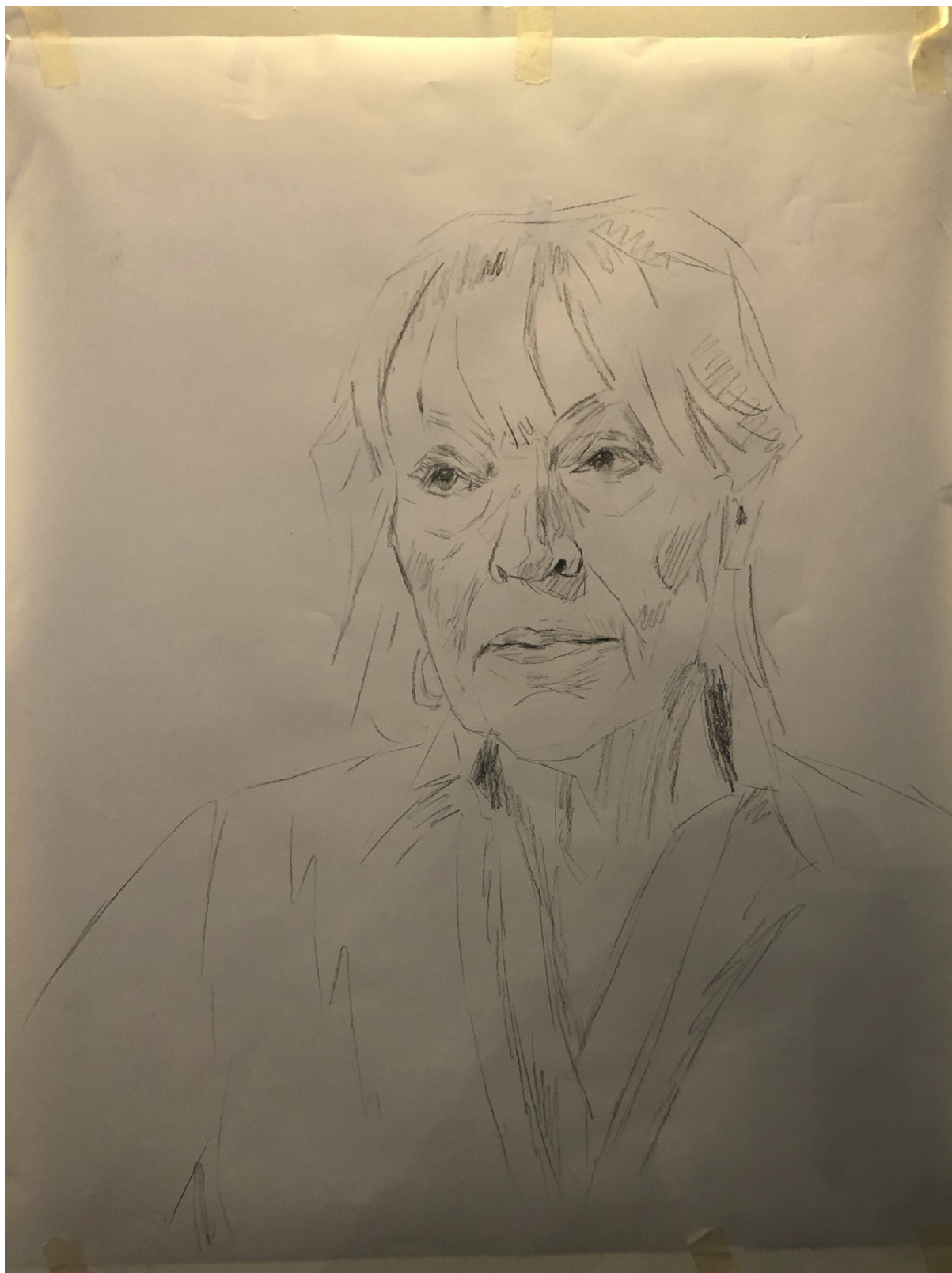
POST

MORTEM

SPEECH

Deel 1: "Een heerlijk spontaan joch"

Voor Miek

Colophon

Titel: Post Mortem Speech, deel 1

ISBN:9789492752222

Eerste editie, geschreven tussen 4 en 11 januari 2020.

Auteur: Maarten van den Oever

Copyright: Stichting Dubitatio Liberat

Plaats van uitgave: Utrecht

Jaar van uitgave:2020

Prelude

Niet.

Ik ben niet.

Elke dode is niet.

Ook al is niet zijn eigenlijk ook iets, maar zelfs dat ben ik niet in het hier en nu.

Voor wie niet is, is er zelfs geen hier en nu, ook niet een plekje in het universum.

Wie niet leeft is nergens en nooit.

Is ook aan niks gebonden

Hoeft niets te vrezen

Voor niets in te houden

Gelukkig!!

Want dat is een hele bevrijding.

Na de dood is er een glorieus niks, een leegte waarin je van de eindigheid bevrijd wordt, zoals Parmenides ooit zei.

En dan, na dat ultieme 'nee' tegen het leven, tegen de benauwenis van alle voorwaarden en straffen, van alle wraak en intrige, van alle angsten die je

meeslepen naar het inferno, dan begint pas de discussie, sprak Ibrahim, die lieve oude beeldhouwer uit de Pauwstraat.

Dus vooruit nu, op naar de discussie met het leven, naar die o zo tijdelijke aanraking met het wereldje van deze planeet, waarin ik als een vreemdeling ben neergedaald.

Laat ons eens bezien wat er is gebeurd, besnuffelen het bloed en de ingewanden van een verwrongen leven.

En dan, als we alles gewikt hebben, eens grondig wichelen, zoeken naar de bron van de trammelant.

1.

Kunnen we begrijpen waarom we geboren worden waar we geboren worden?

Alleen als we weten wat 'waarom' is, en dat weten we niet. Redenen zijn verzinsels, constructies die mensen gebruiken om gebeurtenissen aanvaardbaar te maken. Ze bestaan niet echt, en wij halen ze er alleen bij om onze zenuwen te kalmeren.

Een 'waarom' is er niet. Er gebeurt gewoon wat er gebeurt. Geen enkele beweging van de planeten heeft ermee te maken, en ook de vervuiling van de planeet speelt er nauwelijks een rol bij. Het is gewoon dom toeval, en niet een gevolg van het lot, want het lot is bepalend, en toeval is eerder het gebrek aan bepaling.

Ik zal in de handdoek geploft zijn die Els, de jongere zus van mijn moeder, ophield, toen ik ter wereld plofte, in zo'n rechthoekig dertigerjaren villatje met een vierkantig hoog dak, waarin mijn ouders op de eerste verdieping hun slaapkamer hadden gevestigd. Het is een kamer onder een dak, op de hoek van het huis, met een raam in een erker. Het dak is laag, het komt op je af. De kamer is benauwend, ongeveer 5 bij 4 meter, maar door het dak verkleind. Een kamer voor een kind, maar niet in 1950, toen je een grote geluksvogel was, als je een huis had met zulke slaapkamers.

Er waren er vier in dat huis, een in elke hoek van het dak. Aan de voorkant van het huis was er een badkamer tussen de kamers, aan de achterkant een trap. En al die kamers hadden een erkerraam. Als je klein bent dan denk je dat jouw huis,

waarin je opgesloten wordt, een heel bijzonder huis is, en dat er eigenlijk niet meer zulke huizen kunnen zijn.

Maar het was nu juist niet een heel bijzonder huis. Het was een huis in de soort en stijl waarvan er in het Oisterwijk van rond de oorlogsjaren heel wat stonden. Het zijn van die huizen met een typische status-uitstraling. Breed van voren, met de gevel ver van de weg, een oprijlaan ernaast, een grasveld ervoor, en ook nog gelegen op een verhoging eronder, waardoor je ertegenop moest kijken. De voordeur niet op een hoek van het huis, zoals de gewone burgerhuizen en arbeiderswoninkjes hadden, maar voornaam in het midden, tussen de twee grote ramen. Het dak was hoog, heel hoog, zeker anderhalf keer de hoogte van de muren van de begane grond. Hoge daken imponeren, arbeiders hadden juist de bekende lage huisjes met de lage daken; die puntmuts gaf status, ook al kon je met de zolder niks beginnen.

En het ging om die status. Wie belangrijk wilde zijn, moest belangrijk gaan wonen. Daarom woonden in Oisterwijk ook veel zich belangrijk wanende mensen. Het dorp was een begrip voor statuszoekers. Niet alleen minister-presidenten als De Jong en De Quay verbleven er wel, maar ook Arnold Meyer van het Zwart front, Joan Willems van de PVDA, en Dijksterhuis, wetenschapshistoricus, en onnoembaar vele andere statusbeluste zonderlingen. Het dorp was een toevluchtsoord voor de elite, een soort katholiek Wassenaar.

In zo'n dorp was je niks zonder zo'n huis. Mijn ouders gingen daar juist in 1950, toen ik in die handdoek van Els plofte, wonen. Ze kwamen van een ander huis, dat minder imposant was en ze van broer Wal hadden overgenomen, maar die overname lag niet zo lekker meer, omdat na een knetterende ruzie de broers zakelijk gescheiden waren, juist in 1950. Het had Wal de nodige centen gekost om mijn vader, die overigens Antonius Simon Maria van den Oever heette, maar eigenlijk dus gewoon als Tonnie bekend stond, uit te kopen. Hij had onmiddellijk na de uitkoop besloten het geld verkeerd uit te geven, en kocht zich dus dit statushuis en daarnaast een stuk moeras met een villa in het dorp Haaren, om daar een kwekerij te beginnen en zijn broer eronder te concurreren. Het was een van die ongelukkige zakelijke besluiten, waar zijn leven rijk aan was, omdat

hij nu eenmaal, als student economie van de Tilburgse professor Cobbenhagen, weinig begreep van planten kweken, en dus zijn hele zakelijke leven lang minderwaardige planten zou gaan leveren. Boomkweken was zijn stiel niet, maar zakendoen des te meer, en toen de ruilverkaveling de sukkelende boertjes uit de streek in het nauw bracht wist hij zich op uitgekiende wijze grondig te verrijken met de onkunde van het boerenras, en werd zo alsnog een min of meer welgesteld burger.

Het huis was dus, alhoewel voor een beginnende ondernemer een uiterst ongelukkige keuze, bestemd om de status van Tonnie hoog te houden. Het huis zelf had op de begane grond een heel prozaïsche indeling, die je met je ogen dicht kon voorspellen. Aan de voorkant twee kamers gescheiden door een hal met de trap erin. De linkse kamer was de woonkamer, waar wij kinderen niet in mochten komen, de rechtse was de eetkamer, waar tussen het eten door de kinderen met hun speelgoed werden opgesloten. Achter die rechtse kamer lag de keuken, met ernaast een nauwe gang, waaraan de keldertrap grensde. Simpel, rechttoe, rechtaan, geen hoge kamers, wel behang op behang, kolenkachels, een kolenfornuis, een aanrecht van gegoten graniet, houten paneeldeuren, vitrages en bloemetjesgordijnen. Het gangbare beeld van elk burgergezin dat zonder al te veel kleerscheuren uit de oorlog gekomen was. Het was een interieur dat functioneerde, meer moest het ook niet doen. Het ging niet om het innerlijk, het ging om het uiterlijk.

En buiten was het huis dan ook mooi. Er lag aan alle kanten tuin omheen, aan de voorkant gras met tijdelijk een taxushaag, die verwijderd werd nadat Tonnie de tuinman de snoeiresten had laten voeren aan de herten achter zijn huis, die daarvan prompt crepeerden. Aan de linkerzijkant een strook van zo een tien meter breed, waarin ze een olietank hadden laten begraven, die in milieuvriendelijker tijden er alleen met de grootst mogelijke kosten weer uit te krijgen was, en aan de achterkant een groentetuin, ter breedte van het huis en aanvankelijk een 15 meter diep, waarin de heerlijkste bessen en aardbeien stonden te wachten totdat ik ze kwam plunderen. Rechts van het huis stond een houten schuur, eerst met deuren voor 1 auto, later toen de status dat vereiste

voor 2 auto's, die zou worden opgegeten door een woekerende bruidsluier en toen werd vervangen door een stenen schuur.

Voor de schuur lag de oprijlaan tot aan de straat. Oprijlanen zijn belangrijk, d.w.z. niet om op te rijden maar om ze zo lang en breed mogelijk te maken. De oprijlaan is geen attribuut, het is een hoofdzaak. De lengte en breedte van de oprijlaan geeft het belang van de eigenaar weer. Daarom mag die ook absoluut niet door hegjes en zo aan het oog onttrokken worden en hij mag ook niet recht liggen. Als de ruimte het toelaat moet hij in een slinger liggen, maar zo groot was de tuin van Tonnie's huis nu ook weer niet, en dus lag hij recht maar dan met een licht bollende stijging, dat stond ook mooi. Hoe vaak ik die wel niet heb zien heraangelegd worden, elke keer breder, totdat je er op het laatste extra parkeerplaatsen in kon maken! En de oprijlaan moest lang zijn, en dus was de schuur zover mogelijk naar achteren geplaatst, tot voorbij de achterhoek van het huis, zodat Tonnie als hij thuiskwam zijn eigen huis voorbij moest rijden en dan weer terug kwam naar de keukeningang. Als hij dan thuiskwam stonden wij stil achter het keukenraam te kijken hoe hij aan ons voorbijgleed. Hij was wel geen koning, maar het had toch het air van een voorname beweging, dat stille glijden langs het toekijkende keukenraam. Niet dat het altijd goed ging – hij trapte een keer op het moment suprême door zijn rem waardoor hij met een daverende knal door de schuur heen reed in plaats van erin te stoppen- maar het gewicht van het 'glijden' was ons goed duidelijk. Imago deed ertoe.

Dat kun je ook mooi zien op een van de foto's die wij als kinderen allemaal kregen: Tonnie staat daar aan het begin van de oprijlaan, zijn lange loden jas aan, een zijden sjaal, en een dure zwarte lakense hoed, zijn linkerhand rust op de motorkap van de citroen ds, langs hem en tussen hem en de citroen door zie je het huis en de oprijlaan. Op zijn gezicht staat een voldane glimlach, waarin ook wantrouwen jegens de fotograaf: 'Zie mij'.

Het huis werd mijn familie. Niet omdat het zo bijzonder was -dat was het dus echt niet- maar omdat ik erdoor beschermd werd, het een veilige deken over

me heen legde en ik in slaap kon vallen tussen de bessenstruiken als ik weer eens ontsnapt was. Aan de voorkant kon ik niet komen, want dat was strikt verboden: spelende kinderen in de voortuin dat was iets voor gewone burgers. En dus moest je naar achteren, waar niemand je kon zien. Maar daar was het leuk, overal struiken en planten, overal iets te plukken, en Piet was er, de tuinman, die ook vaak in het glazen kasje zat dat in mijn kinderjaren naast het huis stond. Piet was ook erg 'thuis', en ook erg deel van de tuin. Als het koud was en hij in het kasje bij de potkachel zat planten te stekken e.d. Dan kon ik bij hem zitten, welkom als ik begroet werd door die zachte bruine ogen achter die grote bruinhoornen bril. Hij zei nooit veel, schoof een krukje naast hem, en vroeg of ik het zo goed had.

Niet dat ik alles van hem begreep. Hij dacht dat ik het leuk vond om een kip zonder kop te zien rondracen door de tuin, maar ik raakte half in shock van het bloedsputende rondrennende lijf – mijn eerste ervaring met dierenmishandeling. Maar toch, hij was van een stille zachtheid, in dat bruine manchester kwekerspak: ik was zoveel mogelijk bij hem, daar was veiligheid.

2.

Want **veiligheid**, dat was alles waar mijn jonge leventje om draaide. Niemand kan natuurlijk zeggen dat hij alles nog weet van zijn jongste kinderjaren, dus ik gelukkig ook niet. Juist daarom is het zo prikkelend voelbaar wat ik me nog wel herinner van die tijd. Het zijn de botsingen, de constant aanwezige spanning. De alleroudste herinnering die ik heb is aan de rug van de huishoudster met het witte bandje van haar BH erover, waar ik in mijn getralied ledikantje bij te slapen was gelegd, die zich met de lampetkan aan het wassen was. Als ze me zag kijken was het panisch 'ssst', geen geluid. Dan de gebeden: bidden moest je, letterlijk met alle geweld, bij opstaan, slapengaan, voor en na het eten, en dat nog los

van alle kerkbezoeken. Bidden was oefenen in discipline. Zoiets als Noord-Koreanen die 10 keer per dag 'KIM-heil' moeten roepen. Aankleden was discipline, alles op zijn voorgeschreven plaats, alles zoals de maatschappelijke en politieke gerichtheid van Tonnie voorschreef: brylcreme in je haar, strikken onder je kin, en korte leren broeken, waarmee mijn benen werden opengeschuurd. Eten was ook discipline: hoe het bestek moest liggen, hoe je het vast moest pakken, hoe je moest zitten, wat je wel en niet mocht aanraken op de tafel, dat je niks mocht knoeien, dat je niet moest praten, dat je alles op moest eten, hoe je je servet moest houden en dat het terug in de servetring moest, dat je niks tegen Tonnie mocht zeggen, en moest bidden terwijl hij controlerend toekeek, altijd klaar om je een oplawaai te verkopen. Het was bij zo' n bidexercitie aan tafel dat ik eens zo in angst schoot dat ik van schrik het kruisteken verkeerd om sloeg, d.w.z. met de linkerhand in plaats van met de rechter. Hij vloog op, en ik moest het opnieuw doen, maar, panisch door wat ik wist dat komen ging, deed ik het nog een keer fout, en vloog hij razend over de tafel. Het was een van de weinige keren in mijn leven dat mijn moeder voor me opkwam, want ze vreesde kennelijk dat ik het er niet levend af ging brengen en ging voor me staan. Zo goed kwam ik meestal niet weg. Als ik iets deed wat hem niet beviel was geweld nooit ver weg. Meestal greep hij me daarna bij een been en een arm en sleepte me zo zijwaarts door het huis naar achteren om me in het kolenhok te gooien. In een kolenhok verlies je alle begrip van ruimte en tijd omdat het er zo pikdonker is. Als klein kind kun je ook geen hulpmiddelen vinden om je te oriënteren. Dan lag ik eerst stil op de kolen, maar geleidelijk aan vloog de paniek me aan, en dan zit je te gillen en te krijsen. Het kolenhok lag ver achter het huis en binnen zal wel niemand me gehoord hebben. In mijn hoofd heerste de razernij, en vaak merkte ik het niet eens meer dat de deur openging en een hand me eruit trok. Daar leerde ik wat angst is en hoe dat je kan beheersen.

Tonnie was niet het enige wat er binnen het huis op me af kwam. De huishoudsters werden verantwoordelijk en aansprakelijk gesteld voor alles wat wij kinderen deden. Meestal zelf afkomstig uit gezinnen waar het er hard aan toe kon gaan pasten ze preventieve repressie toe: niks mocht zomaar en ik werd overladen met verboden, bedreigingen en waarschuwingen. Hun wantrouwen dat we ze in moeilijkheden zouden brengen maakte ze vaak tot de vijand van

elke kinderactie. En als het dan eens fout ging, omdat ze ons verwaarloosden, was de woede groot. Toen ik in een onbewaakt ogenblik mijn handen dacht te warmen aan de brandende kolenkachel en mijn handen eraan bleven plakken, werd niet alleen de huishoudster stevig afgestraft maar ik ook: hoe ik het gewaagd had mijn handen te verbranden. Die reactie zou niet de laatste keer zijn dat ze ongelukken voor misdaden aanzagen. Niks kon zonder schuld, ook ziek zijn niet. Toen ik 6 weken werd gebonden aan mijn bed wegens de ziekte van Pfeiffer mocht ik 6 weken mijn kamer niet uit en werd het 6 weken iedereen verboden mij te bezoeken, een leerzame ervaring.

Ach, als ik alles moest beschrijven wat me nog aan ervaringen bijblijft van die vroegste kindertijd, dan zou dat een saaie en sombere ellenlange opsomming worden. Het beeld is zo ook wel helder lijkt me, het heeft niet veel zin er onnodig lang bij te blijven stilstaan.

3.

Toen ik het stadium van de kleuterschool bereikte was ik doorkneed in alle aspecten van de **angst**. Dat zie je niet zo direct aan de buitenkant, en toch, als je goed kijkt, zie je het wel. Er is een foto van mij, op 3 of 4-jarige leeftijd, op een berkenhouten tuinbankje. Ik zit daar half schrijlings, en de foto is denkkelijk bewaard omdat ik lijk te lachen. Maar in werkelijkheid kijk ik angstig naar degene die me erop heeft gezet, ongetwijfeld met het bevel 'zitten blijven'. Ik was daar bang van.

Het kind dat ik was dat op de eerste schooldag bij de kleuterschool van de nonnen werd afgeleverd moet wel een vrolijke indruk hebben gemaakt. Mijn moeder, lieve Hermine, zei tegen de nonnen dat ik een "heerlijk spontaan joch

was”, alsof ze dat zelf geloofde. Ik weet nog hoe blij ik was dat ik daar mocht zijn, het leek me vrij en open en gezellig. Rondrennen door het gebouw en op de speelplaats, ongekennde vrijheid. De domper kwam snel: blij drong ik me naar voren bij de rij op de speelplaats, en, omdat daar geen ruimte meer was, ging ik op de tenen van de non staan. Bijna was ik die dag alweer voorgoed naar huis gestuurd en een ziedende Hermine kwam me omstandig uitleggen dat ik zo ongeveer het ergste was wat haar in haar leven kon overkomen.

En het kon ook nog heel wat erger. Naar kerken moest je gedwongen, maar wat veel schrijnender was, was de hardheid in de leer. Ook al had je niks fout gedaan, boetedoen moest altijd. De biecht is een soort algemene vaststelling dat je misdadig bent, dat je een smet in je ziel hebt, die je alleen moet leren erkennen. Het katholieke geloof is een totalitair regime, het probeert tot in het binnenste van je persoonlijkheid door te dringen om je op te leggen dat je niks en fout bent. Het is persoonlijkheidsdestructie, en daar kreeg ik de volle laag van mee. Als ik met mijn moeder op straat een priester tegenkwam werd ik hardhandig tegen de grond gedrukt om te knielen. Vanaf 6 jaar moest ik misdienaar zijn, knielen achter mis opdragende priesters die dan op het altaar uitgebreid stonden te ruften. Ik werd gedwongen 6 weken lang de vroegste mis te dienen, en toen ik dat niet volhield en ziek werd van het gebrek aan slaap, kwam kapelaan Bergmans daarvoor extra langs om duidelijk te maken dat hij vanwege mijn geklaag besloten had het me 3 weken extra te laten doen. Dat was het gedrag van katholieke priesters, die in het dorp ook de werkgevers afliepen om ze rode werknemers te laten ontslaan, of die probeerden niet katholieken uit de Kunstkring te weren of de niet-katholieke harmonie Asterius het spelen onmogelijk te maken. Dat was het echte katholicisme. Geloof niet dat halfzachte geklets van moderne katholieken die nu beweren dat katholicisme over medemenselijkheid en vrede gaat: katholicisme is keiharde en totalitaire terreur.

Ik zal ongeveer 8 geweest zijn, een leeftijd, waarop de angst onder mijn huid was gaan zitten en ik opgedreven door faalangst vanwege de repercussies op

school grote cijfers haalde. Het zou het jaar worden waarin de angst me volledig te pakken kreeg. De aanleiding was onschuldig: een schoolfietstochtje. Wat me overkwam was symbolisch. Voordat we vertrokken moest ik naar het toilet, maar dat werd verboden. Op de fiets kreeg ik het al snel benauwd, maar van uit de rij gaan was natuurlijk geen sprake. Dat ontbrandde de angst in mij. Ik moest uit de rij en mocht niet uit de rij. Klemgezet door de situatie ben ik gillend een tarweveld in gevlucht. De colonne reed onverstoorbaar door, mij in verbijstering in het tarweveld achterlatend. Tot op de dag van vandaag kan ik nog uit mijn slaap wakker schieten van het beeld van die gele korenaren, die net zo hoog stonden als mijn ogen. Ze wuiven onverstoorbaar heen en weer terwijl ik radeloos zonder kleren erdoor heen en weer ren, in totale paniek. Toen heb ik geleerd wat koud zweet is. Ik ben daar in dat veld in al mijn waanzin en uitzinnigheid ongeveer 8 uur geweest. Eerst niets ziend door mijn tranen en omdat ik gewoon niet op durfde te kijken. Maar later, toen ik weer enig besef kreeg, keek ik in angstig afgrijzen naar de weg die daar ver weg lag en waarop mensen fietsten en liepen alsof ik niet bestond. Daar verscheen op een gegeven moment een cabriolet Chevrolet belair, zo eentje met van die vleugels achteraan, waarin mijn vriendje Michiel op de achterbank stond en in het rond riep naar mij; er was iemand die zich mij bewust was en ik kwam van tussen de gele aren tevoorschijn. Tot op de dag van vandaag barst ik bij de herinnering nog in volle verlatenheid uit. Het contrast van die aren en de emotionele ondergang die ik ervoer is me een ongewild leitmotiv in het leven geworden. Alleen zijn met je angst is het ergste wat er is.

En toch was het leven in de scholen, die ik moest bezoeken, niet alleen maar donker, integendeel. Want wat ik geleidelijk aan begon te voelen in mijn binnenste was een verzet, misschien eerder het afwezig zijn van berusting. Ik kon en wilde me niet steeds neerleggen bij wat me overkwam. Er kwamen daarvan uitbarstingen, eerst nog beetje bij beetje.

Er was het incident met een schoolmeester bij de tekenles: de les was voorbij maar mijn tekening niet af. Iedereen ging weg, en hij riep staand in de deuropening dat ik mee moest komen. En er vonkte iets in mijn hoofd en ik bleef zitten waar ik zat, ik voelde de woede opkomen. Hij stormde op me af, zijn arm opgeheven voor de eerste mep. Ik was hem voor, en ik liet een volslagen

verbijsterde schoolmeester, knock-out geslagen door een 10-jarige leerling, achter. De rel was niet gering maar de macht van Tonnie ook, en ik mocht blijven.

Op het schoolplein werd ik uitgedaagd door een Ambonese jongen, knokken en zo. Normaal is dat een flits en het is voorbij. Maar hij vond het leuk me te dreigen, in de pauzes heel de tijd met me mee lopen op afstand, strak aankijken, niks bijzonders voor een kinderdreigement. Maar zo zat ik toen al niet meer in elkaar. Bij het bezoek aan de gymles, waar we moesten wachten, kwam hij tegenover me te staan. Het smalende lachje – weer: en ineens was het over en uit, ik ontplofte en sloeg op hem in, tegen de pinnen van het hek. Hij belandde in het ziekenhuis en een dodelijk geschrokken gym juf probeerde uit me te krijgen waarom ik dat deed. Ik had geen idee.

Maar wat ik op die dag wel ben begonnen te begrijpen is dat mijn angst gevaarlijk was: ik kon slachtoffers maken, dat had ze me wel uitgelegd, en ik begreep het ook. Het drong tot me door dat ik tot iets gemaakt was wat ik niet wilde zijn, ook al begreep ik als kind van 10 nog niet wat dat was. Het zou een opgave voor het leven worden om ermee te leren leven.

Ege

4.

Wie ben ik eigenlijk? In een tijd waarin mensen dom genoeg denken dat wetenschap alles oplost luidt de vraag eigenlijk 'wat ben ik', maar gelukkig ben ik daar nu net niet dom genoeg voor.

Nee, het gaat om 'wie'. Niet om wat psychologen voor frames en concepten op je willen plakken, niet om hun ideologische inkadering, de bril die ze opzetten, en waarvan ze dan denken dat die de werkelijkheid weergeeft, terwijl hij in feite alleen hun frame weergeeft. Want persoonlijkheid wordt niet door psychologen gebouwd. Nee, helaas wordt die maar al te vaak door mensen en omstandigheden gebouwd die je die taak nooit zou hebben toevertrouwd.

Wie zit er in je? Wat is je identiteit? Na alles wat ik hiervoor heb verteld over het voorspel van mijn leven is het wel duidelijk dat die vraag mij al snel ging bezighouden, hoe klein ik ook nog was. Wie zit er in dat onhandige lijf?

Natuurlijk was ik eigenlijk niet alleen 'angst'. Het jochie dat zo strak beteugeld werd, kreeg dat over zich heen omdat hij wild en onbeheerst en voorzien van een gruwelijk slechte motoriek was. En dat kwam zo slecht uit, in een gezin dat eigenlijk ongewenst bestond. Hermine en Tonnie voerden het toneel op zoals het vereist was, compleet met de illusie voor de buitenwereld van het gewilde liefdescontract, zoals iedereen in dat keurige Nederland achter al die keurige geveltjes met hun keurige tuintjes doet. Maar toneel is een kwestie van het script volgen, en wat stond er eigenlijk in hun script en wie had dat geschreven?

Een deel van het script werd geschreven in de vooroorlogse tijd. Weinig van mijn kennis komt daarvoor van Tonnie zelf, want die was daar uiterst zwijgzaam over. Het enige wat hij kwijt wou is het angstig leven van zijn moeder, een joodse en nicht van Joris Ivens, die tijdens zijn leven in het grote familiehuis aan het kerkeind 14 (eigenhandig gebouwd 1928) woonde en waarvan hij geleerd had wat angst was. Wat hem bijbleef was dat ze tijdens onweer hem meepakte naar de schuur achter het huis, die een enorme schouw had, en dan kroop ze met haar kind in de schouw om het gevaar te ontlopen. Zijn vader, manke Mart (vanwege een beroerte) stond in het dorp Haaren als een potentaat bekend, maar was wel een krachtige en zeer productieve figuur, die zijn gezin en bedrijf compleet overheerste maar ook status had gegeven. Mart was eigenzinnig, en zocht na zijn beroerte het gezelschap van zijn dochter waarmee hij later naar

Oirschot verhuisde en daar ook stierf. Een van zijn pogingen om opgang te maken in de maatschappij betrof zijn jongste zoon, Tonnie. Omdat hij daarmee ook mogelijke conflicten tussen de twee broers vermeed, stuurde hij Tonnie naar de katholieke Hogeschool in Tilburg. Tonnie werd zo een familieproject.

In Tilburg kwam hij in een omgeving terecht waar het neothomisme van Jacques Maritain heerste, vooral door professor Weve, en waar het pauselijk (en fascistisch) corporatisme werd gedoceerd aan de Hogeschool door Cobbenhagen, waarvan Tonnie een fanatiek aanhanger werd. Ook aan die Hogeschool trof hij professor Jan de Quay, een van de meest kwalijke persoonlijkheden die Nederland onder en na de tweede wereldoorlog heeft gekend, en een aantal jaren inwoner van Oisterwijk. De Quay gaf psychotechniek, d.w.z. allerlei quasiwetenschappelijke gedragsreguleringen om arbeidsconflicten te beteugelen en het personeel tot productiviteit te brengen. Maar hij was, in zijn vrije tijd, ook bestuurder en voorman van het regionaal nationalistisch genootschap Brabantia Nostra, waarin een regionaal fascisme, zoals Arnold Meier uit Oisterwijk met zijn Zwart front uitdroeg, de boventoon voerde. Dat fascisme drong ook door in de studentenverenigingen, zoals Olof, waarvan Tonnie lid was geworden en waarvan hij het blad "De Viking" (veelzeggend voor de 'noordse' idealen) las en ontving. De Quay schrok uiteindelijk terug van zijn samenwerkingsoverleg met de NSB maar stapte wel in de Nederlandse Unie en voerde wel samenwerkingsoverleg met Zwart Front. Een van zijn aanhangers heette Riet de Jong, dochter van de latere collaborerende fabrieksdirecteur van de Leerfabriek te Oisterwijk. Zij verkeerde in hetzelfde studentenmilieu als Tonnie, maar beiden, toen al snel verloofd, moeten hebben beseft, dat er gevaar onder hun overtuiging stak, toen Titus Brandsma namens de kardinaal De Jong, de studentenverenigingen bezocht en het fascisme voor katholieken in de ban deed als verraad aan de emanciperende waarden van het katholieke geloof. (Brandsma was zelf kort lid van het Nationale comité van Weerbaarheid tegen het fascisme). Dat impliceerde dat de weg van nazisme en fascisme een maatschappelijk risico in zich droeg: ze konden wel eens van verraad beticht gaan worden in de naaste toekomst. Ze gaven dat fascistisch ideaal toch niet zomaar op, en Riet schreef in al haar bevlogenheid een scriptie met de titel "De Arbeid" die ze aan Tonnie opdroeg. Zoals bekend keerden in 1943 de oorlogskansen, en Riet werd een gevaar voor Tonnie en vader Mart, want vader De Jong had duidelijk meegewerkt aan de

vervolging van joden op de leerfabriek en was niet opgekomen voor de joodse eigenaren. Ook al wist De Quay met behulp van zijn Tilburgse kompaan Kersten te bewerken dat De Jong het etiket 'minder schuldig' werd opgeplakt, in de samenleving was hij persona non grata geworden, en dat gold ook zijn dochter. De datum en het moment zullen we nooit weten, maar Tonnie aarzelde niet lang haar te dumpen, en ook al zijn vooroorlogse idealen. Er is een foto van juist voor de oorlog, van het Olof-gezelschap waarin hij vrolijk schaterend op de voorgrond in het midden zit, kennelijk gelovend in de ethiek van het politieke verraad. Na de oorlog was die lol wel weg. Hij had zijn vriendin en idealen verraden, het verraad werd nu door hem zelf verraden. Een huwelijk werd via de familie gearrangeerd ter vervanging van de afgeschoten verloofde, en met alle verkeerde contacten werd gebroken. Hij kende plots nooit een Arnold Meier, met Stakenburg en zijn kinderen mochten we geen contacten hebben, en zijn neus stond ineens richting RKSP, en langs Beekmans (cultureel leider van het Zwart Front), en boekhandel Bogaerts (van de voormalige zwart frontleider in de gemeenteraad) die moesten gemedend worden.

Ik heb nooit geloofd dat dat allemaal van harte ging. Hij miste Riet, hij kon het niet over zijn hart verkrijgen al het vooroorlogse fascisme te veroordelen, hij verdedigde Jan de Quay en Cobbenhagen en Brabantia Nostra halfhartig, maar als het aankwam op de erkende collaborateurs als Fons Huibers van de sigarenfabriek De Huifkar (wij hadden stapels van die sigaren op zolder) en Directeur De Jong dan zweeg hij. Hij is er altijd van overtuigd geweest dat de hele politieke geschiedenis van de oorlog hem na de oorlog parten heeft gespeeld, want na de oorlog beklagde hij zich dat afgezien van enkele snoepreisjes naar Canada en de US zijn voormalige politieke vrienden hem nooit hebben geholpen, ook al kregen ze topplekken in de politiek en bij banken. Nee, als familieproject van manke Mart was hij mislukt, en hij moest maar boomkweker worden, een opgedrongen vrouw trouwen en ruzie met zijn broer maken. Het bestaan dat hij voerde, toen ik de wereld ingeschopt werd, had hij echt helemaal niet gekozen. En dat liet hij te pas en te onpas merken. Hij verdroeg het nauwelijks, verdroeg Hermine nauwelijks, vocht met haar, organiseerde zijn vriendenfeestjes buitenshuis, en verspreidde in het gezin een voortdurend chagrijn. Niet dat hem dat altijd goed bekwam. Ergens tijdens mijn kinderjaren klapte hij psychisch in elkaar, en moest onder begeleiding van een psychiater worden opgelapt. Die gebruikte daarvoor een bandrecorder, zo een

klein bruin ding met kleine spoelen, waarop stond wat Tonnie zei en wat de psychiater als geruststellende teksten had bedacht. Ik vond niks leuker als, toen hij die psychische crash had, stiekem die bandrecorder af te spelen en mee te horen wat er zoal besproken was. Zijn geloof in het bestaan bleek ver te zoeken. Hij had het allemaal niet gewild.

Voor Hermine lag het eigenlijk oorspronkelijk helemaal anders. Ze was tot de oorlog een opgewekte verpleegster uit het verre Goor. Haar ouders waren paardenhandelaren, die voornamelijk handel dreven op Oost-Europa en Rusland, wat door de acties van Hitler onmogelijk werd. Het familiebedrijf viel stil, en er dreigde verarming. Hermine kostte geld en werd als overbodig zowat aan de weg gezet. Voor haar was die verre kandidaat een oplossing, en ze kwam opgelucht naar Oisterwijk. Wat een deceptie! Niet het glorieus bestaan aan de arm van een grote ondernemer of professor werd haar bestaan, helemaal niet. Wat haar beschoren was, was het lot van een kinderproductiebedrijf: zeven moest ze er op de wereld zetten, maar in twee gevallen ging het -gelukkig voor haar- fout. En voor de rest van het leven werd het zwoegen, tobben, in een te klein huis voor zoveel kinderen. Haar hele leven heeft ze met dat probleem van al die kinderen (tegen mijn broer Harm zei ze ooit dat ze het liefst helemaal geen kinderen had willen hebben) geworsteld. Ze werkte ze buiten, zo gauw ze kon. Weg ermee, naar kostscholen, naar kennissen, die ze wel wilden opvangen, naar de familie van huishoudsters die dat niet durfden weigeren. Ik heb tot mijn elfde jaar heel wat plekken op die manier bezocht, maar ik vond dat leuk. Voor broer Harm en zus Marleen was het dat echt niet, omdat die de speciale status meekregen van kinderen met gebreken. En dat was in het fascistische mensbeeld een onaanvaardbare situatie, zulke kinderen moesten weg (al vonden ze dan weer wel dat Hitler dat iets te letterlijk had opgevat), en dat deden ze door ze in bijpassende instellingen te stoppen. Dat werd voor Marleen huize St Vincentius in Udenhout, waar de kinderen, zoals later bleek, zwaar werden mishandeld, in isoleercellen verdwenen (waar werknemers later ook nog voor zijn veroordeeld), en niet ongeschonden uitkwamen. Het werd voor haar een trauma waar ze haar hele leven nauwelijks over kon praten. Bij Harm vergiste Tonnie zich deerlijk. Harm had dyslexie maar was verder een uiterst intelligent mannetje, en toen Tonnie hem weg moffelde in een instituut waar toevallig een bekwame orthopedagoog rondliep, kreeg hij het daarmee zwaar aan de stok, en werd bovendien naderhand afgestraft doordat Harm zijn

ervaringen te boek stelde. Niet dat Harm er heelhuids afkwam. Hij is chronisch uiterst zenuwachtig geworden en leed zijn hele leven aan mentaal beïnvloedbaar zwaar eczeem.

Ja, een harmonieus en gewild gezin waren we echt niet, het was eerder een zwaar verkeersongeval.

De jacht op status dreef ons groepje voort. Dat bleek uit de omvang van de auto's, uit de selectie van winkels waar gekocht mocht worden, uit het hengelen naar relevante uitnodigingen, en het streven naar bestuurslidmaatschappen en voorzitterszetels. Tonnie was een zetbaas voor de katholieke machtigen van het dorp. Als die een noodgedwongen getolereerde niet-katholieke instelling in het dorp hadden, zoals het neutraal onderwijs, of de neutrale harmonie Asterius, of de neutrale kunst, dan werd daar een loyale katholiek op afgestuurd als kandidaat voor het bestuur om voor de katholieken te garanderen dat er niet te veel kracht in zo'n club kwam, en die loyale katholiek was Tonnie in de regel wel, hij deed alles voor de status. Zo wist Riet hem op een gegeven moment toch ook weer over te halen, nadat het tot hem was doorgedrongen dat hij met de behandeling van Marleen zwaar in de fout was gegaan, om bij het Zorgenkind (een vrijwillige vereniging voor gehandicaptenzorg) te komen, maar dat deed hij dan wel enkel als voorzitter.

Toneel heeft niet alleen een script, het heeft ook een decor. Ons huis stond aan de Gemullehoekenweg, nummer 40. De weg was toentertijd in mijn ogen heel groot, maar blijkt achteraf in de huidige tijd behoorlijk smal. Er staan bomen naast, en tussen die bomen en de tuinen loopt aan beide zijden een voetpad. Omdat ik de eerste tien jaren van mijn leven veel ziek was, en de weg de enige plek was, waar wat te beleven was, glipte ik vaak weg naar die weg. Je zag van alles. Een op hol geslagen paard, dat in dolle paniek met wilde ogen langs rende, en in zijn paniek niet eens de bomen in de bocht zag en zo ertegenaan liep. Een auto, citroen traction, met twee slaggers erin, die langs mij heen reed en twintig meter verderop tegen een boom knalde en er schuin omhoog tegen bleef staan, met twee bungelende lichamen in witte jassen die naar de grond reikten. Maar ook heel onschuldige dingen, zoals een scharensleep, de melkboer met de

melkpan achterop de kar, de groenteboer, etc. Het was een gewone straat in een ongewoon dorp. Naast ons aan de linker kant woonde Moerman, naar mij later gebleken is, een voormalige boekhouder van de Leerfabriek waarmee Tonnie besmukte contacten onderhield. Via hem denkelijk kocht Tonnie later de reusachtige pontiac cabriolet, die de joodse eigenaren van de leerfabriek hadden achtergelaten, om ermee op vakantie te gaan. Het ding trok onze caravan op zijn gemak met 120 km per uur over de autobaan.

Verderop naast hem woonde Hageraats, een familie waar mijn ouders nauw contact mee onderhielden, totdat er plots een frauduleus faillissement in Uruguay opdook, waar ze kennelijk mee te maken hadden en onverhoeds verdwenen.

Aan de andere kant woonde mevrouw Wilborts. Het was veelzeggend dat wij dat altijd moesten zeggen op die manier, want mevrouw Wilborts, een voormalige verpleegster, woonde er helemaal niet alleen maar met haar man en zoontje. Die man, zo is mij verteld, was daar op een van die dolle dagen op het eind van de oorlog, aangetroffen langs de weg. Zij had hem binnengenomen en verzorgd, en toen kwam langs wonderbaarlijke weg een kind op de wereld, Noël, een leuk en vriendelijke mannetje, waar ik niet mee mocht spelen. Ze waren vermogend, omdat ze een Antwerpse oom bleek te hebben gehad die haar aandelen Caltex had achtergelaten. Zij sprak niet met mijn ouders. Ik heb nooit geweten of dat was omdat ze Tonnie met zijn verraden verraad afkeurde of omdat Tonnie haar liaison niet passend achtte. Misschien was het wel allebei waar.

Recht tegenover ons huis stond hotel Carlton. Arnold Meyer had er gewoond, maar dat was voor onze tijd daar. Toen ik klein was werd het gerund door de familie van der Voorden. Moeder van der Voorden was voor mij belangrijk. Niet omdat ze me altijd opving als ik van de kleuterschool kwam (mijn moeder had echt geen zin me van school te halen want dat was haar te ver, ongeveer 1200 meter), maar vooral omdat ik dan binnen mocht komen, een koekje en een aai over de bol en een knuffel, voordat ze me over de straat zette. Vooral die knuffel is, als je uit een gezin komt waar geen enkele knuffel ooit is voorgekomen, heel bijzonder, en ik heb een dierbare herinnering aan Tante Nel omdat zij me

voorhield dat er ook vriendelijkheid bestond. Het contact tussen de familie Van der Voorden en mijn ouders was onbestaande, om redenen die ik alleen maar kan raden, maar dat er oud zeer bij kwam kijken was duidelijk.

Naast Carlton links was eerst een grasveld, waarop later een huis werd gebouwd door Cas Roozen, van de grote Roozenfamilie, schoenfabrikanten uit het dorp, die in de twintigste eeuw in allerlei grote arbeidsconflicten verwickeld waren geweest. Cas, de vader van het gezin was niet zo, helemaal niet. Hij was een kleine beminnelijke en gedreven man, fanatiek hockeyer, directeur en oprichter van een klein schoenfabriekje dat de das werd omgedaan door de gezondheidsinspectie toen die TBC bij het personeel constateerde, waarna Cas directeur van een bejaardentehuis werd, wat hij met zorg deed, totdat kanker hem ertoe dreef dit leven te verlaten. Het waren lieve aanspreekbare mensen die liefdevol met hun kinderen omgingen. Ik bekeek hen met verbazing: het was een soort gezinsleven dat ik niet kende, gewoon omdat zulke liefdevolle gezinnen bij de Oisterwijkse gegoede burgerij vrijwel onbestaand waren. Bij hun kon het wel, en het was duidelijk dat hun gezin en hun huwelijk geen bedrijfsongeval waren.

Rechts van Carlton was een klein stel burgerhuizen, waarvan de bewoners door Hermine taboe verklaard werden, zodat ik er als kind zelfs met Vastenavond niet langs mocht. Naast de daarnaast gelegen Heisteeg stond het huis van Riet de Jong met haar man, Mart de Bruyn. Hij was schoenenverkoper, zij aanvankelijk enkel huisvrouw, later maatschappelijk werker bij de gezinsvoogdij. Hoewel ik daar wel kwam voor mijn vriendje Frans, kwamen zij nooit bij mijn ouders, en achteraf was natuurlijk duidelijk waarom. Bij hen rookte ik mijn eerste sigaret ooit. Wij, Frans en ik, waren zo bang van onze ouders (Mart de Bruyn was ook gewelddadig) dat we eerst op de schuur achter het huis zijn geklommen om ons achter de schoorsteen te verstoppen voordat we de sigaret aan durfden steken.

In dat decor was bijna niemand wie hij was, en als kind begreep ik dat niet. Je merkte dat er omgang gemeden werd met diverse partijen (Wilborts, Riet, het echtpaar van de Voorden) en omgang ontkend werd die er wel was (Moerman), maar meer ook niet. Ik bedoel maar: de opdracht van Hermine om de straat over

te steken als je joden tegen kwam sprak tien keer meer boekdelen dan het sociale verkeer in het decor van ons huis en zijn burens.

Het decor was echt een decor, d.w.z. een aangekleed en opgesmukt geheel dat de werkelijkheid moest verbergen.

5.

De vraag wie je eigenlijk bent komt pas echt naar boven als je met je als vanzelfsprekend veronderstelde identiteit ineens tegenover mensen komt te staan, die daar heel anders over denken. Dat was bijvoorbeeld het geval toen ik bij een van de vakanties tijdelijk terug in het dorp een radio wilde kopen, zo' n grote oude kast met twee grote ronde knoppen links en rechts op het verlichte paneel in het midden. Ik had hem zien staan bij een klein winkeltje, midden in de dorpsstraat en voor de 15 gulden die erop geprijsd stond wilde ik hem wel hebben. Dus stapte ik binnen. Een smalle kleine ongeschoren man, in zijn buitenjas achter een te laag en te klein toonbankje, bekeek mij met een blik waaruit de afkeer straalde over mijn binnenkomst. "Wa komde doen?" klonk het. Ik bracht voorzichtig naar voren dat de radio voor het raam mij wel wat leek. Waarop hij 2 seconden dacht en toen zei: "Van wie zede ge er eentje?". De naam Van den Oever van de Gemullehoekenweg deed onverwachte wonderen: "dan is de prijs nu 25 gulden". Ik begreep het niet en zei dat dat niet in de etalage stond. Het antwoord:" ik verkoop hem liever helemaal nie aan oe." Ik heb hem 25 gulden betaald. Hij bleek later zo ongeveer de laatste communist van het dorp te zijn. Getreiter van de priesters was zijn deel, want katholiek was hij wel. Ze dwongen hem achterin de kerk te zitten en de communie kreeg hij niet.

Een andere keer moest ik met mijn brommertje, gekocht tegen de zin van Tonnie, naar de fietsenmaker, Piet Faas. Ik reed mijn brommertje over het weggetje tot achter voor de deur van zijn werkplaats. Piet was een enorme man, niet zozeer qua lengte maar wel qua buik en breedte. Die man liep niet, hij stapte, en dat met nadruk. Hij stapte dus zijn werkplaats uit, en bekeek mij vanonder zijn zware zwarte wenkbrauwen. "Hij start slecht", zei ik voorzichtig.

Die mededeling kwam niet aan, althans hij toonde geen interesse. “Wie ben jij?”. Op het horen van mijn naam draaide hij direct om en stapte zijn werkplaats weer binnen. Ik begreep niet of dat betekende dat ik hem daar moest volgen, maar nam dat wel aan en liep dus achter hem aan naar binnen. Hij stond bij een werkbank waarvoor een motor stond, met een hand geleund op de bank. Hij bekeek mij eens, en zei: “Heeft jouw vader je gestuurd?” Integendeel, dus, ik was juist aan het rebelleren met dit brommertje. Toen hij dat begreep ontspande hij, de buik ging naar binnen, zijn gezicht zakte tot op zijn overal, en hij zuchtte diep. “Nou goed, ge bent ene van den Oever maar as et zo zit, zal ik oe helpen.” En dat deed ie nog vele jarenlang, heel vaak hoofdschuddend over alles wat ik deed, maar ook vaak vragend om mijn hulp voor testritjes met motoren e.d. We werden goede maatjes, ondanks Tonnie. Hij had goede redenen om bij de naam Van den Oever op tilt te gaan. Zijn zwager was Kees Elings, die tuinarchitect was geweest bij Tonnie, en daar vreselijk was uitgebuit tot zelfs het gedwongen inrichten van de kerststal in ons huis, en daarop niettemin zonder meer de laan was uitgestuurd. Piet wilde zo’n figuur als Tonnie geen diensten bewijzen.

Die twee behoorden duidelijk tot het kamp dat niet gecharmeerd was van Tonnie. Dat gold natuurlijk niet iedereen in een dorp waar de hiërarchische verhoudingen allesoverheersend waren. Je kon dus ook op wat als een positieve benadering bedoeld was onthaald worden. Dat gold bijvoorbeeld tandarts Kroon waar we altijd werden voorgetrokken, of het gold de kerk, en de pastoor (die helemaal gecharmeerd was toen Tonnie later nog lid werd van de RKPN van Klaas Beuker), en dr. Rijke, de huisarts, die mij denk ik ook persoonlijk wel een warm hart toedroeg maar duidelijk (tot mijn schade) niet opgewassen was tegen het ongebreidelde egoïsme van mijn ouders.

Een voorbeeld: ik had, zoals zovelen, een fistel die ontstoken raakte, een cm of 5 boven de anus. Dat is pijnlijk, maar een kleine ingreep in het ziekenhuis, en je bent ervan af. Enige voorwaarde: wel op tijd zijn, want anders zet de fistel uit en neemt in sneltreinvaart in omvang toe. Dat was wat Rijke Hermine ook duidelijk maakte, maar zij vond het belangrijker dat ik integraal op het zoveeljarige

huwelijksfeest van haar en Tonnie was. Rijke liet zich overhalen, spoot van alles dempend in (maar vergat te vertellen dat ik daarom geen alcohol mocht drinken, zodat ik het huwelijksfeest vergalde door alles onder te kotsen), en het resultaat was dat ik te laat in het ziekenhuis kwam waar chirurg Dr. de Grefte vaststelde dat het te laat was geweest zodat ik de rest van mijn leven daar een stijf extern litteken zou houden. Hermine piekerde er niet over daar sorry voor te zeggen. Helemaal het tegenovergestelde: ik moest mij verontschuldigen voor het verpesten van haar feestje.

Een ander voorbeeld: om van mij af te zijn en dan ongestoord op vakantie te kunnen was ik eens gedropt bij een aardige familie in de bossen bij De Hondsborg. Het was vrij, ongedwongen en leuk, maar ik had het zelf stabiliserend vermogen van het zeepkistje waarin ze me van een heuvel lieten rollen overschat, ging twee keer over de kop en brak twee benen en werd door Rijke volgespijkerd met krammen om alles weer bij elkaar te voegen. Gehuld in twee gipsen pilaren van mijn zolen tot mijn liezen werd ik door een woedende Hermine opgehaald. Hoe ik het gewaagd had haar vakantie te verpesten!! Deze keer was de sympathie van Rijke volledig aan mijn kant.

Allemaal maar incidenten. Het hele leven is maar incidenten!

Maar het telde op. Ik begon vast te stellen dat in het idyllische Oisterwijk een identiteit voor je werd vastgesteld, door dat gezin, door dat toneel en dat decor, door al die mensen die zich om me heen bewogen, en niet door mij. Maarten van den Oever was een product van..., en niet zichzelf. Ik voelde dat precies daarin ik geen rol speelde, ik was niemand. Van mij bleef niets anders dan die pijnlijke herinneringen van angst en verlatenheid. Ik liep door het decor, ik speelde het voorgeschreven toneel, maar achter die façade bleef niets over.

6.

Althans, dat denk je dan, en dacht ik toen grotendeels. Maar zo werkt het niet. Er blijft wel iets over. Het vreemde is dat, diep in het binnenste van je persoon er zelfs met puur negativisme iets gedaan wordt. Niemand is alleen maar angst.

Er giste wat in mij. Er kwam een afkeer van de afkeer, een angst voor angst. Je ego probeert zich te redden, grijpt als een drenkeling in het water naar een reddingsboei. Positieve alternatieven waren er niet, en kende ik ook niet. Sterker nog, het besef dat alternatieven nodig zouden kunnen zijn had ik niet eens.

Wat er dan gebeurt is dat je als iemand met een naam en een uiterlijk, een identiteit, een reddingsboei grijpt, maar als de toekomstige drenkeling achter blijft en blijft verdrinken. De ene hangt veilig aan de reddingsboei en klimt uiteindelijk op de kant, en de andere blijft in het water achter.

Je wordt een persoon die verzuipt en een persoon die de ander ziet verzuipen. Dat is niet na de ander, niet 'post', maar naast de ander, 'meta'. Hoe ouder ik werd, hoe meer ik niet alleen zelf dingen deed, maar mezelf ook dingen zag doen. Als de dag van gisteren zie ik de treincoupé met de groene bankjes en het schrille licht uit de treinen van toen, als mijn lieve ouders me weer geloosd hadden richting kostschool. Ik zag mezelf zitten in die groen kunstleren-met-chroom bankjes. Meestal zat ik alleen. Het geluid: kadang, kadang, kadang.... Ik zie me nu nog daar zitten, maar ik zag me toen ook daar zitten. Ik zat naar mezelf te kijken. Ik ontwikkelde een persoon die afstand en later ratio als perspectief ging gebruiken. Dat is geen kwestie van vriendelijk/onvriendelijk of lief/niet lief of agressief/niet agressief, maar eerder van ondergaan vs. beheersen, het ondergaan vs. het begrijpen. Mijn ego begon te bestaan uit impulsiviteit en rationaliteit samen, doen en direct terugkijken op het doen. Ben je dan twee mensen? Nee, dat denk ik niet, maar je bestaat wel uit de spanning tussen twee werelden.

En daaronder, daar ligt nog een diepere laag, daar waar je verlangen, je behoefte aan liefde ('craving' zeggen de Engelsen, 'hunkering' dus) zijn verstopt. Wat je

ook doet, je doet het om de ander. Ik ben er diep van overtuigd dat individuen niet bestaan. Wij leven pas als we in de ander leven, als we iemand aankijken en die twinkeling tegen komen, die gevoelde aai, die klik. Dat moment van intensief door de ogen van de ander heen kijken, dat is het enige moment waarop je jezelf bent. Het is mij altijd een raadsel gebleven hoe mensen mechanische seks kunnen hebben, de ander als object, als sexbiefstuk. Als dat gebeurt komt heel mijn angst weer terug, te zijn wat ik niet wil en niet moet zijn. Als je bezig bent met iemand, en je kijkt alleen hoe alles beweegt, hoe de neusgaten van de ander eruitzien, hoe de ellebogen en knieën bewegen, de buik heen en weer gaat, als ik zo kijk, dan weet ik dat ik niet bij iemand ben maar alleen op de grootste mogelijke afstand ervan. Volkomen oninteressant of de samenleving dat achterhaald of niet vindt. Wat telt, Jos van Ussel zei het al, is enkel de intimiteit: ogen in elkaar, gedachten in elkaar.

Dat is mijn diepste ego. Als ik dat contact verlies, dan ben ik pas helemaal alleen, en blijft alleen mijn metapersoon over, en die kan me dan niet meer redden. Dan kun je nog altijd denken, nog altijd redeneren, maar als mens en als ego ben je dan dood.

Opgepast: een ego definiëren is een activiteit van dat ego: mensen zijn zoals ze zich omschrijven, zoals alles wat wij waarnemen zo is als wij het in ons brein willen zien. De wereld is een verzinsel en wijzelf ook. Dat zegt niks over een realiteit die er buiten ons brein kan bestaan, maar alleen iets over hoe wij daarmee omgaan: we formuleren opvattingen van wat wij om wat voor reden ook menen te moeten zien. Mijn ego is mijn verzinsel, en mijn ego heeft dat verzinsel ook gemaakt.

7.

Die eerste beschreven schil van het ego geeft goed weer hoe ik mijn bestaan heb ingericht. Mijn kracht is mijn analyserende ratio, mijn zwakte was en is die onbedwingbare angst die me soms meesleept. Als je zo in elkaar steekt is je opgave in het leven die goede kant te versterken en de zwakke kant te

bestrijden. Dat is mooi en een schone eerbare opgave, maar dan heb je nog wel rekening te houden met die binnenste pit en die is niet altijd rationeel reguleerbaar. Ik houd daardoor van mensen, ben de eeuwige optimist daarin. Maar mensen betekenen afperking, betekenen taboes om je heen, en regels en afstemming. Toen ik, veel later, te maken kreeg met het werk van de grote sociologische scholen die uit het werk van Schutz voortkwamen, het symbolisch interactionisme, Goffman, Berger en Luckman en mijn oude leermeester Anton Zijderveld, begon ik pas goed oog te krijgen voor de complexiteit waarmee wij mensen onze onderlinge communicatie en verhoudingen opbouwen. Ik ga daar hier geen betoog over houden, maar het alleen min of meer in die traditie hier toepassen.

Wat er gebeurt als je met iemand in contact komt die claimt ontzien te willen worden, dan ga je jezelf inhouden, slik je commentaar en kritiek in, formuleer je je kanttekeningen zo soft dat je er zeker van kunt zijn dat de ander ze niet goed zal verstaan. Het is anticiperen op conflicten die je niet wilt en zo denkt te vermijden. Dat gedrag is dodelijk en noodzakelijk voor een goede verstandhouding. Want terwijl elk potentieel probleem preventief begraven wordt, wordt tegelijkertijd de benauwenis opgebouwd, en keert bij mij mijn gevoel van beklemming geheid terug. Het niet jezelf mogen zijn, niet de kracht van je ratio mogen inzetten, omdat het de weg naar de ander verspert, blokkeert mijn metapersoon in zijn werking en dan plons ik terug in het diepe van de angst en dreig weer te verzuipen. Als mijn denken niet mag doordringen in de communicatie met anderen wreekt zich dat onherroepelijk in die relatie met de ander. En het wrange is natuurlijk dat hoe dierbaarder die ander is, hoe langer de beklemming doorduurt en het opheffen ervan wordt uitgesteld, hoe meer de lava zich ophoopt, en hoe harder de pijn van de uitbarsting in mijn persoon is. Als ik niet open en eerlijk met mijn gedachten in contacten kan omgaan, krijg ik het per direct Spaans benauwd. Dat voelde ik bij elke keer dat ik mij in een harnas moest uiten, zij het op een podium, zij het bij interrupties in vergaderingen, zij het in strikt formele sessies van welke organisatie dan ook. Natuurlijk kun je elke benauwdheid wel even opzouten, maar juist omdat dat angstgevoel zo dodelijk bij mij is, moet ik er wel 'meta' naar kunnen kijken, erbuiten gaan staan, terugkijken en er een begrip van vormen, en dus mijn zorgen of ongerustheid of kritiek zonder voorschriften kunnen uiten. Ik denk helemaal niet dat ik daar zo uitzonderlijk in ben; het zal bij miljoenen mensen zo

liggen. Maar dat kan me eerlijk gezegd, in deze speech die ik vanuit het hiernamaals uitspreek, geen zorg meer zijn. Wie dood is kent geen belemmeringen, die is eindelijk vrij elke analyse toe te laten en te uiten wat hij wil, en, geloof me, voor zover een dode zich bevrijd kan voelen, doe ik dat bij het schrijven hiervan.

Voordat ik deze post mortem speech schreef zijn er talloze gelegenheden geweest, waarbij ik opgesloten was geraakt in allerlei verstrengelingen, en mij alleen na lang aarzelen door middel van een uitbarsting van razende verdediging kon bevrijden. Ik heb dat lang gezien als normale woede-uitbarstingen die ieder mens kan hebben. Pas geleidelijk aan begon ik te begrijpen dat het lange naweeën van fysiek en mentaal ziekzijn na de uitbarsting niet normaal was. Dat besef komt ook laat omdat je rationeel gelijk in de betreffende situaties niet echt de discussie was, maar ik had dat gelijk ook kunnen hebben zonder uitbarsting, en dat gebeurde dus in sommige gevallen juist niet. Die emotie van het uitbarsten komt direct doordat het oude gevoel van onderdrukte angst altijd op de loer zal blijven liggen. Ik ben er nu eenmaal mee opgegroeid, en ik zal ermee dood gaan, en pas daarna, nu dus, nu ik na mijn dood deze speech schrijf, houdt dat op.

En de complicatie die daarbij heel mijn leven heeft meegespeeld is dat angst niet, zoals de psychologen onveranderlijk denken, een pure gevoelskwestie is. Angst is ook een reactie op het gevoelde 'fout' zijn: de rationele waarneming dat iets onrecht is of ongerechtvaardigde grofheid etc., vertaalt zich ook in 'angst', omdat je voelt dat je tegen de druk van de situatie, de 'omerta' die je familie of gezin of vrienden je willen opdringen, je iets moet met dat onrecht. Onrecht is 'sprengend'. Als je iets voor je geweten en je ratio niet kunt verantwoorden, en je doet niks, dan krijg je angst voor jezelf, dan wil je dat rationele gelijk het liefst onder de deken stoppen, en precies dat werkt niet en moest ik niet doen, want dan komt de angst boven en word ik onbeheersbaar voor mezelf. Er is dus een rechtstreeks verband tussen het onderdrukken van een rationeel gelijk en het opkomen van de onrust: doe je het een, dan gebeurt het andere.

Ben ik zo het verdere leven ingestapt? Natuurlijk niet in het bewustzijn daarvan. Ik knutselde een harnas in elkaar, instinctief, met als negatief referentiepunt Tonnie, die die eer eigenlijk helemaal niet verdiende, want hij was uiteindelijk niet zo'n grote of belangrijke persoonlijkheid. Maar in de ogen van een kind van 10 jaar was hij dat helaas wel.

Maarten trok de grote wereld in, met het vaste voornemen zich niet te laten doen.

Confrontatie

8.

Verbijstering, zo kun je het beste mijn eerste gewaarwordingen op de kostschool beschrijven. Een plek in de wereld waar zo weinig belangstelling voor jou als persoon bestond dat je er gewoon jezelf kon zijn.

Het Dominicus college, waar ooit Carlos van Sante jonge katholieken schoolde in het fascisme à la Cyril Verschaeve, was een klooster-klein seminarie op zijn retour toen ik daar aankwam. Er zullen naar schatting ongeveer 300 leerlingen geweest zijn in een gebouw dat bestemd was voor 500 leerlingen. De Dominicanen rekruteerden de bevolking uit hun eigen parochies in het land, waarvan die in Leeuwarden en Amsterdam het belangrijkste waren. In het klooster was een afdeling, voor aan de Dennestraat gelegen waar de paters hun onderdak hadden, en daarachter lag een carré met een zijarm waar de eetzaal, slaapzaal, en recreatieruimte e.d., d.w.z. de ruimtes voor de internaatskinderen, lagen. Een enorm oud gebouw, in drie lagen, waar in de oorlog de Duitsers een legerhoofdkwartier hadden gehad.

Het internaat zou geleid worden door een heeroom Jan, een familielid van mijn moeder, die ook de liaison was geweest om mij als erkend onmogelijk kind het

internaat binnen te smokkelen. (Overigens bleek later dat Tonnie ook extra had moeten betalen om mij daarbinnen te krijgen). Maar toen ik feitelijk erbinnen kwam was Heerom Jan om onbekende redenen afgevoerd, en kwam de leiding in handen van prefect Piet Struik. Normaal moest je een zeker cijfergemiddelde en een onberispelijke staat van dienst hebben met een aanbeveling van de plaatselijke dominicaan in de parochie, maar Tonnie had dat dus weten te omzeilen.

Struik was een hervormer in aanleg, maar verder dan die aanleg kwam hij nooit. Hij meende de internaats cultuur te kunnen redden.

Dat zou een weerbarstige materie blijken, en de reden voor die weerbarstigheid was precies de reden waarom ik me er zo vrij als een vogeltje voelde. Het punt was dat de hele gelovigheid, het religieuze van het instituut dat er in de ogen van Struik de kern van had moeten zijn, niet meer was dan een loze en rottende schil om het bestaan van de internaatskinderen heen. Religie deed niets meer, was enkel loze vorm, leeg ritueel, en verder helemaal niets meer.

Stel je voor hoe dat ging. Iedereen kreeg een eigen chamberet, een soort piepkamertje in een grote zaal waar in het midden een kamer lag voor de bewakende pater. Je sliep in een smal bedje in dat kamertje, waarvan de muren niet tot op het plafond reikten, zodat elk geluid overal hoorbaar was. Er was een wasbakje en een kleerkast, en het kamertje was volkomen kaal en er mocht ook niks hangen. Elke paar uur kwam de pater kijken of er wel werd geslapen en of er geen kattenkwaad was. In de ochtend was het opstaan, naar de ochtendmis, daarna naar de eetzaal, bidden voor het eten, en na het eten, naar school, naar de eetzaal, bidden voor het eten en na het eten, naar school, een uur vrij, naar de eetzaal, bidden voor het eten en na het eten, naar het lof (soort kerkdienst), weer uur vrij, naar de slaapzaal, bidden, naar bed. In het weekend, en dan vooral op zondag, was het nog een graad erger: dan werd de ochtendschool vervangen door het stilzwijgend lezen van heiligenlevens, en de middagschool door koorzingen. Het was een totalitair regime, en je kunt dan denken dat dat heel de persoon van de leerlingen moest beïnvloeden, en zo was het ongetwijfeld ook bedoeld. Maar het effect was precies omgekeerd. De totale leegheid en formaliteit van het hele dagelijkse ritueel leidde ertoe dat het van iedereen

afgleed. We ondergingen het gelaten of met de nodige vormen van guerrilla, zoals het verstoren van koorzang door alternatieve teksten te zingen (en dan liep de koorleider woedend weg), onder de dekens boeken te lezen met zaklantaarns, met eten te gooien en allerlei andere acties. Wat ik bedoel te zeggen: het geloof speelde helemaal niet de rol die de Dominicanen het hadden toebedacht, ook al was er nog zo een strak kader van gemaakt. Ze hadden geen enkel idee van het aanspreken van de persoonlijkheid van kinderen, van doordringen tot in hun ziel. Het idee was dat het leger wel mannen van ons zou maken, geloof ik. Sterker nog, al die regeltjes en rituelen bezorgden een zekere rust, een peace of mind, waarin je tot jezelf kon komen, en dat had ik hard nodig na alle toestanden die ik thuis te verduren had gekregen. Ik werd gelukkig in de eerste jaren op dat internaat. Dat kon van Piet Struik niet gezegd worden. In zijn onmacht liep hij wel eens woedend weg bij zijn avond toespraakjes, en het gebeurde ook dat hij woest met zijn slip (Dominicaner habijten hebben een voor en een achterslip) om zich heen slaand tussen de twee rijen jongens (wij moesten aan de zijkant van de gang lopen; in het midden lopen was oneerbiedig) doorliep, grauwend naar de jongens aan weerskanten. Het geloof had geen grip, en hij voelde het.

9.

En ik kreeg te maken met de eerste tekenen van een menselijk gedrag dat mij onbekend voorkwam.

Het internaat had niet alleen een middelbare school maar ook een kleine afdeling met voorbereidende klassen voor het middelbaar onderwijs, mooi voor ouders die zo snel mogelijk van hun hinderlijk nageslacht af wilden zijn.

Het was daar een klein groepje, waar ik in moest beginnen.

In dat kleinschalig groepje heerste een oude, waarschijnlijk eigenlijk al gepensioneerd klassieke schoolmeester. Dat 'heersen' moest je wel letterlijk nemen. Hij had altijd een houten liniaaltje in zijn hand waarmee hij echt geen

dingen opmat. Hij gaf zeer klassiek frontaal les, en omdat ik een heilig respect had voor zijn strenge aanpak zorgde ik wel dat ik achterin de klas zat. Dan had je minder snel een tik te pakken. Maar hoe klassiek de man ook werkte, hij deed het ook ongemerkt met grote aandacht en empathie voor zijn leerlingen, en dat zou ik gaan merken. Na enkele weken liet hij zijn methodiekje van voortdurend vragen afvuren op de leerlingen ineens gericht op mij los, “Wat staat er op het bord Van den Oever”. Ik aarzelde “Lees voor”. Het zweet brak me uit, want ik wist niet wat er stond. Lees!’. Stilte van mijn kant, en hij snelde naar achteren, naar mij toe, liniaaltje in de hand. Ik staarde hem verlamd aan, wetend dat ik me zou verdedigen. Hij boog zich over me heen: “Wat staat er? Kijk dan” Door de zweetdruppels heen zag ik hem, zijn twee priemende ogen direct voor mijn gezicht. De situatie duurde misschien 5 seconden, en toen zei hij ineens op zachte toon: “Je ziet het helemaal niet, jongen.” En liep terug naar voren, en ging door alsof er niets gebeurd was. De volgende dag werd ik door Struik op het matje geroepen, en gaf hij me een briefje met een afspraak met een ogenopmeter, zoals hij zei, die op school langskwam. Mijn ogen bleken fors verslechterd (het lezen met een lamp onder de deken speelde mee), naar, min twee, en ik kreeg ook de opwekkende mededeling mee dat dat makkelijk naar min 4 kon oplopen (dat werd min 4,5). Die oogzwakte maakte niet zoveel indruk op me – ik vond het wel interessant maar meer ook niet-, maar die meester die hangt met zijn twee priemende ogen nog altijd voor mijn gezicht: hij was voor me opgekomen. Hoe meer dat tot me doordrong, hoe verwarder ik ervan werd.

Een andere bron van dat voor mij nieuwe gedrag kwam van paters die door het internaatsformalisme heen braken, en dat was niet eenvoudig en niet ongevaarlijk. De tijd waarin ik op kostschool zat was ook de tijd van Dr. Terruwe en Professor Schillebeekx. Terruwe was een vrouwelijke psychiater die een aantal jonge priesters in haar cliënteel had en de moed had hun nood naar buiten te brengen en aan te klagen. Dat leidde tot landelijke rellen, ook in de pers. Schillebeekx, die in Nijmegen op het Albertinum resideerde, kwam op voor Terruwe, en hun gezamenlijk inspanning zorgde ervoor dat het priesterdom van zijn hoge troon werd geschopt en de samenleving tot de ontdekking kwam dat priesters gewone mensen waren. Dat leverde natuurlijk bij de jongere priesters op mijn internaat ook de nodige beroering op, en dat werkte sterk door in hun

houding naar de internaatsleerlingen. Als gevolg daarvan ontstond er, zij het met vallen en opstaan, een sterk afwijkend gedrag van paters met een open houding tegenover paters, die nog steeds stonden les te geven in een klas alsof er geen leerlingen waren voor hun neus. En die laatste waren er maar al te veel. Er was een pater Nederlands, die midden in het lokaal staand, galmend begon te oreren over Nederlandse literatuur, waarvan je na een half jaar nog kon vaststellen dat hij niet wist dat je in zijn klas zat, maar die wel zijn gegalm gebruikte om elke twee lessen te vermelden dat zijn broer de nationale hockeycoach was. Een andere beklom zijn kathedraal, sloeg een of ander epistel open over aardrijkskunde, en las daar dan onafgebroken 50 minuten hardop uit voor, en we moesten het niet wagen ertussen te komen; dat moet zo saai zijn geweest dat het niet verbazend is dat hij later met een leerling van de hoogste klas van het naastgelegen meisjeslyceum, waar hij ook les gaf, is weggelopen. Er waren er veel zo, en ze waren niet zo onschuldig als ze leken. Later is immers via de Commissie Deetman gebleken hoe onder die groep pedofilie voorkwam, waarvan naaste vrienden van mij het slachtoffer zijn geworden.

De jongeren waren daartegenover bevlogen van de wil om werkelijk met ons om te gaan zonder ons te beschadigen. Niet dat dat altijd probleemloos ging, want die hadden ook hun eigen frustraties. Zo zag ik eens een pater, die dat nog heel lang is gebleven, in pure onmacht een leerling letterlijk voluit voor de schenen schoppen.

Een andere die enthousiast met ons aan het meevoetballen was in zijn pij, en daarbij uiteraard over die pij struikelde, over de kop ging, en zo in zijn onderbroek kwam te liggen, schrok daar zo van dat hij in paniek het veld afrende en op jongens insloeg in volle onmacht. Ach ja, de frustraties van die laatste generatie paters waren best te begrijpen.

Er was een jongere pater, Ko Bordens, die uitzonderlijk was in zijn ijver om een ander soort beleving van het leven, ook van het leven op het internaat, te ontwikkelen. Met hem heb ik veel meegemaakt, en hij heeft ongelooflijk veel moeite gedaan om me een beetje te 'reconstrueren'.

Ko was een aardige vent, ook al had hij vaak sombere momenten. Hij roeide duidelijk tegen de stroom in, maar in de volle overtuiging dat er iets aan het christendom waardevol was. Hij deed alle mogelijke pogingen de verhoudingen open te breken. Hij promootte de internaatsradio, die een soort studiootje had waar ik met Ton Hulskamp en een paar anderen wat rondpionierde. Charl Schwietert liet via die installatie voor de eerste keer zijn grootheidswaan blijken, door een gezwollen commentaar op een hockeywedstrijd. Ko zorgde ook dat er feestjes met externen in de kelder mochten worden gehouden, waar hij dan toezicht moest houden van Struik, waar ik de eerste keer een volbeboezemde dame tegen me aan voelde, en dat was een behoorlijk spannende gebeurtenis voor een onbevlekt jongetje van 14 toen. Struik vreesde de feestjes en verbood ze. Ko was het ook die een nieuw internaatblaadje toestond, dat door Gerard Neger, Dre de Leeuw, Frans Kellendonk en mij gerund werd, en waardoor ik tot mijn verbazing ontdekte dat ik het wel leuk vond te schrijven, en Frans kennelijk tot dezelfde ontdekking kwam. (Gerard ben ik later nog een keer tegengekomen, nors kijkend, en toen uit het oog verloren. Dre draaide volledig door en belandde in een inrichting waarna hij ons nog een keer -diep ongelukkig- opzocht en toen nooit meer is gezien. Frans, die ik vaak vergezelde op bezoeken bij zijn ouders, werd een heel pedante student, en later een onaangenaam mens maar beroemd schrijver, waarvan ik het werk niet erg kan waarderen).

Maar vooral was het Ko die – en het was de eerste keer in mijn leven dat ik dat tegenkwam- tegen me praatte, gewoon rechtstreeks in mijn gezicht zoals een mens tegen een ander mens praat om een mening te vertellen en een mening te horen. Dat was nieuw en ik was argwanend: iemand die mijn meta-persoon aansprak alsof die iemand was. Hij was integer, en we hadden het vaak over allerlei onderwerpen uit de kranten, over Schillebeekx en Rahner, over hoe je het leven kon zien, en wat er goed en fout was in de samenleving. Er ging een wereld open die nooit meer gesloten is. Als het over het eigen internaat ging, werd hij terughoudend. Hij had moeite met loyaliteit, wilde echt een hervormer van binnen zijn. Ik kan mij voorstellen dat bij het Deetman rapport hij in tranen moet zijn uitgebarsten, zo’n verschrikkelijke vernietiging van zijn illusies dat moet zijn geweest. Het laatste wat ik van hem gehoord had is dat hij heden ten dage koorleider bij de Dominicuskerk in Amsterdam is.

10.

Ja, het bestaan van goede mensen heb ik daar ontdekt. Dat betekent alleen niet dat ik me daartoe rekende, helemaal niet. In een mensenleven zijn de jaren tussen het tiende en 15^e jaar de periode van het positie kiezen. Je kiest waar je gaat staan, wat jouw kamp is.

Mijn zelfvertrouwen was in het begin niet veel. Ik had eerder de houding van de rat in zijn hol, die mensen er steeds uit proberen te trekken en die zich steeds verder terugtrekt en bijt als je er een vinger naar uitsteekt. Ik dacht niet dat het leven veel te bieden had.

Totdat er iets naar boven kwam, waardoor mijn leventje veranderde. Ik was op de lagere school in Oisterwijk niet erg slecht geweest, maar daar was het leven beheerst door botsingen met de meesters en juffrouwen, en de conflicten thuis. Mijn kop stond daar niet naar leren.

Zo was ik ook naar het internaat vertrokken. Maar die klassieke oude meester dacht daar heel anders over, en toen ik uit zijn klasje kwam haalde ik cijfers waarmee ik met gemak het gymnasium in kwam. Ko Bordens onderstreepte dat idee, maar hem geloofde ik eigenlijk in het begin niet zo. Het verschil kwam toen er een centrale IQ-test moest worden gemaakt, toevallig in een geschiedenisles. De commissie van buiten, die daarvoor langs de scholen ging, zetelde in een lerarenkamer verderop. Ik was de test eigenlijk alweer vergeten, toen De Haan, de geschiedenisleraar binnenkwam met de voltallige commissie: ze bleven bij de deur staan en De Haan zei: "Daar dat is hem, ongelofelijk he?". De score zelf ben ik al lang vergeten, maar het kantelpunt niet. Ik was eindelijk iets geworden. Van een bedrijfsongeluk in het bedrijf van mijn ouders dat een gezin moest voorstellen, was ik plots een persoon geworden. Voor mij betekende dat een abrupte versterking van mijn metapersoon: ik kon mezelf ineens aan. Het lijkt raar dat een zo onbenullig iets als een IQ-test zo veel betekenis kan krijgen, maar in mijn beschadigde leventje was het heel veel. Ik werd er geen Narcissus van maar ik kreeg positie, ik kon zien waar mijn voeten stonden als ik naar beneden keek. Daar stond iemand.

Het veranderde ongelofelijk veel. Ik begon stampij te maken. 'S nachts in de slaapzaal werd georganiseerd gekloot veroorzaakt. We trokken op rooftocht door het gebouw, kropen onder in de kelders en kruipruimtes, waar nog Duitse helmen en paperassen van het Duitse leger lagen, en waar Frans en ik door een luik in de aardrijkskundekamer wisten te komen om de proefwerkvragen te jatten. We voerden hele acts op in het 's nachts lege benedendeel van het internaat.

Het gebouw had op de kruising van het carré en zijarmen een enorme trappenhal, van twee grote stenen trappen, waartussen de dubbele deuren naar de binnen tuin zaten, en waarboven hoge grote ramen zaten. De trappen zelf waren van dat kiezelgraniet met zwarte zijbalken waarop je op elke trede makkelijk met 4 of 5 man naast elkaar kon staan. Onvergetelijk de scene waar Dre voor nachtmonster speelde door statig met een afgescheurde pyamamouw op zijn hoofd in het midden de brede trappen afdalend, tegen het licht van de maan afgetekend, naar beneden schreed onder het luidkeels declameren van verzonnen misteksten, en Frans en ik ons stonden te bescheuren. Het surrealisme ervan kwam ons als volkomen passend over. We waren de confrontatie begonnen, zonder dat we ons dat erg scherp bewust waren. En het was nog maar het begin.

Tot dan had ik mijn behandeling door het gezinsbedrijf sinds het vertrek naar het internaat verdragen. Mijn moeder vertoonde zich eens in de paar maanden en zo af en toe mocht ik, liever moest ik, naar huis, waar dan steevast botsingen volgden. Doordat ik zo zelden thuiskwam maar wel groeide ontstonden er problemen met kleren en schoenen, waar Hermine geen zin in had. Als gevolg daarvan hockeyde ik op te kleine schoenen, kreeg misvormde nagels, die tot 5 keer werden getrokken, waarna een operatie de bovenhelft van mijn rechter grote teen kostte. Ik verweet het haar hardop en bitter en ze reed boos weer naar huis. Haar regels voor kleren en haar liet ik daarop vallen, waarop ze weer steeds kwader reageerde.

Tonnie zou zich er nooit laten zien, althans niet tot de finale van die eerste confrontatieronde.

De grote clash kwam door de prestatieregels van het internaat. Zitten blijven was er niet toegestaan. Daar was met mijn prestatieniveau ook eigenlijk geen kans op want ik zat tot en met het eerste trimester van het derde schooljaar boven de 7 gemiddeld, en er kon dus weinig fout. Behalve dat ik inmiddels wakker was geworden, en thuis aankondigde dat ik nu wel de wijdere wereld in wilde. Ik kreeg afgemeten aan tafel bij het eten te horen dat Tonnie besloten had dat ik daar tot het eind van de middelbare school zou blijven, ook al zei ik dat ik dat niet wilde.

Dat kon je toen niet meer tegen mij zeggen. Ik weet nog dat ik vanonder mijn wenkbrauwen een tijdje naar hem heb zitten kijken, en toen plots, in een ruk van woede, besloot dat het niet aan hem was om dat voor mij te beslissen. Het was een typisch voorbeeld van naar mezelf zitten kijken en besluiten dat ik die inperking niet verdroeg.

De daaropvolgende twee trimesters droeg ik er nauwkeurig zorg voor dat mijn cijfers daalden. De Haan en Ko Bordens bezwoeren me op te houden met mijn boycot, Struik ontbood me om me streng te waarschuwen, ik heb ze met een kennelijk smalend lachje bekeken, en als gevolg daarvan werd Struik boos, maar iedereen wachtte tot het eind van het schooljaar. Ik bleef zitten en ik mocht, nee moest dus, maar wel tot mijn grote genoegen van het internaat af. Dat werd de eerste keer dat Tonnie zich verwaardigde zijn stuk ongein persoonlijk te bezoeken. Hij kwam met een nors gezicht mij oppikken aan de schooldeur, zonder iemand ook maar een woord waardig te gunnen. Hij had zojuist zijn investering in rook zien opgaan en daar zijn investeringen niet voor. We reden de Dennestraat af, en direct om de hoek stopten we bij het eerst en het beste eethuis. Ik moest mee naar binnen en heb daar het eerste van de in totaal twee etentjes die ik ooit met Tonnie gehad heb genoten. Hij heeft over de tafel en mijn niet aangeraakte eten een uur of zo zitten sakkeren, en ik heb hem daarbij sarcastisch bekeken, mij volledig bewust van zijn verlies van macht. Het stompzinnige van de gedachte dat uitsakkeren wel de beste methode was om een probleem op te lossen is niet bij hem opgekomen.

11.

Opgelost waren mijn problemen natuurlijk daarmee niet. In Oisterwijk wachtte me de periode der wrake als het aan Hermine en Tonnie lag. Hun gewoonte getrouw bonjourden ze me direct voor de zomer de deur uit, dit keer naar een zeilschool.

Na de zomer werd de strijd hervat. Ze dumpten me op het Jacob Roelantscollege, waar een directeur Hamel de scepter zwaaide en Ina Willems, de vrouw van Joan Willems, kamerlid voor de PVDA en bewoner aan de Gemullehoekenweg, in het bestuur zat.

Binnen 3 dagen zat ik alweer thuis, maar deze keer omdat ik een spijkerbroek aanhad, wat Hamel onaanvaardbaar vond. Zijn bestuur floot hem subito terug en ik mocht weer naar school. Ik was nu ongeveer een egeltje geworden dat aan alle kanten zijn stekels opzette. Dat liet ik ook merken als ik dat nodig vond. Ik kreeg Ovidius van Pater Winand Kotte, de oprichter van de latere fundamentalistisch katholieke organisatie die nu nog een parochie met tridentijnse ritus in Utrecht onderhoudt. Ik neem eigenlijk aan dat Kotte geen slechte docent was, maar ik was wel een slechte student, en als hij met de van hem bekende aanvalsdrijf op je af stormde om indringend op je in te praten had dat dus een averechts effect: dan deed ik helemaal niets meer. Niet overigens omdat ik Ovidius niet mocht, want ik vond die juist leuk, maar ik mocht Kotte niet. Ik kreeg natuurkunde van een pater van der Klauw (de orde van assumptionisten, die het college gesticht hebben en toen al sinds 1915 in het naastgelegen kasteeltje Stapelen zaten, hadden nog wel docenten); hij was een gedreven docent, en ook een goede, maar niet voor mij, want ik zat niet op goede docenten te wachten. Botsingen, frustraties bij hem, en een 4 als

eindcijfer voor mij. Allemaal voorspelbaar. De enige docent die ik echt wel mocht was een scheikundeleraar, een vak waar ik overigens heel slecht in was, die zo gek als een deur was, reservemajoor in het leger, en op het eind van het schooljaar een brandblusser van de muur trok om ons ermee onder te spuiten, wat hem later een berisping van het bestuur bleek te hebben opgeleverd.

En toch was die periode van anderhalf jaar, totdat de conrector me aan de deur zetten bij het oud vuil, een belangrijke tijd. Want daar ontdekte ik pas echt wat meisjes waren (althans, toen dacht ik dat ik dat echt ontdekte). Het geflirt ging van heel voorzichtig tot rauw en onbehouwen, mijn draai wist ik er niet echt in te vinden. Vrienden maakte ik er wel: Nico Langenhuizen, de latere succesvolle orkestleider en organisator van het Tilburgse jazz-centrum, Ad Smits, zoon van de burgemeester van Esch, en Jan van Gorp waren de kameraden om mee op te trekken. Alles kon, ook als het niet kon. Brommers werden natuurlijk door de ouders verboden. Niko scharrelde voor 5 gulden onderdelen bij elkaar en bouwde er zijn eigen Puch mee. Ik deed iets soortgelijks, en oogstte daar een stroom van dreigementen van Tonnie mee. Brommer volgde op brommer, elke keer iets groter en zwaarder, en Tonnie besloot in wanhoop dat hij het tij nu eens op een positieve manier zou keren, spande samen met Piet Faas en bezorgde me een splinternieuwe Honda. Hij begon te begrijpen dat ik niet meer zo maar te dwingen was. Maar de geest was uit de fles en ging er niet meer terug in, ook niet toen hij zelfs een zeilboot, een Vrijheid voor me kocht (eigenlijk voor mijn zus, maar die wilde hem niet) en die neerlegde in Ammerzoden. Ik ontwikkelde een vergaande afkeer voor hem. Dat werd er niet beter op toen ik, nu oud genoeg om dat te begrijpen, zijn praktijken op het spoor kwam. Niet enkel het meestal onder valse voorwendselen opkopen van boerderijen en gronden (de familie van Baast, die een baan was beloofd als ze maar verkochten, en prompt na verkoop ontslagen werden), maar ook het frauduleus behandelen van arbeidsongelukken (een snijmolen waarin een werknemers vingers had verloren werd ijlings aangepast voor de arbeidsinspectie arriveerde) en het bewust veroorzaken van vergiftiging met verboden middelen die hij loyale werknemers tot hun schade op de planten liet spuiten, nog afgezien van het wegwerken van loyale werknemers als Piet van Willigen en Kees Elinks. Hij was een miezerig gemeen mannetje als hij in het gedrang kwam.

The top of the Bill kwam toen hij, bij mijn eerste vakantie ten tijde van mijn verblijf op het Jacob Roelantscollege, een band ontwaarde tussen mij en een meisje waarmee ik een beginnende relatie had, Ria van Dijck. Hermine, die sowieso haar racistische vooroordelen nooit onder stoelen of banken stak, had het grootst mogelijke bezwaar omdat ze ontdekt had dat de grootmoeder van Ria 'was komen aanlopen' bij een café op de hoek van de provinciale weg in Boxtel, en dus geacht moest worden een zigeunerin te zijn. Tonnie zag alweer zijn investeringsproject in gevaar, en besloot het eens slim en tactisch aan te pakken. Ria en ik werden gezamenlijk voor een gesprek uitgenodigd, en toen wij (ik mocht er zelfs voor in de grote kamer gaan zitten, wel wel !!) eenmaal gezeten waren legde hij uit dat Ria toch moest begrijpen dat het voor mij veel beter was als ik een tijd in Congo, waar hij beweerde een plek te hebben geregeld, ging werken om levenservaring op te doen. Zij bleef ijselijk kalmpjes en liet weten dat hij toch moest begrijpen dat het niet aan haar maar aan mij was om te besluiten of ik dat zou gaan doen. Ik heb hem geen antwoord waardig gekeurd. Hij was daarna moreel gediskwalificeerd en heeft zoiets nooit meer geprobeerd.

12.

Die zomer was de wilde zomer van 1966. Beatletime, grootse feesten op het strand van Domburg, waar ik zo ontzettend dronken werd, dat ik te voet niet meer de duinen terug over kwam en de zusjes van Jan van Gorp me uiteindelijk mee naar huis hebben gesleept, waar ik vervolgens de zijkant niet meer van de ingang kon onderscheiden en door de zijkant mijn tent inkroop om de volgende ochtend in de regen en een gescheurde tent wakker te worden. Elke norm raakte zoek, en als het geld op was haalden we de emballage van de kampwinkel leeg om dat vervolgens weer aan de voorkant in te leveren. Nee, ordentelijk kon je het allemaal niet meer noemen.

De gesprekken, het feest en de muziek leerden mij ontzettend veel. Het feest duurde totdat Niko een openstaande gasfles kreeg aangereikt terwijl hij een sigaret zat te roken. Hij ging naar het ziekenhuis en ik naar huis, op zo een Tomos met een heel hoog stuur van een vriend van Rene van As, de latere acteur, die

met ons mee waren geweest. Ik ben niet verongelukt en dat verbaast me nu nog.

Niko leerde me echte boeken lezen, d.w.z. boeken waarin werkelijk inhoud met lading stond. Iets heel anders dan de heiligenlevens van het internaat, of de verplichte literatuurlijst van het Jacob Roelantscollege. Terug op school confronteerden we natuurlijk de leraar Nederlands met Jan Wolkers (verboden) en Jan Cremer(verboden) etc. Diep fronsen was ons deel. Het tumult nam toe, we zaten meer in Becoloth, de kroeg van scheepspurser Henk van Bilzen op de Boxtelse markt, dan in de schoolbanken. Niko richtte een bandje op waar ik een volledig mislukkende poging tot zingen mocht doen, en vervolgens manager moest spelen wat eveneens volledig spaak liep, en het was elke week feest.

Vreemd genoeg waren ook sommige gesprekken feest. Met Ria had ik en een paar anderen ook vaak gesprekken met sommigen van de assumptionisten die Stapelen bewoonden. Er was er een, een leraar Frans die Hollaert heette maar door ons 'Kaatje' werd genoemd, die graag fervente discussies met ons voerde over willekeurig welk maatschappelijk onderwerp op zo'n vriendelijke manier dat je niet anders dan de grootste genegenheid naar hem toe kon hebben. Je had ook pater Sijmen, een stokoude biblist, die zich helemaal niet met de bijbel bezig hield zoals hij behoorde te doen, maar daarentegen giechelend kon vertellen over wat hij allemaal over de middeleeuwse kloostergemeenschappen had ontdekt. Die gemeenschappen voerden in feite een soort ontwikkelingsprojecten uit, zei hij, ze ontwikkelden het land, voerden afwateringssystemen in, en vingen de locals op, waardoor ze zich gehaat maakten bij de plaatselijke adel. Het was het soort verhaal dat wij in die tijd leuk vonden, al was het alleen maar omdat we wisten dat de kerk het niet kon waarderen (de verhalen over de witte paters, die zich openlijk verzetten tegen de reactionaire politiek van de kerk waren ook toen al bij ons al te bekend).

Niet alles was feest. In een weekend reed ik achter een auto, waarvan de bestuurder plots besloot zijn dochtertje toe te spreken die hij op het voetpad had zien lopen. Daartoe moest geremd worden, en dat had niemand mij gezegd, waardoor ik er vol bovenop klapte. Mijn bekende schrikreactie was, de brommer oprapen en direct wegscheuren met het idee dat er iets aan mij te wijten zou zijn. Dat ging wonderwel, maar een week later zag ik plots de leraar Duits 90 graden van positie veranderen, en die riep daarop dat ik me niet zo moest

aanstellen en recht in mijn bankje moest gaan zitten, en vervolgens viel ik aan de andere kant uit het bankje en werd ik de klas uitgezet. Ik ben naar huis gereden, twee keer in de sloot beland, maar uiteindelijk toch thuisgekomen. Op mijn slaapkamer aangekomen bedacht ik binnen enkele minuten dat ik toch wel erg vreemd in mijn hoofd was geworden en wilde daarom naar beneden om het daarover te hebben, maar zover kwam het niet, want ik kon de slaapkamerdeur niet bereiken. Ik heb even verdwaasd liggen kijken naar de deur waar ik niet bij kon komen. En toen maar met mijn hand op de grond bonken om de aandacht te trekken. Hermine kwam naar boven om me te vertellen dat ik me niet zo aan moest stellen en verdween weer. Uiteindelijk heeft de huishoudster haar overgehaald om toch met me mee naar de dokter te gaan. Dat autoritje herinner ik me niet meer goed, maar toen we de auto uitkwamen, en ik de richting niet kon houden naar de deur van de praktijk kreeg ik de volle lading van een woede-uitbarsting van haar over me heen. 'Hoe ik het toch elke keer weer waagde haar te schande te maken,' en, 'dat ik onmiddellijk met de flauwekul op moest houden. Rijke haalde ons binnen, hield zijn wijsvinger voor mijn ogen en zwaaide die heen en weer, en ik zwaaide mee en ging tegen de grond, en hij zei dat ie de ambulance liet komen, en eindelijk was Hermine stil. De uitval bleek te wijten aan een bloedprop in mijn hersenen, een wat verlaat bijeffect van een hersenbloeding na mijn botsing met die vader met interesse voor zijn dochter.

Op het laatst was het enige wat me nog echt interesseerde op school vreemd genoeg het onderwijs tekenen van Ninaber- Van Eyben, een oude maar zeer begaafde en ook zeer katholieke artiest die voor zijn levensonderhoud les gaf. In colbert met strikje, altijd somber ogend drong hij met zijn gave wel tot me door. Ik kon het niet, maar ik zag wel wat hij kon. Het was ongelooflijk in mijn ogen, hij tekende in prachtige grote streken zo een kop, een dier of een plant, hij had de voorbeelden nauwelijks nodig, en ik begreep dat hier een enorme gave stond te tekenen. Vreemd, zo een man die ik helemaal niet mocht, maar die me dus enorm kon fascineren door zijn absolute kunde. Hij had een zoon, Joris, die ik later nog eens in volslagen laveloze staat op de bar van een Vlissings café heb zien dansen waar hij iedereen rondjes gaf, die helemaal het tegendeel van zijn vader was, en niks presteerde dan rijk worden van de import van Indiase kralen en sieraden e.d., precies het soort figuur waarvan ik heb leren begrijpen dat je er niks aan hebt in volledige tegenstelling tot zijn vader.

De leraar Nederlands, overigens ook een assumptionist, die niet van ons gediend was, was ondertussen conrector geworden, en had besloten dat het tijd was voor een zuivering. Hij meende zeker te weten dat ik toch niet zou overgaan en gooide me al na 2 trimesters van de school. Daar leek voor hem een verbetering van het algemene schoolniveau uit te volgen.

Mijn plotselinge vrijheid werd door Tonnie en Hermine niet gewaardeerd. Ze namen me direct de Honda en de Vrijheid af, investeringen waarvan ze nu vonden dat die niet genoeg loonden.

13.

Daar hield mijn tijd van confrontatie alleen niet op, helemaal niet. Nu barstte de strijd in alle hevigheid echt los. Tonnie was begonnen een obsessie voor me te worden. Ik begreep zijn rol in het maatschappelijk leven, tegenover zijn eerste bedrijf, de kwekerij, en zijn tweede bedrijf, dat gezin waarvan hij de meeste leden probeerde onder te brengen in instellingen waar hij geen last van ze had. Als je zo jong bent als toen analyseer je niet echt wat zo een man is, je verdiept je eerder in dagdromen hoe de wereld van zo een figuur verlost kan worden. Ik bracht veel tijd door bij Piet Faas, waarvan ik veel hoorde, liep alle rockcafes af die ik kon vinden, en bleef vaak te laveloos achter om nog naar huis te kunnen. Het was tijdens een van die nachten dat ik onderdak moest zoeken en door Fons van den Broek, een toevallig opgedaan vriendje van het Jacob Roelants, werd uitgenodigd bij hem thuis te komen slapen. Daartoe moest dan wel ingebroken worden in dat huis, wat ik prompt deed, om daar op de overloop voor de eerste keer van mijn leven Joost van den Broek tegen te komen, die alleen maar vroeg waar ik dan dacht te slapen en me vervolgens een plekje gaf en een leven lang mijn vriend zou blijven. Pa en Ma Van den Broek bleken de volgende dag boos en kalm. Ze waren boos omdat je naar hun idee zo niet met je ouders omgaat

en kalm in het bespreken met mij van wat zij als opties voor het leven zagen. Overtuigde katholieken en moderne humane activisten als ze waren (hun huis was een fraai exemplaar van moderne architectuur en ze zaten lang in de gemeenteraad van Boxtel) waren ze wel gedreven maar verre van dictatoriaal. De gesprekken met hun bleven me wel bij hangen; ik moest, toen en dan, erkennen dat zoiets als integer katholicisme wellicht denkbaar was. Hun eigen kinderen (9 als ik me goed herinner) hadden ze alleen totaal niet in de hand, en als gevolg daarvan ging ik met Fons op stap, en dat voor een flinke tijd. Wegens nijpend geldgebrek, veroorzaakt door het uitblijven van financiering door onze ouders, trokken we eerst naar de bloembollenbedrijven bij Aalsmeer. Het was mijn eerste ervaring met fabriekswerk. Het bedrijf hield zich bezig met het sorteren en pellen van bollen. Sorteren werd gedaan door onder meer een grote machine, die bestond uit een grote bak met uitloopband, waarboven een houten raam met gaten heen en weer slingerde. De truc was dat de bollen met het juiste formaat door de gaten moesten vallen, en de andere, de grotere, verder rolden naar de band. Die kleinere bollen, die door de gaten waren gegaan, vielen in bakken, die je dan weg moest halen als ze vol waren. De machine stond in een zijruimte van de grote hal, zoals er overal op zij van de hoofdgang ruimtes waren met machines en activiteiten. De gang zelf leidde van de ingang van de fabriek naar een verhoog met een trapje van 2 treden, waarop dan het kantoortje met de grote baas erin stond (Waar toch die obsessieve verbinding van hoogte in bouw met gezag vandaan komt, is me een raadsel; al die simpele zielen die zich naar directeursposten toe manipuleren doen daar aan).

Ik was na een paar dagen al behoorlijk moe. Wij sliepen in de duinen in slaapzakken onder de open lucht, en omdat dat koud was, moesten we ons eerst wat warmte indrinken, en als gevolg daarvan kwamen we al niet erg fit op het werk. Dus stond ik na een paar dagen in te dommelen, en mijn machine bracht niet de vriendelijkheid op om even op me te wachten. De bakken stroomden vol, en over, en de bollen begonnen mijn werkruimte uit te rollen en de gang op te stromen, tot voor het trapje van het verhoog. Toen moet de directeur ergens zijn kantoortje zijn uitgekomen, hij stapte -neus in de wind- zijn trapje af, op mijn

bollen, die deden wat bollen doen, en dat is rollen. Het was het einde van mijn loopbaan als bollensorteerder.

Fons was alleen, zoals ik later ook merkte, een ritselaar van belang en vond al snel nieuwe baantjes voor ons, in hotels en restaurant in Noordwijk aan Zee. De uitbaters ware malafide tot op het bot. Ik kreeg werk in de keuken. De baas kwam persoonlijk toezien dat ik bij uitsmijters niet echt een plak ham onder het ei deed, maar alleen wat sliertjes ham, die dan onder het ei moesten uitsteken, zodat het leek alsof er een plak ham onder zat. De voorbereiding van omeletten, eieren stukslaan en de inhoud in een ketel bood het onvermijdelijke risico van een rot ei dat ertussen kon zitten en ook in die ketel kon glibberen. De eerste keer dat me dat gebeurde schrok ik me een ongeluk en kwam, met de beelden van de bollenramp nog voor mijn ogen, min of meer angstig voor de gevolgen bij de baas. Onnodig, naar bleek, het kon hem geen barst schelen, de omeletten konden ook met rotte eieren gemaakt. We werkten ons kapot, twee baantjes van elk 8 uur per dag, de ene die keuken, de andere afwassen. Na een week of 10 hadden we genoeg geld verdiend vonden we. En het begon te regenen, en dan is in de duinen slapen geen pretje. Ik kocht van mijn geld een jawamotor en daarmee reed ik naar huis; van rijbewijs of de vereiste leeftijd was geen sprake. Onderweg schoot op een stuk hobbelweg een remkabel los. Ik bekeek even welke het was, en dat bleek de voorrem te zijn. Dan hield ik toch de meest belangrijke rem over, en dus reed ik verder, de remkabel achteloos over de grond meeslepend. Ik ben heel thuisgekomen, en heb thuis schaterend het hele verhaal verteld, en ze waren uitzinnig – niet van blijdschap overigens.

De nacht daarop begaf Tonnie het uiteindelijk. Hij had kennelijk eindelijk begrepen dat hij zich een vijand had gecreëerd in plaats van een goede investering, en, toen ik al in diepe slaap lag, zat ie ineens in pyjama naast mijn bed, te snikken en te sobben: er was iets in hem gebroken. Ik kon niet echt verstaan wat hij allemaal mompelde, maar het 'asjeblijft niet' kwam er veel in voor. De volgende ochtend was hij zijn nachtelijke escapade te boven en keek hij me niet meer aan.

Het zou een beslissend kantelpunt blijken te zijn in de relatie (als je het dat tenminste kon noemen) tussen Hermine en Tonnie en mij. Hun idee van een mogelijk toekomstig goede belegging lieten ze varen. Ik was opgegeven, en het was nu enkel zaak het probleem zo te manipuleren dat ze er minimaal last van zouden hebben. Ze hadden nog altijd geen idee van wat er in mij omging, maar ik geloof ook niet dat ze dat idee hadden willen hebben. Ik was al veel te veel vervuld van een vijandbeeld van de twee, dat me nog jaren bij zou blijven en waarvan ik me op latere leeftijd pas met de grootst mogelijke moeite heb kunnen ontdoen. Ook daarin zou het mijn metapersoon zijn die me terugtrok van de afgrond van het opgaan in totale improductieve en onleefbare vijandschap. Ik zag het mezelf doen, dat alles afmeten aan het vereiste dat het een stap tegen die twee moest zijn, een totaal negatieve opvatting. Het ging er niet eens zozeer om of ik die vijandschap afkeurde -dat deed ik niet- maar om de bezetenheid ervan, om opgevreten te worden door je zelf, door je instinctieve angstige woede, door het malen in je hoofd. Mijn ratio zei me dat het tot niets kon leiden, dat het blind en doodlopend was, en dat ik me ervan moest zien te ontdoen. Ik moest van hen, van hun aanwezigheid in mijn psychische ruimte, weg. Zo begon na de confrontatie een periode waarin ik me uit de confrontatie probeerde te bevrijden.

14.

Daarvoor was het nodig dat ik greep kreeg op het fenomeen 'Tonnie', dat kon gaan begrijpen. Ik moet hier en nu al toegeven dat het me vele jaren gekost heeft voordat ik de afstand en het overzicht had verkregen om dat te doen en te begrijpen wat hij was. Ik neem hem nu, postuum vanaf 1988, ook niks meer kwalijk. Vergeven is zinloos geworden, maar vergeten kan ik het niet.

Antonius Simon Maria van den Oever (zie ook par.4) werd in 1915 geboren in Haaren, Noord-Brabant, als tweede zoon van een dominante en heerszuchtige maar uiterst creatieve en productieve vader. Als je een foto van Tonnie bekeek op latere leeftijd zie je de opvallende gelijkenis met Joris Ivens: hij had een typisch Ivens-uiterlijk door zijn joodse moeder, een nicht van Joris. Hij werd geboren in dat aardige dat aardige kleine burger huis dat Mart in 1904 bouwde, waar ik eenmaal als klein kind ben geweest om ene tante Johanna, een zus van Manke Mart, te bezoeken, die nog in een echte bedstee lag, zo een houten kast waar dan een gordijn openging waarachter tante Johanna zichtbaar werd.

Het is een mooi huis met een brede gevel, bijna direct aan de straat gelegen. Mart van den Oever was de zoon van Simon van den Oever, die als opa van mijn vader grote indruk maakte op zijn kleinzoon door zijn zachte persoonlijkheid en vriendelijke benadering die in schrille tegenstelling stond tot de wijze waarop Tonnie Mart ervoer. Tonnie vertelde nooit graag en veel over Mart, behalve dan een enkele wrokkige opmerking, zoals dat ze op zondag niks mochten doen omdat Mart dan in de keuken zijn moter uit elkaar moest halen en weer in elkaar moest zetten, een ritueel dat volgens Tonnie het gezinsleven moest beheersen.

In een klein dorp als Haaren was de familie van den Oever van oudsher een grotere speler geweest. Tonnie benadrukte altijd dat zijn voorvaderen burgemeester waren geweest van vader op zoon, maar dat bleek later geweest te zijn in de periode van de achttiende en negentiende eeuw waarin burgemeesters uitvoerders waren voor de provinciale grootmachten, ambtenaren van de machtigen, en ze waren ook niet van vader op zoon

burgemeester geweest. Maar het aanhalen van die vermeende feiten deed Tonnie om de historische status van zijn familie te benadrukken, en hij heeft ook nooit enige afbreuk aan die status kunnen verdragen. Toen de slotvoogd van kasteel Nemerlaer in later jaren het waagde om een boekje met historisch onderzoek te doen verschijnen, waarin -overigens waarheidsgetrouw- stond vermeld dat burgemeester van den Oever aanwezig was geweest bij het baldadig vernielen van beeldhouwwerk door enkele inwoners van Haaren deed hij hem zowat een proces aan; niet omdat het niet waar was, maar omdat hij het als een aantasting van de familiestatus zag.

Die statusverering heeft Tonnie van Mart overgekregen, die zijn hele leven bezig is geweest de familie op een voetstuk te zetten en te houden. Daarvoor diende ook de bouw van 'de villa' in 1928(Kerkeind 14). Dit grote huis, gebouwd op een aarden verhoging, in de kern ongeveer 15 bij 15 meter groot, twee volle bouwlagen met een imposante rietenkap en uitgebreide stenen balkons aan de achterkant, en gesierd met twee marmeren platen met gouden letters van circa 200 cm bij 50 cm, misstond de eenvoudige bomenkweker die Mart van den Oever in wezen was. Het was kolossaal, en zo uit Bloemendaal of Wassenaar weggeplukt. Het was bedoeld om te imponeren, en het is een raadsel hoe Mart aan het ontwerp kwam.

Maar de villa maakte een ding duidelijk: het ontbrak Mart niet aan zelfbewustzijn, niet aan dat van hemzelf en zijn familie, en ook niet aan dat van zijn dorp en zijn land. Het moet een trotse man geweest zijn, volgens de verhalen hooghartig en na zijn beroerte die hem halfzijdig handicapte ook narrig en rancuneus. Hij infecteerde zijn kinderen met de opdracht naar status te streven, familie en streek en katholicisme te beschermen. Als kind van Mart had je wat waar te maken, als je tenminste een jongetje was.

En die waren er een te veel. Hij had een opvolger nodig, maar niet twee en vreesde de gevolgen als die twee samen hem moesten opvolgen. Toen hij vertrok naar Oirschot om bij zijn dochter en haar echtgenoot in de oude Kroonbrouwerij daar te gaan wonen en er ook dood te gaan, meende hij het opvolgingsprobleem te hebben opgelost. Wal zou hem opvolgen, en Tonnie werd als een treintje op een ander spoor gezet, om de maatschappij in te gaan

en carrière te maken als intellectueel of overheidsfunctionaris. Die expliciete opdracht heeft Tonnie zich eigen gemaakt, en het fnuiken van die opdracht heeft zijn leven bepaald.

Tonnie ging statusbelust naar Tilburg, de stad waar Brabantia Nostra, de club van Geert Ruygers, Joan Willems en Jan de Quay, het intellectuele klimaat beheerste en de katholieke kerk haar meest loyale bastion in de universitaire wereld had gevestigd. De plaatselijke hoogleraren vormden een korps van verdedigers van het pauselijk hervormingsstreven. Corporatisme, katholieke emancipatie en zelfs het streven naar een katholiek staatsbestel à la Maritain en een zekere bewondering voor Mussolini's nieuwe mens, waren de denkbeelden die er rondwaarden. Het is onontkoombaar geweest voor Tonnie om in dat intellectuele klimaat mee te gaan, en, zelfs nog in de tijd dat ik klein was, dweepte hij met Brabantia Nostra en met de meer verhullende activiteiten van heemkunde en Katholieke autoritaire hervormers zoals de van Tilburg afkomstige Romme.

Daardoor ontstond natuurlijk wel een kloof met het voorvaderlijk milieu. Uiteindelijk was Mart natuurlijk gewoon een omhooggevalen boer van het platteland. Zoon Tonnie voelde zich daartegenover lid van een elite van nationaal belang, een intellectuele sfeer waarin men, zoals de club rond Aristo en Wouter Lutkie, die in Oisterwijk bij Bogaerts uitgaf, superieur boven de enge nationalistische opvattingen van Colijn c.s. uitkeek maar ook over gelimiteerd lokaal chauvinisme. Lutkie en Ton Kerssemakers waren voorstanders van een nieuwe staatkunde, een nieuwe Europese orde. Er zou een andere samenleving komen, een die de paus wilde en waarbij de fascistten hielpen en waarin in Nederland een katholiek nieuwe mens zou heersen.

Hoe onwezenlijk nu achteraf dat intellectuele klimaat ook overkomt, het was voor de mensen van die tijd een perspectief dat in hun maatschappelijk kader paste, niet vreemd of ongewoon. Tonnie was niet uitzinnig, maar idealistisch binnen de kaders die zijn katholicisme en intellectuele opleiding mogelijk maakten. Dat moet wel in relatieve tegenstelling hebben gestaan met de

opvatting van lokale gebondenheid en lokale macht waarin Mart en zijn broer Wal leefden. Hij moet in die tijd vervreemd zijn geweest van die achtergrond.

En dan breekt de catastrofe van zijn leven uit. Zijn hele levensopvatting gaat met de tweede wereldoorlog onderuit. Aan het begin ervan probeert hij de dans te ontspringen. Wal gaat vechten, doet zijn nationale plicht ongeacht of dat zijn overtuiging was of niet en vecht bij de afsluitdijk en Hellevoetsluis. Tonnie beweerde achteraf dat hij nog op de fiets onderweg was geweest naar zijn legeronderdeel, alsof het onmogelijk was geweest om die oproep al lang van tevoren te zien aankomen.

Gelukkige jaren, die eerste twee jaren van de Wereldoorlog?? Wel waarschijnlijk voor de liefde, maar verder moet hij verdeeld zijn geweest. Voor een intellectueel als Tonnie moet er veel zijn gebeurd waar hij in vertwijfeling naar keek. Jan de Quay gaf het lichtende voorbeeld van de derde weg van de Nederlandse Unie, maar dat streven faalde jammerlijk. Tonnie heeft natuurlijk gezien hoe Geert Ruygers, voorman van Brabantia Nostra, al de idealen van die club in de Nederlandse Unie inbracht, heeft gezien hoe de Quay een bijna-samenwerking met het Zwart Front realiseerde, hij zal het allemaal hebben meebeleefd. Maar hij trok daarbij naar een andere route dan zijn broer en vader, die een meer behoudende en pragmatische opvatting hanteerden, Duitsers inkwartierden in De Villa in ruil waarvoor ze hun Buick mochten houden. Rustige behoudzucht versus gedreven intellectueel vernieuwen. Tonnie had gedacht in dat debat te winnen, maar hij verloor grandioos. In 1945 waren zijn kansen verloren, hij had aan de verkeerde kant gestaan, zullen velen gezegd hebben.

Ik deel die opvatting niet. De ontkenning van het idealisme onder de katholieke jongeren van die tijd is onrechtvaardig en onjuist. Veel van hun idealen zijn later, onder de invloed van de Heeren zeventien van St Michielsgestel, waaronder ook weer de Quay, alsnog ingevoerd en hebben zeker de eerste dertig jaren na WOII grote invloed gehad. Zijn denkbeelden waren niet zo wereldvreemd en geïsoleerd in de samenleving. Maar zijn positie als verdediger van het in Oisterwijk en Haaren zo aanwezige Brabants nationalisme en fascisme was dat wel. En Tonnie was geen held. Mensen als Albert Kuylen, Joan Stakenburg en Ton Kerssemakers en Wouter Lutkie bleven na WOII bij hun opvattingen en

verdedigden die ook voor zover ze niet gehinderd werden door publicatieverboden. Maar Tonnie niet. Tonnie zat nog met de familieopdracht status te verwerven. Het is makkelijk om hem nu terugkijkend te veroordelen voor zijn vooroorlogse opvattingen, maar dat doe ik niet. Ik veroordeel hem wel omdat hij ze zomaar voor de maatschappelijke status die hij wilde heeft laten vallen. Het verraad werd verraden. Ik geloof er niks van dat hij er niet meer achter stond, maar hij wilde niet meer zo gezien worden, hij verloochende vrienden en opvattingen. En die judasachtige draai heeft hem in zijn geest verwrongen, een verdraaid mens van hem gemaakt. Hij was voor zichzelf niet meer integer, hij geloofde zichzelf niet meer. Hij dwong zich een ander iemand te worden dan hij was, hij schiep een buitenpersoon die de binnenpersoon moest verbergen, die een gordijn voor die binnenpersoon hing.

En achter dat scherm, dat hij na 1945 voor de buitenwereld optrok, daar moesten de zeven kinderen van zijn gezin leven. Van dan af ging het alleen nog om de status, om respectabel te worden in een wereld die hem, naar zijn mening wegens zijn verleden, geen intellectuele en maatschappelijke kansen meer bood.

En wat doet dat met een mens? Hij werd een vormelijk mens, met een uiterst slecht humeur. Hij meed zijn kinderen, splitste het huis in zijn deel en in dat van de rest van het gezin. Elk lichamelijk of liefkozend gebaar was uit den boze. Ik heb hem zelfs nooit Hermine zien kussen, laat staan een van ons. Hij heerste, hij leefde niet samen. Eten was dan wel een opdracht tot gezamenlijkheid, waarbij hij met de rug naar het raam aan de tafel ging zitten, zodat wij als we naar hem keken tegen het buitenlicht in moesten kijken. Hij controleerde van het begin tot het eind alles wat aan tafel gebeurde, om direct uit te halen als daar iets niet naar zijn zin was. Hij kreeg zijn eigen speciale eten, waarbij Hermine dan niet naliet te benadrukken dat dat terecht was omdat hij iets nuttigs deed en wij niet.

Hij schiep zo een wereld waarin de kinderen een eigen kamp gingen vormen, vaak bespraken wat te doen en samenzwoeren elkaar niet te laten vallen in de strijd, wat later natuurlijk toch grootscheeps zou gebeuren. Er volgden conflicten met huishoudsters, betrokkenen van buiten, familieleden, en iedereen die hem niet volgde in zijn blinde heerszucht werd verdreven. Een huishoudster, Annie, die weigerde de uithuisdrijving van mijn broertje Harm te aanvaarden, werd fluks aan de deur gezet, een ander vertrok vrijwillig na de

zoveelste aanvaring. Het was niet, denk ik nu, dat hij zo wilde heersen, hij handelde in een permanente kramp, een permanent onvermogen open met mensen om te gaan.

15.

Na zijn burn-out periode hanteerde hij een paar simpele technieken om zichzelf te kalmeren. In plaats van direct na het eten los te branden in uitvallen, ging hij dan naar bed voor een rust van een uurtje. Dat scheelde wel wat. In de avonduren zagen we hem sowieso niet.

In de levensloop van ons als kinderen bleef hij onverbloemd kwaadaardig. Wij waren er voor hem, hij niet voor ons. Wij dienden het doel van de familiestatus te volgen en niet onze eigen opvattingen van wat goed was. Hij meende uit eigen ervaring te kunnen spreken om ons duidelijk te maken dat eigen idealisme onzin was.

Zo verging het ons allemaal ongemakkelijk. De oudste, Hans, werd eerst naar Oss afgeserveerd, en daarna wegens onvoldoende resultaat naar het bisschoppelijk gymnasium in Weert. Toen hij ook daar faalde (ik verdacht hem van opzet) was Tonnie zo woest dat hij hem naar de tuinschool in Boscoop wegdegradeerde en daar werd Hans zowaar min of meer gelukkig van.

Zus Marleen, lichamelijk en mentaal gehandicapt, werd direct opgeborgen in St Vincentius in Udenhout, en daarna werd er mee rondgeleurd, langs nonneninstituten, andere adressen, en soms ook thuis, wat tot botsingen tussen haar en Hermine leidde, waarbij Tonnie angstig zo ver weg mogelijk bleef. Die botsingen waren meer dan verschrikkelijk, want Marleen reageerde in haar onmacht met alle lichamelijkheid die in haar zat, sloeg door deuren, krijste en gilde, en rende, in haar ondergoed of zonder, gillend over de bovenverdieping of naar beneden, wat Hermine tot angstaanvallen dreef, waarbij ik haar volgens haar moest beschermen. Het kon vreselijk uit de hand lopen, zoals bij de eerste menstruaties van Marleen, waarbij ze in dolle paniek vanwege al het bloed heen en weer rende over de overloop, alles onder smerend en brullend in hartstochtelijke wanhoop en onbegrip. Het was een toestand die kon ontstaan door het primitief puritanisme van Hermine, die haar kinderen niet wilde

voorlichten, en het in het begin zelfs presteerde om ze in ondergoed in bad te doen omdat het anders niet 'goed' zou zijn.

Ik vond het tafereel van Marleens wanhoop verschrikkelijk, en kon indertijd zowaar enig begrip voor Hermine opbrengen toen die later verklaarde Marleen te hebben 'laten helpen' zoals ze dat eufemistisch benoemde, zodat het niet meer kon gebeuren. Uiteindelijk wisten ze toch van Marleen af te komen via een huis in Tilburg waar ze, eerst met behulp van veel farma-dwang, maar later met meer menselijke middelen met Marleen om konden gaan. Materieel gesproken zijn ze haar, onder druk van de opvattingen van de vereniging Het Zorgenkind denk ik, wel altijd blijven steunen.

Liesbeth was als meisje altijd in de verdrukking. Als het over vrouwen en vrouwenrechten gingen waren Tonnie en Hermine de eerste twintig jaar van haar bestaan aartsreactionair. Een opleiding, behalve die voor huisvrouw, vonden ze eigenlijk nauwelijks voor haar nuttig. Het opbergtehuis voor burgermeisjes in Vught, Regina Coeli, was de juiste plek waar ook nicht Mariette vertoefde. Dat juist daar de wereld al behoorlijk was binnengedrongen hadden ze niet voorzien, en Liesbeth wilde daarna ook iets goeds gaan studeren, en toen ze haar niet permanent in een ander instituut ondergebracht kregen, mocht ze dan, goddeloosheid ten top, de kleuterleidsteropleiding gaan doen. Niet dat ze overigens niet geliefd was bij Tonnie. Mannen hebben tegenover hun dochters altijd een ambivalente verhouding. Hij sloeg haar wel, maar was altijd ook dol op het meisjesachtige, een hormonale kwestie dus. Voor Hermine gold dat niet. Die moest niks van Liesbeth hebben, niks was ooit goed, en ze wantrouwde Tonnie's voorliefde voor zijn dochter. Liesbeth hield er een levenslange frustratie met haar moeder aan over.

Na de grove mislukking van mijn persoon, geteld bij de rampen die ze bij de andere drie ouderen hadden aangericht, hadden Tonnie en Hermine eindelijk begrepen dat ze aan de hier beschreven reeks mislukkingen een eind moesten maken en ze hadden toen nog de opvoeding van 3 kinderen te gaan. Ton, Harm en Jeroen werden natuurlijk ook naar instellingen afgeserveerd, maar ze kwamen thuis niet die harteloosheid meer tegen die wij hadden gekend. Het werd eerder lusteloosheid: Hermine en Tonnie namen de ontwikkelingen waar, maar probeerden ze minder vooraf te sturen. Pas toen bij Harm het probleem van de dyslexie werd ontdekt, kreeg het oude sentiment weer even de overhand

en probeerden ze hem zo ver mogelijk weg te moffelen. Na de periode van hulp van een orthopedagoog en toen Harm toe was aan een schoolloopbaan, probeerden ze opnieuw zijn kansen te torpederen, maar dat lukte slecht, omdat hij ook via een lange schoolomweg toch wel terecht kwam, met een SPD-II diploma, een universitair papier in de rechten en een prima baan voor het leven.

Van Ton en Jeroen bleven ze relatief af, en ze hebben zelfs geprobeerd om hun loopbaan te promoten en te helpen. En dat wees op een wending die geleidelijk in hun leven en in hun opvattingen kwam.

Iets van die wending werd zichtbaar in hun ruzies. Ze waren getrouwd in een overtuigd conservatief idee, waarin gezin, geloof, kerk en gezag voorop stonden, en in dat idee zijn vrouwen nauwelijks mensen. Ze mogen meepraten, maar let op dat woord 'mogen', want een recht was het niet. Maar het kwaad zat dieper. Er is in dat soort conservatisme een biologische ondergrond, omdat medemensen in wezen op hun biologische capaciteit worden beoordeeld. Mensen bekijken elkaar in biologische kwalificaties. Jongens zijn dan sterk, en dat is hun hoofdeigenschap, meisjes zijn zwak, weerloos en overigens ook vaak onnuttig in de arbeidsverdeling en dus waardeloos. Het biologisme is een van de kern kwaliteiten van het burgerlijke burgerschapsideaal. Daarin fungeert de burger, d.w.z. de verantwoordelijke rationele sterke persoonlijkheid met een autonoom materieel bestaan, als basisbestanddeel van de samenleving: de man, gezinshoofd, beheerder van gezin en bedrijf is de burger. Vrouw en kinderen zijn zorgobjecten, bestemd om het voortbestaan van het vermogen en de familie te verzekeren. In dat beeld is de vrouw geen mens, omdat alleen de man mens is. De vrouw is die met het stukje eraf, zoals bram dat als kind zo treffende verwoordde met zijn 'miki piemie in de kast??'. De vrouw is de onman, diegene die vooral een 'niet' is, een niet-iets. Zo dacht Hermine over zichzelf en zo dacht Tonnie zeker, althans anno 1950. Maar dat beeld begon te blurren in de zestiger jaren. Vrouwen konden niet meer helemaal genegeerd worden. En daar kwam bij dat Tonnie op alle mogelijke terreinen van zakelijk tot opvoeding en gezin zich ostentatief bleef vergissen. Hij bakte er in feite niks van, en maakte zich ook veelvuldig belachelijk. Een voorbeeld: Hans, Liesbeth en ik mochten mee op onze eerste try-out van een caravan, iets waar we geen ervaring mee hadden. Ik zal een jaar of 11 geweest zijn. Er moest eten gekookt

worden in de caravan, en dat werden asperges. Ze stonden een uur op, niet gaar. Twee uur, niet gaar. Na 3 uur werd hij razend en schold en tierde. Alles belachelijk, omdat hij niet wist dat ze geschild hadden moeten worden en er dus een drama voor niks was geweest.

Hermine begon er genoeg van te krijgen, ze slingerde hem verwijten naar het hoofd, en taferelen van een radeloos kijkende en handenwringende Tonnie die buiten op het terras zit en een woedende Hermine die van binnen van alles riep deden zich voor. Het was duidelijk: zijn superioriteit werd als een vloerkleed onder hem uit getrokken.

Dat was dan ook de Tonnie die die nacht aan mijn bed had gezeten. Hij was de greep kwijt. Hij begon onderuit te schuiven, liet zijn pretenties varen en begon zich met het platvloerse te vermaken, vluchten uit de realiteit.

Kaartavondjes in zijn kantoor, zodat Hermine het maar niet kon volgen werden smalend aan de kaak gesteld door broer Hans als machofantasiebijeenkomsten, en hij ging weer onderuit. Hij zocht zijn heil meer en meer buitenshuis, bij harmonie Asterius, bij de vereniging het Zorgenkind, en bij allerlei gezelschappen. En dat alles met afgewend gezicht, niet bereid te zien wat er onder zijn neus met zijn gezin en kinderen gebeurde.

Alleen drong de verandering in de maatschappij langzaam in flarden tot hem door. Niet dat hij het aanvaardde -dat maakte zijn latere lidmaatschap van Beuker's RKPN wel duidelijk- maar het ontging hem niet langer.

Hij werd er niet vriendelijker van maar wel meer verbeterd, minder op integriteit gericht, meer op simpele zelfhandhaving, op ontwijken van problemen, sprak ons nu helemaal niet meer aan, lette ook niet meer op zijn kleding als ie in huis rondliep. Het leek wel een proces van morele verslonzing.

Hij heeft zich zo tot zijn eerste beroerte in 1978 door het leven heen gewurmd, een kleine gefnuikte en boze man, die overigens nog altijd voor de buitenwereld als een charmante man kon overkomen en zelfs soms werd opgezocht door familieleden als raadsman en bemiddelaar.

Na zijn beroerte was het plots allemaal over, zijn agressie, zijn rancune, zijn heerszucht. Het kaartenhuis was definitief ingestort. Hij herstelde het contact met zijn broer, zocht ons weer allemaal op, mij zelfs in mijn vakantiehuisje in Westkapelle, was zelfs bij de opening van ons eerste bedrijf, de onderwijswinkel in Utrecht, hielp broer Ton bij het opstarten van een loopbaan, en stelde tegen beter weten in zijn zoon Hans aan als bestuurder van zijn bedrijf, waarbij hij overigens wel luidkeels en geheel waarheidsgetrouw verkondigde dat Hans een kweker en geen handelman en econoom was. Hij was eindelijk een gewoon mens geworden, bevrijd van de catastrofe van het ingestorte ideaal. Miek vond hem zelfs onvoorwaardelijk aardig en heeft nooit willen geloven wat voor kwaadaardig mens hij lang was.

En hij treurde in die laatste periode wel over alles wat voorgevallen was, onbeholpen treurnis, want hij bleef onhandig in het uiten van zijn gevoel, al werd hij nooit meer boos.

Om de kans te hebben met mij zijn oud zeer uit te praten, wat hij eigenlijk zijn hele leven nooit had gedaan, nodigde hij ons mee uit voor een dagje Volendam, ongeveer de laatste plaats in Nederland waar ik voor mijn lol heen zou gaan. Eenmaal met hem alleen in een of andere koffietent kwam er een schoorvoetende apologie: hij vond het allemaal heel erg wat was voorgevallen en wat mij was aangedaan, en nam het zichzelf kwalijk, en begon toen heel onsamenhangend -ik denk om aan te geven dat hij zichzelf niet zo erg vond als het geval dat hij ging beschrijven- te vertellen hoe op een dag Dr. Aussems, een vroeger redactielid van Aristo en oude bekende, die directeur was van De Hondsborg, dat toen in handen was van het Nollensyndicaat (Nollen inderdaad, dezelfde die later voor zorgfraude werd veroordeeld)- hem in vertrouwen was komen opzoeken om te vertellen hoe in het landelijk overleg van zorgdirecties waar Aussems, maar ook Kaz Roosen en de broer van Hermine , Geraard, zaten, naar boven was gekomen dat Geraard geld van zijn zorginstelling had gebruikt om speculatief gronden bij Schiphol te kopen. Het was een duidelijke fraude, maar Aussems vroeg in een sfeer van alte kameraden aan Tonnie hoe hij daarmee om moest gaan, en Tonnie had dat inderdaad weten af te regelen, en wat hij me nu begon te vertellen was dat hij daar zo een spijt van had en als voorbeeld bedoelde van de zaken die hij nooit had mogen doen. Ik moet zeggen

dat ik met verbazing en een beetje geamuseerd heb zitten luisteren naar het onsamenhangende relaas. Hij had spijt en wist niet hoe dat te illustreren. Maar het gebaar, d.w.z. het houden van dit gesprek, dat begreep ik: hij wilde het boek sluiten. Maar dat doe je niet zomaar tegen iemand waarvan je eerst een dertig jaar het leven hebt proberen te verpesten, dacht ik toen.

In werkelijkheid is dat wel zo. Het boek was al gesloten voor het gesprek begon. Van Tonnie had ik me al bevrijd vanaf de episode die direct volgde na het avontuur met de jawamoter. De huilende man naast mijn bed had duidelijk gemaakt dat ik niet meer bang hoefde te zijn voor zijn heerszucht. Het zou wel niet direct over zijn, maar greep zou hij niet meer op me hebben. De confrontatie eindigde daar voor mij.

De keuzes

16.

De volgende dag al was Tonnie bekomen van zijn nachtelijke instorting. Aan tafel werd ik ondervraagd: 'Wat ik dacht te gaan doen?'. Nu, dat was me op dat moment ook niet duidelijk. Ik was wild en flink doorgedraaid en ook wel een beetje triomfantelijk, en reageerde nauwelijks.

Het was stilte, en hij bekeek me woedend, en liep weg. Ik liet het zo. Een week later moest ik ineens met hem mee naar de woonkamer en kreeg daar te horen dat hij geen toekomst voor me zag en nu wist dat ik niks kon en ook nooit zou kunnen, en dat hij daarom een bureau had gevonden dat dan wel uit zou zoeken waar ik nog te plaatsen was. Dat bureau bleek het bureau voor beroepskeuze te zijn aan het Wilhelminapark, waar ene Taborsky werkte, naar ik later begreep als directeur en hij zou ook nog voorzitter worden van de Nederlandse vereniging voor beroepskeuzeadviseurs.

Taborsky was een kalme man, smal gezicht en dik zwart haar, met rustige donkere ogen, zo in zijn veertiger jaren, met constant een rustige glimlach rond zijn ogen. Hij keek me een beetje nieuwsgierig aan, wilde eerst weten wat ik allemaal vond, en wat er allemaal zo was voorgevallen. Mijn antwoorden weet ik natuurlijk niet meer, maar wel dat hij er niet van onder de indruk raakte.

Reeksen testjes later, die Taborsky zelf met me doornam, zette hij plotseling een streep onder het testen: "Maarten, ik zal je zeggen wat we gaan doen. Ik schrijf een rapport voor je vader, en dat gaan we samen bespreken voor ik het wegstuur. Okay?" Ik bekeek hem met stomheid geslagen. Voor mijn gevoel had hij alleen een oekaze van Tonnie door te voeren en dus aan die te rapporteren, en wat hij nu deed leek daar niet op.

De bespreking van het rapport was kort en krachtig. Hij zei: "Het is mij niet zo duidelijk wat er allemaal tussen jou en je vader is gebeurd, maar wel dat dat een funeste invloed op je schoolloopbaan heeft gehad. Want de tests maken duidelijk dat je met gemak een gymnasium moet kunnen doorlopen, en de vraag is dus waarom dat niet gebeurt. Ik zal je vader aanraden je naar een gymnasium te laten gaan." Mijn smalend lachje liet hij van zich af glijden: "Jazeker, dat ga ik doen".

De aankomst van het rapport had het voorzienbare effect. Tonnie was ziedend. Ik mocht het rapport niet zien, en toen hij begreep dat ik het al had gezien was hij helemaal kokend. 'Taborsky kende zijn vak niet, begreep niets van het echte leven, en bewees zijn onkunde door te schrijven dat ik iets zou kunnen. En dan nog wel het gymnasium, te gek voor woorden.'

Maar ik had Taborsky wel goed begrepen, ook al was zijn rapport niet voor mij bestemd. Mijn aflopende schoolloopbaan was te danken aan die vader die me belette te leven, en ik had me daardoor laten bepalen terwijl dat precies was wat ik niet wilde. Taborsky werd mijn redding. Ik ging terug naar hem, maar deze keer deed hij een stapje terug. Het was alles wat hij kon doen, zei hij. Zijn werk reikte niet verder. Nu was het aan mij. Hij gaf me wel een paar opties voor mogelijke scholen mee.

En daarmee ging ik aan het werk. Ik maakte een afspraak om met de rector van het Pauluslyceum in Tilburg te praten. Klinkhamer was een bullebak, een korte dikke kalende man met een brilletje en fletse grijze oogjes. Hij had voor mijn bezoek al mijn gegevens opgevraagd, ook bij het Jacob Roelants.

Het werd een eenzijdig gesprek. Hij wilde van mij weten of ik echt van plan was te gaan leren, en toen dat antwoord 'ja' was ging hij verklaren onder welke condities dat kon. Dat kwam neer op het eerste jaar (het derde schooljaar dus, want ik was al 2 keer blijven zitten) zonder probleem halen, en me, minstens dat eerste jaar, onthouden van wat voor actie dan ook. Bij het eerste het beste probleem zou hij me direct van school zetten, zo zei hij, voorovergebogen naar mij toe, over zijn bureautje. En hij wilde niets te maken krijgen met wat voor problemen dan ook die ik van thuis zou meebrengen.

Eenmaal buiten begreep ik wat ik had bereikt: ik had een schoolplaats, sowieso, wat Tonnie er ook van zou vinden.

Terug in Oisterwijk was er weer een tierende Tonnie “Wie mij had gezegd dat ik het recht had een school op te zoeken” en “hoe ik erbij kwam om met de rector te gaan praten” en hij ging Klinkhamer bellen. Die deed hem de verbazende mededeling dat hij op basis van het gezag van Taborsky meende dat ik verantwoord naar het Pauluslyceum kon gaan als ik mijn gemak maar hield. Tonnie was verslagen, de wereld was gek geworden.

Of het nu daardoor kwam, of doordat hij vreesde dat er grotere ongelukken zouden gebeuren als ik mijn Jawa hield, ik weet het niet, maar plots stelde hij me voor dat ik een echte moter kreeg als ik maar eerst een motorrijbewijs zou halen. Ik had pas een proefbewijs (zo eentje waarmee je binnen 2 km van je huis mocht rijden) toen ze me aanhielden bij Berkel Enschoot met de nieuwe moter, een Kawasaki 100 sprinter, die te vroeg was afgeleverd, en de moter in beslag namen. Tonnie is hem zelf weer terug gaan halen.

Die zomer gingen Ria en Ik met de boot, de Vrijheid die ik weer – het bleek al snel tijdelijk- terugkreeg, op vakantie in Friesland. Het had 8 weken geregend, en wij dachten dat het daarom niet nog eens zo lang kon regenen. Dat kon wel, en in een openbootje is dat geen pretje. Ik nam me voor nooit meer in Nederland op vakantie te gaan. Het was ook de eerste keer dat Ria en ik tijd voor elkaar hadden. Je kunt achteraf wel zeggen dat we die niet goed benutten. We wenden niet aan elkaar, ik was onhandig, zij te meisjesachtig om geklungel te accepteren, en we bleven in ongemakkelijk samenzijn doorgaan. Het zou het patroon voor jaren worden. Ik zag het mezelf wel allemaal doen, maar mijn angst voor bedreiging van Tonnie en Hermine, voor de onveiligheid van een thuisloos bestaan, weerhielden me ervan om mijn gezond verstand te gebruiken en in dat bestaan als gedwongen verliefden in te grijpen. Ik liet het zoals het was, en dat was hartstikke fout.

17.

Het Pauluslyceum was een doodgewone leuke school, gelegen bijna aan het spoor, waar aan de andere kant het Theresialyceum lag, waar Miek rond liep, maar dat wist ik toen niet. Het Pauluslyceum was ook, en dat begreep ik pas langzamerhand, een liberale vrijplaats voor vrije meningen, wat je niet zou zeggen als je Klinkhamer bezig hoorde.

Er waren opvallende figuren in die school. Er was een Duitse leraar, die zichzelf als links zag maar wel bewondering uitsprak voor de Duitse csu-politicus Strauss. Er was Lafeber, een bekende pacifist, die een scholierenpacifistenvereniging op de been hield. Er was Hilhorst een leraar Frans, die me niet alleen Frans leerde, maar ook een fervent voorstander van de Middenschool en een schoolhervormer pur sang was. En er was de man die mij leerde te zijn wie ik vandaag nog ben, Sinot. Sinot was een magere lange man, ergens tussen de 40 en 50 toen ik hem tegen kwam. Hij had een lang smal gezicht, dik zwart krullend haar, dat zo zijn eigen beweging had dat ik denk dat er heel zijn leven nooit een kam doorheen is gegaan. Dat lange gezicht had gelooide magere trekken, een voorzichtig zwart grijs ringbaardje, twee brandende zwarte ogen, een zware hoornen donkere bril en een enorme pijp in zijn mond. Sinot was communist en leraar Grieks. Hij was een indringende persoonlijkheid. Vanaf het eerste moment dat je hem tegen kwam, richtte hij geconcentreerd zijn aandacht op je. Hij wilde gewoon dat het je goed ging, dat je begreep wat je kon denken en zijn in het leven.

Hij gaf natuurlijk de gewone vakken, poëzie en proza Grieks, elk 4 uur per week. Maar Sinot begreep wel, wat sullige ambtenaren op het ministerie van onderwijs toen niet en nu nog niet begrijpen, dat je niet Grieks doet omdat je graag talen verzamelt, maar dat het Grieks ertoe doet omdat daarin een cultuurschat, en met name de grote filosofische inzichten van de westerse samenleving liggen. En hij was vastbesloten ons dat over te brengen, met al het geduld en alle volharding en stille humor die in hem lagen. We lazen Homerus en hij leerde me hoe leuk het spelen met taal is, hoe Homerus alle mogelijke woordconstructies in elkaar knutselde om zijn zang te uiten. Het was alsof je een

doos met geheimen opendeed, en al na een jaar begon ik voor mijn lol vertaalopties van tekst van Homerus te maken, zijn woordspelingen te vertalen en herschrijven. Homerus lezen is zoiets als de bloemen tussen het koren zien, het is de speling van de wind door je haren, en het is ook de symboliek van de tragiek in het leven. Sinot maakte dat allemaal voelbaar.

Sinot's grote liefde was Plato, en in het begin vond ik dat verschrikkelijk, want Plato's taal is al niet makkelijk, maar als je een leraar als Sinot hebt die de vertaling niet zo belangrijk vindt maar het begrip wel, dan is Plato een opgave. Hij kon er eindeloos mee bezig gaan: je moest een zin vertalen, en dan ging het, "ja, maar wat staat er nu?", aarzeling bij mij, "wat denk je dat die zin zegt, hoe zou je dat zien?" of "geef er eens een uitleg aan". Sinot wilde niet dat ik vertaalde, hij wilde dat ik dacht.

Het vertalen van Plato bood hem opties om zijn leerlingen te leren denken, maar het was hem nog niet genoeg. In het tweede jaar dat ik hem als leraar had, ruilde hij 1 van zijn 4 lessen proza in voor een uur filosofie, en gingen we regelrecht de filosofische denkbeelden van Socrates en Plato bespreken, en wat die voor gevolgen voor het echte leven hadden. Er ging een wereld voor me open. Mijn metapersoon was verrukt. Je kon begrip van het leven ontwikkelen, je kon wikken en wegen, en er was waarde in de gerede twijfel. Sinot drong je geen ideologie op, integendeel, hij ontideologiseerde.

Zijn opstelling waarin zelfstandig en onafhankelijk leren denken het allereerste leerdoel was is mijn hele leven een leidraad gebleven bij alles wat ik doe. Na mijn middelbare school heb ik hem nog vaak gemist, vaak gedacht 'Wat zou Sinot hiervan gevonden hebben', en ik weet zeker dat hij, had hij het geweten, gezegd zou hebben:" Dat moet je zelf overdenken, Maarten, goed doordenken, dan komt het vanzelf".

En er waren natuurlijk de schoolkameraden. Norbert Dijkman, tegenwoordig schilder van kaliber, hopeloos verslaafd aan woest leven en heden ten dage tegelijk ingetogen bewoner, samen met Hobbel, zijn muis, van een appartement aan de Haarlemmerstraat; Jan Laros, toentertijd verschoppeling, zoals ik ook snel zou worden, in zijn schooltijd op het Pauluslyceum onder de hoede van de gezinsvoogdij en wonend bij een opvanggezin in Goirle, in het later leven een

verwoed schoollesstofuitgever , die zijn uitgeverij doopte naar zijn vriendin Willemien, Ronald van Raak , Alex en Karin Oldekalter, waarvan Karin later een mooi boek schreef over de caritas in Utrecht, Gemma, mijn liefste politieke bondgenoot, later actief in de Gronings PVDA en sindsdien helaas uit mijn vizier verdwenen.

We waren een bevlogen gezelschap, grotendeels links maar niet per se, want er werd per onderwerp gedacht. Zo waren we wel allemaal behoorlijk pacifistisch, maar niet allemaal gecharmeerd van de revoltes op de universiteiten en vanstakingen e.d. We organiseerden van alles (Dat mocht ik na dat eerste jaar) en begroetten enthousiast de studenten van de Karl Marx Universiteit (de tijdelijke naam voor de Katholieke hogeschool) toen die voor onze schoolramen kwamen demonstreren. Toen we die demonstratie bespraken op het grasveld voor de school kwam Klinkhamer belangstellend bij staan en zei geringschattend:” dat gaat allemaal zo aflopen, ze weten niet wat ze voor zich hebben.” We lachten hem een beetje uit, maar hij had gelijk en wist door zijn contacten met Theo Loevendie (een Oisterwijker wonend aan de Heisteeg), de latere uitvoerder van de onderdrukingsmaatregelen van het curatorium van de Hogeschool, natuurlijk al wat er zat aan te komen.

Op het Pauluslyceum had ik drie gelukkige en voorspoedige jaren, ging telkens rimpelloos over en examineerde met een 7 gemiddeld en toch een 5 voor wiskunde dankzij mijn levenslang onvermogen om nauwkeurig genoeg te rekenen. Talen, waarvan ik er 6 deed, bepaalden het cijfer.

18.

Het buitenschoolse leven was alleen andere koek. Heel andere koek, al is die term hier nauwelijks van toepassing want daarvan kreeg ik niet veel.

Het zal ergens in de winter van dat eerste schooljaar op het Pauluslyceum geweest zijn dat ik weer eens te veel was doorgezakt en dus ver na middernacht thuis arriveerde. Hermine en Tonnie hadden zich duidelijk bezonnen over een hardere aanpak, en alles zat op slot. Mijn kamer bevond zich aan de achterzijde van het huis, en het raam ervan was precies boven de nieuwe aanbouw die ze hadden laten bouwen. Ik haalde dus direct de ladder uit de schuur, zette die tegen de muur, werkte mezelf op het dak, forceerde het raam en kroop in mijn bed. Een reeks handelingen die me toen allang niet meer beroerden, ik zag er de humor wel van, en sliep heerlijk mijn roes uit.

Tonnie had daar bepaald andere opvattingen over. De volgende ochtend werd ik door een woedende Hermine achter de tafel gezet in de kinderkamer, en even later kwam Tonnie in verwilderde staat, in zijn hemd en met loshangende haren, mij woest aankijken waarna hij meedeelde dat de toestand naar hun mening niet meer houdbaar was, en dat zij wilden dat ik het huis verliet en wel voorgoed en ook wel direct. Hoe voorspelbaar die gang van zaken natuurlijk eigenlijk was, het verraste me toch nog. Maar ik zei wel: 'En waarheen dan wel?' "Dat had je dan maar eerder moeten bedenken" riposteerde hij, en dat was dat. Ik zag het mezelf overkomen, keek ernaar, en dacht 'onveiliger kan het toch niet worden' en bang was ik toen al lang niet meer.

Hermine was het bijna helemaal met Tonnie eens, alleen het zomaar op straat knikken in het dorp Oisterwijk, in het zicht van alle burens, vond ze toch wat gênant. Het zou zo beroerd gestaan hebben in het dorp als een zoon van hen in het plaatselijke plantsoen lag te slapen.

Dus pakte ze het Nieuwsblad van het Zuiden, zocht wat advertenties na en belde een paar keer. Die avond bracht ze me met een klein leren koffertje naar een bovenhuis in Tilburg, ik meen in de Burgemeester van Damstraat, waar een taxichauffeur met zijn vrouw woonde; kinderen waren er niet. Ze dropte de koffer, dropte mij, betaalde 200 gulden en verdween zonder me een blik waardig te gunnen uit mijn leven.

De vrouw van de taxichauffeur stond met tranen in haar ogen toe te kijken.

Toen de deur achter mijn allerliefste mama was dichtgevallen vroeg ze me aan tafel, wilde dat ik wat dronk en liet me zien waar ik boven mijn onderkomen had. Ze was een allerliefst mens, en hij, chauffeur maar ook monteur in de taxigarage, was dat minstens zoveel. Ze probeerden van mij te houden, en dat voelde ik aan alle kanten. Hij nam me mee naar voetbalwedstrijden, liet me onderweg heel trots zien hoe hij de toeren van de motor van zijn Mercedes zo goed beheerste dat hij kon schakelen zonder ontkoppelen en zonder dat het kraakte in de versnellingsbak. Ik zag voor het eerst het Feyenoordstadion van binnen en keek mijn ogen uit, niet naar het voetballen, want dat heb ik als kijkspel mijn hele leven oninteressant gevonden, maar naar vechtende, joelende, schreeuwende en lallende mensen. “Dit zijn de echte mensen”, dacht ik.

Er ontwikkelde zich een soort samenleven tussen ons drie. In de ochtend moest ik vroeg op, want ik moest naar school lopen aangezien Hermine echt geen fiets aan mij overliet, en ook geen geld voor de bus. Zij, de vrouw van de taxichauffeur zette dan boterhammen neer op haar keukentafel, en ging dan tegenover mij zitten. Ze was een mooie vrouw, recht gezicht, sproeten, rossig haar in krullen, mooie gloeiende bruine ogen. Ik was zwaar onder de indruk van haar, ze imponeerde door de warmte van haar persoon, en ik werd daar bijna angstig van, ze kwam aan mijn ziel. Ze wilde me, denk ik, emotioneel opwarmen, het gevoel van een thuis en een mama, maar ze wist niet dat er in mijn leven nooit een mama was, en ik schrok haast van haar gevoeligheid, van die aanspraak op mijn binnenste ego, en vluchtte dus steeds zo snel mogelijk naar boven. Dat kon niet goed gaan en deed het ook niet.

Na twee maanden, kwam ik thuis en vond haar in tranen. Ze zei dat ze zo goed voor mij had willen zorgen, maar dat ze voelde dat ze niet was wat ze voor mij had moeten zijn, dat ze het zo niet aankon, en niet wilde dat het voor ons alle drie onleefbaar werd. Ik was ondertussen wel zo op haar gesteld geraakt dat die huilbui totaal onverdraaglijk voor me was. Ik wilde haar helemaal niet kwetsen, en ik wilde haar niets aandoen, integendeel. En dus regelde ik samen met de taxichauffeur een kamertje in een ander deel van de stad. Hoe dat precies is gegaan heb ik nooit geweten, maar ik weet haast zeker dat de taxichauffeur de eerste maand heeft betaald, want Frans de Wijs, mijn nieuwe huurbaas, wilde geen huur voor die maand en Frans was echt geen filantroop.

Frans de Wijs was hoofdverpleger geweest in een inrichting voor zwakzinnigen in Limburg, een functie waar hij niet met blijdschap op terugkeek. Hij had veel geleerd daar, vond hij, maar vooral dat een inrichting voor zwakzinnigen e.d. niet een inrichting 'voor' hen was maar een 'tegen' hen. Hij had er zich met walging van af gekeerd. Frans woonde in een burgerhoekhuisje in een typische arbeidersbuurt. Het huis had een langere aanbouw, waarvan de ingang aan de zijstraat lag. De keuken was in die aanbouw, een ruimte van 2 bij 5 meter. Het huisje telde twee bouwlagen en een dak. Mijn kamertje was naast de trap op de eerste verdieping aan de achterkant, was 4 bij 3 meter groot en had een achterraam. Verwarming was er niet en wassen deed je in de keuken. Ik had niks en Frans zorgde daarom dat ik een stoel en een bedje, met twee van die AaBe dekens kreeg, en ik regelde na verloop van tijd een butagas kacheltje waar een gasfles in moest die ik helaas niet kon betalen. De huur was laag, 120 gulden als ik me goed herinner, maar daarvoor gaf Frans ook elke dag warm eten, al was ik er niet zeker van of hij dat eigenlijk bij de huur had inbegrepen. Dus geïnstalleerd was ik wel.

Maar er was huur te betalen, en ik moest tussen de middag en 's ochtends ook iets kunnen eten. Van vriendjes hoorde ik dat je geld kon verdienen met kranten rondbrengen, en dus ging ik rondzoeken voor een fiets. Van iemand bij het station kocht ik voor 5 gulden een fiets, en dan ging ik elke ochtend het Nieuwsblad van het Zuiden bezorgen langs de Bredase weg. Dat leverde wel wat

op, maar niet genoeg. Ik kocht het goedkoopste fabrieksbrood, en kokosbrood en rietsuikerstroop voor beleg, en verder niks maar ik kon nog steeds geen butagasfles kopen. Omdat ik per se mijn schooljaar wilde halen en dus toch echt moest leren bouwde ik tentjes van mijn dekens om onder te kunnen zitten en dan met een zaklamp te kunnen studeren. Frans viel op een gegeven moment mijn kamer binnen, bekeek het zwijgend en draaide weer om. Hij was wel geen filantroop maar ook geen overdreven vredelievend mens, zodat wat hij die avond kennelijk door de telefoon richting Tonnie afvuurde niet overdreven vriendelijk is geweest.

Een week of zo later reed een vrachtwagen de stoep naast het huisje op en deponeerde op de stoep een oliestookketel van bijna 2 meter hoog en 1 meter doorsnee, de oude afgedankte ketel van het winterverblijf van de werklui van de kwekerij. Frans was ontdaan over het demonstratief vijandige gebaar, en het heeft hem nog heel wat moeite gekost om het onding opgeruimd te krijgen. Hij heeft Tonnie niet meer gebeld, maar mij wel gewaarschuwd die nooit binnen te vragen.

Mijn inkomstenprobleem loste ik uiteindelijk op door in de weekenden te gaan werken bij het restaurant van het station. Soms moest ik de automatiek bedienen, vreselijk werk in een constante vetwalm, waardoor ik onder de bultjes kwam te zitten. Dan weer dweilde ik vloeren, en leerde van de eigenaar zelf hoe dat moest. Hij had het me zien doen en begrepen dat ik nog nooit in mijn leven een dweil in mijn handen had gehad. Hij was een typische VVD'er, qua arrogantie dan toch, maar toen hij me bezig zag trok hij zijn jasje en stropdas uit, stroopte zijn mouwen op en ging mij leren hoe je dweilt en dweilen uitwringt. Ik heb zowat twee jaar bij hem gewerkt, en toen ik in mijn laatste jaar op het Pauluslyceum zat heeft hij me een keer naar boven in het restaurant gehaald en me – heel goed bedoelend- bezworen dat ik betere bezigheden moest zoeken dan wat ik bij hem gedaan had; hij had een zwak voor me ontwikkeld.

Met Frans en mijn inkomsten had ik een zekere bestaansbasis opgebouwd en dat versterkte ik nog door ook in de grote vakanties alleen maar te werken. In 8 weken kon je best een goede reserve bij elkaar sprokkelen. Ik werkte in een fabriek in Gilze, Curver, waar ik tussen 2 machines werd gezet, en de machine

voor mijn neus zei elke paar seconde: sjit, tsjak, boem en dan stond er een plastic emmer onder die ik eruit moest pakken en er een hengel aan moest doen en op de stapel zetten. De enige mens die je er zag was een man die elke paar uur erbovenop klom en dan zakken korrels in de machine gooide. Dat hield ik niet lang uit, en toen gaven ze me andere klusjes, zoals vegen en opruimen en zo.

Door al die inkomsten ontstond er ook weer zoiets als een zekere mate van vrijheid. Dan ging ik met Norbert of Jan Laros biljarten in een cafétje bij het Wilhelmina park, een heel rustig en donker cafétje, waar je binnen kwam door je door een zwaar fluwelen rood gordijn te wringen dat de warmte moest binnenhouden. Binnen brandde geen enkele lamp behalve die boven het biljart en daar waren we elke week uren bezig. Ik leerde er wel biljarten

Van Tonnie en Hermine hoorde ik niks meer, en dat vond ik eigenlijk wel prima zo, al raakte Frans er niet over uit gemopperd.

19.

En toen behaalde ik dus in 1970 zomaar per ongeluk mijn eindexamen. Tonnie zal geschokt geweest zijn, maar hij liet niks horen, wat me al meeviel. Het werd de eerste keer dat ik met Ria op vakantie zou kunnen gaan. Het mocht niet zo zijn. Aan het begin van de zomer wilde ik na een kruispunt, precies voor het politiebureau snel een busje passeren, dat precies op dat moment besloot naar links af te slaan. Ik klapte vol in de zijkant, brak twee ribben, en liftte mijn arm uit de kom, wat een stupide arts aanzag voor een zware kneuzing, zodat hij me in een draagband liet lopen waardoor ik volkomen onnodig 8 weken buiten strijd was. Maar we hielden elkaar toch vast, verenigd door het besef van een boze buitenwereld en ouders die ons als jachtwild zagen.

Het waren gelukkige maar o zo onzekere tijden.

Na het eindexamen aan het begin van de zomer ging ik naar de Hogeschool om me in te schrijven. De administratie vroeg direct naar de papieren en handtekeningen van mijn ouders. Ik ontkende niet dat ik ouders had, maar wel dat ik papieren en handtekeningen had, en dan verwezen ze me direct door naar de studentendekaan. Dat werd geen makkelijk gesprek. Hij geloofde het verhaal nauwelijks, zocht naar bevestiging bij allerlei mensen en instanties, en toen dat kwam bekeek hij me met een gelaten uitdrukking. “Dus je wilt ze ook niks meer vragen” zei hij. En dat bevestigde ik. En toen zei hij dat dat zomaar niet ging. Hij kon geen aanvraag bij rijksstudietoelagen ondersteunen als mijn ouders mij wel konden ondersteunen en dat zomaar niet deden. Dat moesten ze dan wel minstens zwart op wit verklaren. Ik kreeg een formulier in mijn handen gedrukt, en toen ik voorzichtig opperde dat het niet bijster waarschijnlijk was dat Tonnie en Hermine dat zouden tekenen -het was een afstandsverklaring- kreeg ik het plots bitse antwoord: “Het is tekenen of voor de rechtbank komen, want als ze niet tekenen en niet betalen dagen we ze voor de rechter.” Daar was ik stil van. Ik had mijn positie nooit gezien als die van iemand met rechten, laat staan toegerust met het recht op onderhoud door Tonnie en Hermine.

Toen het standpunt van de hogeschool echt tot me was doorgedrongen -en dat duurde even, want ik kon het me eerst haast niet voorstellen- ben ik opgewekt naar Oisterwijk gereden, voor het eerst in lange tijd. Ik kwam binnen langs de keukendeur. Hermine stond de afwasmachine in te laden, een nieuwigheid die ze pal naast de deur van het inkomhalletje hadden gezet. Ze merkte mijn binnenkomst wel op, maar keek niet op of om. “Wat kom je doen?” klonk het. Ik legde keurig uit dat ik door de decaan van de Hogeschool op pad was gestuurd naar hen met een formulier dat ze moesten tekenen. “Wat is dat?”, en nu keek ze me wel aan. “Een afstandsverklaring”. Haar ogen gingen wijd open. “Een wat?”. Ik herhaalde het geduldig. “Ben jij gek?”. Furieus beende ze weg.

Ik ben omgedraaid en weer weg gegaan.

Twee weken later liet de decaan me weten dat mijn ouders hem verklaard hadden mij te zullen onderhouden, en het collegegeld betaald hadden. Er was dus blijkbaar toch iets in de wereld dat hun agressie kon stoppen.

En er gebeurde meer. Ik kreeg bezoek van Tonnie. Hij deelde me mee dat ze een kamer voor me gehuurd hadden bij een Oisterwijkse vriend, ene Boink, die een verwarmingsinstallatiebedrijfje had en van de spaarcenten huisjes kocht. En hij vertelde me dat ik een toelage zou krijgen van 200 gulden bovenop de huur die hij zou betalen. Het was niet niks, maar Frans raadde me dringend aan erop in te gaan en dreigde er ook en passant mee dat hij zijn huisje wel eens zou kunnen verkopen. Ik verhuisde wantrouwig naar de Utrechtse straat, naar wat ik een mooie hoekkamer vond, maar waar Ria, die bij een bezoek op de tafel was beland omdat ze muizen in de kerstboom had gezien, me direct wilde zien vertrekken. Ik kon naar een ander pand van Boink, een paar huizen verder in de Noord straat, een kleine kamer maar met toegang tot een groot balkon. Een 10-tal maanden ging dat goed. Norbert kwam er bij mij bivakkeren omdat hij op straat was geslingerd, en we sliepen om beurten in het ene bed. Het was leuk, we waren met een vriendengroep (Joost van Wieringen, Gerard keizer, Ton van der Aa, Leo Buck) onder elkaar, gingen samen naar de kroeg, reden met de BMW van Leo Buck 's nachts naar de Nurburgring. In de eerste zomer daarna ging ik eerst werken op de VBF (Verenigde Buizenfabriek in Oosterhout, tegenwoordig deel van Tata steel) om op vakantie te kunnen, want Tonnie was niet van plan een vakantie voor me te betalen. Ik reed er dagelijks heen op een geleende solex, waarvan ik nou nog niet begrijp dat ik er niet mee verongelukt ben. De praktijken in de VBF waren niet fijn. Binnen het bedrijf heerste gevaar. Ik moest eerst samen met een student Nederlands schroot aanduwen in 2 containers. Dat deden we totdat hij een duim afsneed, dwars door zijn veiligheidshandschoen heen. Daarna moest ik aan een rollenbank staan, waarop warme buizen naar beneden rolden om die recht te trekken als er een scheef schoot. Ik heb dat weken onbekommerd gedaan, totdat ik de verhalen hoorden over de Marokkaan (die kregen alle rotbaantjes, zo bleek) die dat voor mij deed en er een been was kwijt geraakt omdat hij met dat been een buis had proberen recht te duwen.

Bij afloop van mijn vakantiewerk en mijn terugkeer in huis bleek mijn wantrouwen tegen Tonnie weer terecht. Op een dag stormde Boink mijn kamertje binnen. “Gij kunt hier niet blijven zo he. Die vader van jou betaalt de huur niet, en dan moet te vertrekken.” Het was me al opgevallen dat hij onder de vakantie niet de beloofde maandtoelage betaalde, maar dit was toch weer een verrassing. Ik had niet veel in te brengen, Boink had natuurlijk het volste gelijk.

20.

Tegelijk was er nog heel wat anders aan het spelen. Ria had na haar eindexamen, dat een jaar eerder was dan het mijne, sterk lopen twifelen wat te doen, en was toen, zowat uit wanhoop, maar begonnen te studeren aan de bibliotheekacademie in Tilburg. Ze wilde thuis weg, maar ik had geen plek bij Boink, en haar ouders waren absoluut niet van plan haar te laten gaan. De zaken liepen op de spits, en tot overmaat van ramp namen beide ouderparen, d.w.z. haar ouders en Tonnie en Hermine met elkaar contact op, waarbij Ria's ouders natuurlijk in geuren en kleuren verhaald kregen met wat voor crimineel tuig hun dochter kwam te verkeren. Ria raakte in alle staten. Ze wou haar ouders niet kwijt en ze geen verdriet doen maar ze wou ook niet tegen haar zin gedwongen worden thuis te blijven. Er moest iets gebeuren. We besloten dan maar gewoon weg te gaan en onder te duiken, wat in theorie iets in de richting van een mooie oplossing is maar in de praktijk niet makkelijk. Ik kocht een shelter tentje en dat sloegen we op in de Drunense duinen, in een mooi stukje bos. Al de tweede nacht hoorde ik vervaarlijk geritsel, en dus besloot ik het te gaan uitzoeken en deed de tent open. Recht tegenover mij op 2 meter afstand lagen twee soldaten achter een mitrailleur die op mij gericht stond. Ik keek hen perplex aan, en een van de twee begon te lachen en zei met een weids handgebaar ‘oefening he’. Nee, een goed schuiladres waren de Drunense duinen niet.

Het huisvestingsprobleem was dus nijpend geworden en ik besloot een beroep te doen op oude contacten en wel Frans de Wijs, die inderdaad zijn huisje bleek te hebben verkocht om een café te beginnen op de van Hogendorpstraat in de Hasselt. We mochten in een grote kamer met kleine slaapkamer op de eerste verdieping boven het café wonen, dat Frans met enorm veel creativiteit 'Café de Hasselt' had gedoopt. Het was leeg en groot en kaal, en toen we er de eerste keer binnen kwamen en het besef bij Ria doordrong dat ze daar moest gaan leven barstte ze in tranen uit. De wereld zag er veel killer uit dan ze voor mogelijk had gehouden, en ze treurde over de schade tussen haar en haar ouders.

Ria was een binnenvetter, een lieverd in haar hart, maar iemand die zich helemaal niet kon uiten. Ze kropte alles op totdat ze het werkelijk echt helemaal niet meer kon binnenhouden en ontplofte dan in onmacht. Niet in woorden. Als gevolg daarvan kreeg ik eens een glazen fles naar mijn hoofd, en kroop ze vaak weg.

Ze had een rem op zichzelf, verweet mij onhandigheid (waarschijnlijk terecht) en ongevoeligheid (geheel onterecht), en hield een scherm om zich heen van arrogantie en superioriteitsgevoelens, en vaak diepe minachting voor mensen met mindere opleiding en minder intellectuele slagkracht. Ze aanvaardde de toestand waarin we waren alleen als transitie, als tijdelijk, en als 'op weg naar de ongetwijfeld geslaagde toekomst', en moest niks hebben van mijn maatschappelijk nihilisme uit die tijd. En, vreemd genoeg gezien haar pretenties, liet ze zich altijd leiden door mij, waar ik gewoon mee bleef doorgaan tot schade van ons allebei, en waardoor ze zich liet verrassen door de uiteindelijke scheiding, maar dat zou pas in 1979 komen.

In het eerste jaar van mijn studentenbestaan leefden wij in Café De Hasselt. Ik vond de studie heel erg leuk, niet zozeer vanwege de lesstof, die, zoals meestal op universiteiten in Nederland, van een bedenkelijk laag allooi was, maar vooral vanwege de discussies tussen studenten, meest onder de vlag van de KEN (Kommunistische Eenheidsbeweging Nederland) en tussen ons en docenten. Er was een bezetting gaande en wij bivakkeerden binnen de Hogeschool, soms met slaapzakken in de zalen, soms heen en weer reizend tussen thuis en de Hogeschool. Er werden ruimtes doorzocht en daarbij kwamen ook geschriften

boven van professoren, zoals van De Moor, de faculteitsvoorzitter, die door hun simplisme en naïviteit aanleiding gaven ze in hun geheel onder luid gelach voor te lezen aan de hele groep bezetters, waarbij het gebrek aan kaliber zelfbevestigend ging werken op het studentenverzet.

Maar dat ging niet altijd zo. Er was een nieuwe professor aangesteld, waarschijnlijk juist vanwege die voortdurende aanklacht van de studenten tegen het ongelooflijke gebrek aan kwaliteit van het docentencorps, en die man bleek van een andere planeet te komen. Anton Zijderveld is een leerling van Alfred Schutz, vroeger werkend in New York, die in Nederland grotendeels ten onrechte als een fenomenoloog pur sang was afgeschilderd, wat de simpele Tilburgse professoren vooral deden om hun naïeve positivisme te verdedigen tegenover de Utrechtse fenomenologen. In werkelijkheid was Zijderveld veel meer geassocieerd in die tijd met Peter Berger, die samen met Luckman schreef in de traditie van het symbolisch interactionisme, en het idee van de Lifeworld en the construction of social reality van Schutz uitwerkte, concepten die vooral aanleunden tegen de opvattingen van Max Weber. Het was een sophisticated conceptie van hoe sociologie als begripsvorming van het maatschappelijk bestaan bedreven kon worden.

Van dat alles wisten wij niets toen Anton onze collegezalen binnenwandelde. Integendeel, wij meenden de zoveelste positivistische leeghoofd te zien komen, en dus werd er, zoals dat toen heette, 'collegeagitatie' op poten gezet, d.i. georganiseerde vragenstellerij doorspekt met suggestieve beweringen. Dat vond Zijderveld leuk, hij genoot van het heen en weer gediscussieer met totaal tegengestelde geesten, een tolerantie en openheid van geest, die later zo erg gemist zou gaan worden (ik denk hierbij aan een studiegenoot van mij, Jos de Beus, die, eenmaal via het netwerk van Hogewerf tot professor gebombardeerd, opstandige studenten gewoon de zaal uitstuurde, zo bleek uit het liber amicorum). Ik bekeek Zijderveld die eerste colleges met verbazing: die open houding, dat glimlachend analyseren en reageren, hij deed me in alles aan Sinot denken.

Zijderveld en Sinot bevestigden mijn vertrouwen in de kracht van het denken, en dus ook in mijn meta-persoon. Ik werd wat ik dacht, en dat werkte heel ontspannend. Mijn voortdurende gevoel van bedreigd zijn, dat Tonnie zo lang in stand had weten te houden, verdween meer en meer, en doordat het verdween

ging ik andere zaken in mijn leven ook meer bekijken zonder dat ze in tegenstelling tot hem moesten staan.

Een van die zaken was Ria. We waren samengekomen door, zeker toch, een zekere onderlinge band, een tot elkaar aangetrokken zijn, dat ook wel tot elkaar veroordeeld zijn kon worden, en dat feitelijk ook deed in ons woninkje boven het café. Zolang de angst heerste was dat geen probleem, maar toen die verdween gingen we allebei heroverwegen. Een van de eerste dingen die zij deed was contact opnemen met haar ouders, en met hen tot een modus vivendi zien te komen. Haar ouders waren prima mensen. Jan Van Dijck, was een oud-verzetsman, slachtoffer geweest van de grote verraadaffaires in de tweede wereldoorlog, van een onverzettelijke integriteit, ook in zijn werk en tot zijn schade daardoor, waar je U tegen zei. Ook al was ik het vaak niet met hem eens als hij zijn wantrouwen tegen allerlei maatschappelijke ontwikkelingen uitsprak, ik had wel groot respect voor hem, en al helemaal toen ik via Hermine hoorde dat hij de moed had gehad een zigeunermeisje te trouwen.

Meer tegengesteld aan Tonnie en Hermine zijn dan de ouders van Ria was haast ondenkbaar, en ik heb later wel begrepen dat zij daar ongeveer hetzelfde over dachten. Een verzetsman en een voormalige halve fascist door een deur, dat gaat niet vaak goed.

Moeder van Dijck was behalve lief en broodmager ook een behoudzuchtig mens: zij verzette zich niet tegen onze relatie maar wel tegen het ongetrouwd zijn. De band tussen Ria en haar ouders was wel zo hecht dat Ria achter die wens ging staan.

Maar ik was niet meer zo zeker van mijn zaak waar het Ria betrof. Het was tot mij doorgedrongen dat wij alles wel heel erg in het teken van de strijd tegen Tonnie hadden gedefinieerd, en dat er andere dingen in het leven waren om je opvattingen aan op te hangen. En het begon ook tot me door te dringen dat we gevoelsmatig, in de beleving of het gebrek daaraan van erotiek (seks is geen erotiek, vaak eerder het tegendeel ervan), en in de communicatie onderling een gevoelig probleem hadden. Het ging niet echt goed. Ik was toen alleen, in mijn hart, zonder het mezelf toe te geven, toch te veel een traditionalist: je meisje moest je trouw blijven. Mijn metapersoon waarschuwde me uitdrukkelijk, maar

de angst om iets te doen dat onzekerheid en onveiligheid zou opleveren ging overheersen, en ik deed wat ik nooit had mogen doen, en trouwde met Ria.

Die gebeurtenis, dat huwelijk, werd doorspekt met alle spoken van het recente verleden. Uiteraard weigerden Tonnie en Hermine bij deze infame gebeurtenis aanwezig te zijn. Het huwelijk zelf vond plaats in het gemeentehuis, het feestje in de stijl van de sixties in ons huis, waarbij ik voor de eerste en laatste keer van mijn leven een trek van een stickie nam. Ik was me maar al te zeer bewust van de dubbelhartigheid van het gebeuren, dronk veel te veel in mijn wanhoop over wat ik deed, en vroeg in volle dwaasheid in de nacht van dat huwelijk de beste vriendin van Ria ten huwelijk die daarop in volle afschuw wegrende. Alsof ik van mezelf wegrende, zo zag ik haar lopen. Haar gezichtsuitdrukking van dat moment is me altijd bijgebleven, als een waarschuwend spiegelbeeld: 'kijk hoe je kunt zijn als je niet naar je denkende zelf luister, kijk jezelf aan en stop met ontkennen en voor jezelf op de loop gaan'. Het beeld is als een oranje knipperlicht, het gaat aan als ik weet dat ik bezig ben mezelf te verlaten en me over te geven aan mijn angst.

Het schrok me wel wakker. Het drong tot me door dat ik me in moest gaan spannen om alsnog een relatie op te bouwen, om goed voor haar te zijn, dat het allemaal niet zomaar aan kwam waaien, en dat ik moest proberen te communiceren. En we deden verschrikkelijk ons best, allebei.

21.

Zo hobbelden we het bestaan van een koppel in. Alles of toch veel samen doen. We werkten in het café van Frans voor de kost, want Tonnie hield zich uiteraard aan geen enkele belofte. Frans betaalde goed, en Ria trok met haar uiterlijk ook wel wat extra klanten, en ik biljartte veel, werd daar zelfs goed in, voetbalde met de voetbalclub van het Café, en werkte er ook als dat kon. Frans zorgde goed voor ons, regelde ook vaak eten, en hield ons veilig tegenover de caféangers als dat nodig was. En dat was nogal eens nodig. Frans was tegenover ons wel goed, maar deed verder zaakjes die het daglicht niet verdroegen. Er kwamen overvloedig vaak vrachtwagens langs waar kennelijk iets van de lading afviel, en soms lag het hele café vol met kleren in plastic, waar niemand van wist hoe die daar kwamen. We zagen dat een beetje aarzelend aan en Ria maakte er opmerkingen over tegen Frans, die dat met opgetrokken wenkbrauwen aanhoorde maar er niks op zei. Het werd pas moeilijk toen op een avond, waar Ria achter de bar stond, er een heel gezelschap samen met Frans binnen kwam, waarvan er enkele schouderholsters met revolvers om hadden. En dat ging vaker gebeuren. Het was ons duidelijk dat we in vaarwater waren beland waar we niet wilden zijn, ook al waren we Frans dankbaar voor al zijn protectie. We voelden te veel gevaar om ons heen.

Wat te doen?

Het was lastig omdat het ook tegen het eind van het universitaire jaar liep en ik een propaedeuse moest behalen. Ik had niet zoveel moeite met de studie behalve met mijn oude ergernis, wiskunde. Dat is geen vak dat ik niet begrijp, sterker, ik was heel goed in die abstracties, maar dat bleek eerder bij statistische methoden dan bij wiskunde. Wat mij altijd de nek brak was niet het abstracte begrip maar het rekenen. Voor rekenen was ik veel te slordig, en mijn vriend Gerard Rutte is avonden langs moeten komen voordat ik met enig fatsoen een vraagstuk behoorlijk door kon rekenen. Ik haalde mijn propjes, maar met een 8

voor statistiek en een voldoende voor wiskunde, wat net genoeg was, en, gelukkig voor mij, dat telde.

Na de tentamenperiode was er tijd om een alternatieve huisvesting te zoeken, die we uiteindelijk vonden in een klein bovenhuis, een paar straten verderop. Frans was niet blij en begreep het niet zo, maar we bleven toch liever bij ons verhuisplan. Na de verhuis hebben we Frans jaren niet meer gezien. Hij had het café van de hand gedaan en is verderop op de hoek een handel in brocanterie begonnen, typisch zo'n tak van bezigheid waar je de herkomst van spullen niet wilt weten. Het café bestaat niet meer, en het hele gebouw is met de grond gelijk gemaakt. Toen we in Nijmegen woonden is hij 1 keer daar langs gekomen, wat aarzelend en voorzichtig, en dat was de laatste keer dat ik hem ooit gezien heb.

Ons nieuw bovenhuisje konden we ook betrekken omdat de trouwerij wel tot gevolg had dat Tonnie weer zijn betalingen had hervat, mogelijk ook omdat ik me bij de decaan beklaagd had. Ik kreeg ook, tot mijn verbazing mijn motor terug, wat tot gevolg had dat ik weer ongelukken kon maken, en dat ook prompt deed. Tot mijn onmetelijk geluk presteerde ik dat ongeluk voor de neus van een fietsende agent, die zijn collega's min of meer dwong mijn motor te onderzoeken omdat ik zo vreemd traag had geremd. De Motor bleek in orde, maar ik niet. Mijn motoriek en traagte van bewegen had het ongeluk veroorzaakt, en toen ik dat begreep ging de motor weg en heb ik nooit meer motor gereden.

Het appartementje bestond uit 3 kleine kamers en een keukenblokje met toilet, alles bij elkaar nog geen 40m², en meer hadden we ook niet nodig. Het koppel dat het ons verhuurde behoorde tot de klasse armen met werk, en ze werkten veel en werden er echt nauwelijks wijzer van. Maar ze legden geen beslag op ons, en dat was voor ons veel beter.

En er werden andere besluiten genomen ook. Ria rondde haar bibliotheekstudie af en begon daarop ook aan de studie sociologie aan de Hogeschool. Ze vond

het leuk, maar het ging haar niet goed af zodra ze eigen teksten moest schrijven, met als gevolg dat ik werkstukken voor haar schreef, opnieuw iets wat ik niet had moeten doen. Ze heeft zich door die periode van haar propaedeuse en later haar kandidaats heen geworsteld, steeds wrokkiger op mij vanwege haar afhankelijkheid van mijn schrijven. Het trok onze relatie opnieuw richting afhankelijkheid, en ik wist dat dat de verkeerde richting was en liet het tegen beter weten in toch gebeuren.

De onderlinge verstandhouding was aanvankelijk prima. We hadden veel lol met de poezen, totdat er een, die nogal bijziend was, bij het spelen met de ander een openstaand raam aanzag voor een gesloten raam, en dus met een grote sprong en een luide 'mauuuw' door het raam verdween en beneden van alles gebroken bleek te hebben. We gingen naar veel dingen, waren actief op de Hogeschool en hadden een intensief sociaal leven. Nee, op het oog ging het niet verkeerd. Maar tussen ons was er niet veel. We leefden samen in een huis, in een bed, en kwamen elkaar als mens niet tegen. Dat verweet ze me soms op zo'n korzelige toon dat ik er onmiddellijk de aanval in voelde, en dat was dan altijd het signaal om mijn angst te zien bovenkomen en reageerde ik met ongelooft, woede en afkeren. We schoten niet echt op bij de opbouw van intimiteit en een relatie, en ik dacht liever maar niet aan een toekomst.

Het studeren ging al maar beter. Ik was me ervan bewust geworden dat ik het heel erg leuk vond, ik was dol op theorievorming en denken, zoveel was zeker. En ik begreep dat de hersenspinsels van Berger, Luckman en Zijderveld, veel waardevolle concepten bevatten, en dat het er heel weinig toe deed of de marxistische hoofdstroming van die tijd ze goedkeurde of niet. De wereld begon transparanter te worden, grijpbaarder. En ik merkte, door de colleges van een oude jezuïet, professor Arntz, die stamelend maar soeverein briljant kon denken, dat er nog veel wegen open lagen om verder te komen in het denken. Er lag toekomst voor me in het denken.

Maar de opstand riep. Er moest gevochten worden voor het betere mens zijn. Ik had hele discussies gehad met mijn oude vriend Niko Langenhuizen, die met zijn vrouw Marion naast Café De Schijf (ja, eigenlijk niet erin) woonde, over Merleau

Ponty, een rasfenomenoloog uit Frankrijk, en hij hoorde hoofdschuddend mijn marxistische voorkeuren aan. Niko zou de jazz induiken, scheiden van Marion en een jazzmuziek café in Tilburg openen en allerlei festivals winnen, maar was in die tijd voor mij belangrijk als discussiepartner, meer dan de vlakbij wonende Wilbert Willems, Oisterwijker, zoon van Joan Willems, en activist bij Maranathaparochie en PSP, die te hautain was en zich niet tot discussie met woeste marxistische studentjes liet verleiden. We knutselden samen en bouwden o.a. een plastic bodem in het rotte Fiatje 500 dat hij gekocht had.

Niko bracht me wel van mijn dogmatisme maar niet van mijn strijdbaarheid af. En ik was ook begonnen te ontdekken dat Tilburg wel erg provinciaal was en dat er veel grondiger en onorthodoxer gedacht kon worden dan onze opstandige communistische club in Tilburg deed. Zo bracht het denken van Lolle Nauta nieuwe invalshoeken, las ik Wertheim en Annie en Jan Romein (die overigens zeer welwillend behandeld werd door Zijderveld in colleges over Max weber). En dan kwam ook Sartre in beeld. Toentertijd was ik daar diep van onder de indruk, zoals mijn oude vriend Michel van Nieuwstadt zijn hele leven onder de indruk van Sartre is gebleven, in tegenstelling tot mij. Het idee van een levensvervulling als realisatie van het zelf, ontplooiing als opgave, als menselijke taak bij uitstek, paste helemaal in het wereldbeeld dat ik was begonnen op te bouwen. Sartre werd van voor tot achter verslonden, net zoals alles wat we van zijn biotoop konden vinden, zoals Camus, De Beauvoir en Merleau Ponty. Het hoopvolle tijdsbeeld van die intellectuele cirkel gaf ons vleugels. Het typisch naoorlogse idee dat we onszelf zouden 'schoonwassen', nooit meer oorlog, nooit geen wreedheden, weg met onrecht en ongelijkheid, ging als een geloofwaardige utopie heersen in onze geesten. Het bedrog dat er nooit meer geen slachtoffers zoals de Joden zouden zijn hield lang stand en hield ons in die jaren gevangen. De mens was goed, hij moest zich enkel nog realiseren, nog waar maken, zoals het toen heette.

We weten nu dat het einde van de tweede wereldoorlog geen bevrijding was, maar een simpele overwinning van tijdelijke aard van een der partijen, die vervolgens zelf het onrecht voort zou zetten, zoals de overwonnen partij had aangericht, maar toen was ons beeld veel meer rooskleurig, veel meer zwart-wit ook.

Er moest gebouwd worden aan de wereld, en ik moest dat als een opgave voor mezelf zien, als een taak waarvan ik alleen maar beter zou worden, zo had Sartre toch beloofd. Het bottige en dommige van de mensopvatting van die tijd, zoals Wolkers en Jan Cremer e.d. dat uitdroegen, sprak me nooit aan; dat was van een voor mij angstaanjagende grofheid in de omgang met anderen, een schouwspel waarin ik mij met mijn voorzichtig evenwicht in mijn karakter nooit thuis zou kunnen voelen. Balancerend in het binnenste van mijzelf tussen reflectie en wild verlangen met onderdrukte angst voor wat komen zou moest en zou ik de wereld van het denken en de strijd verder opzoeken. Ik wilde er middenin komen te staan, niet om er iets te leiden, maar om te begrijpen.

De geluiden om mij heen zeiden dat de meeste interessante discussie in Nijmegen waren. Daar waren er bezettingen, daar ontstonden onafhankelijke organisaties van studenten die zich niet lieten binden door een politieke partij en een radicaal onafhankelijk links voorstonden. De Tilburgse KEN vond dat ik als hun man daarheen moest, maar dat idee heb ik bij het oversteken van de grens tussen Noord-Brabant en Gelderland onmiddellijk overboord gekieperd. Ik ging wel daarheen, en wilde dat ook, Ria, angstig dat ze alleen in Tilburg zou zijn, daar achterlatend. Ze werd zowaar gered door Tonnie en Hermine, waarschijnlijk uit angst dat de zoon waarvan ze het succes na het behaalde kandidaat niet langer konden ontkennen, nu een nieuwe schanddaad ging begaan door zijn echtgenote genadeloos te dumpen. Dat was mijn intentie niet, maar mijn keuze voor Nijmegen was wel onherroepelijk.

Tonnie kocht voor 69.000 gulden een nieuwbouwhuisje in Tolhuis, Dukenburg, een voorstad van Nijmegen. Hij overlegde het niet, ik kreeg de sleutel ongeveer in mijn handen geduwd. Ik wist niet zeker of ik niet een vergiftigd geschenk kreeg, maar had geen alternatieven. We gingen er wonen, en Ria ging pendelen naar de Hogeschool van Tilburg.

Denken

22.

Tonnie en Hermine hebben het me lang belet, maar uiteindelijk had ik in 1972/73 mijn draai gevonden. Ik was voorbij de antithese, het leven vanuit de strijd tegen hen, gekomen en had enthousiasme en plezier gevonden in iets waarin ik dat vroeger voor onmogelijk zou hebben gehouden, in denken. Niet alles was in orde, helemaal niet. In dat kale huisje en die kale verhouding in Tolhuis voelde het niet goed, maar toch wist ik waar ik voor ging, daar in het eigenlijk oer-katholieke Nijmegen.

Op zich was dat los maken van repressieve ouders niks bijzonders. Er waren honderden lotgenoten in dat jaar op de Nijmeegse Universiteit begonnen die min of meer hetzelfde was overkomen, en die ik vaak zou tegen komen. Maar er waren twee grote verschillen met hen. De eerste was dat ik ongenadig was geknakt in mijn vroegste jeugd en daardoor een splitsing in mijn persoonlijkheid had gekregen, een beschermend meta-ik en een verborgen innerlijk kwetsbaar 'ik' dat angst had voor zichzelf. En het andere punt dat mij anders maakte was mijn opgaan in het streven naar begrijpen (dat ik overigens eerst voor weten aanzag, wat iets heel anders is). Denken, doordringen, analyseren en redeneren, daar lag mijn echt grote liefde. En dat gold voor mijn jaargenoten over het algemeen helemaal niet, wat ik aanvankelijk niet begreep, omdat in mijn hoofd de overtuiging speelde dat toch niemand iets anders kon willen dan begrijpen.

Dat kon wel: de meesten waren vanaf hun aantrede op de Universiteit al helemaal zeker van hun gelijk.

Mijn keuze voor het leven was gemaakt, namelijk gaan snappen hoe en wat ons bestaan is, en daarvoor ging ik naar Nijmegen.

En daar was ik dan ook uiteindelijk van mijn kwelgeesten in het verre Oisterwijk af. Eindelijk!!

23.

Is het mogelijk en redelijk om vanuit het heden terug te kijken naar dat verre verleden? Je loopt natuurlijk het gevaar van presentisme, alles plaatsen in het conceptuele frame waarin je nu, 50 jaar na dato, leeft en daardoor alles te vertekenen. Dat is ongetwijfeld waar, maar ik weet zeker dat als ik alles zou gaan weergeven vanuit de denkbeelden en optiek van toen, het beeld nog veel meer vertekend zou worden, omdat het glas waar ik toen door keek, niet zuiver was en erg veel vertekeningen van de werkelijkheid bevatte. Je ego is je ego, je kunt niet buiten jezelf om, het beeld dat ik vorm zal altijd mijn beeld blijven en anderen zullen er ongetwijfeld een heel andere kijk op hebben. Ik ben me daar maar al te goed van bewust en heb daarom er bewust voor gekozen niet de smaak en het gevoel, dat ik bij deze hele periode van mijn leven heb, te verdoezelen. Proef het maar eens zoals ik het proef, zie het maar eens door die angstige ogen die de mijne zijn. Ik streef geen neutrale beschrijving na, maar wel een beschrijving die laat zien wat de samenhangen zijn, waar oorzaken, aanleidingen en gevolgen lagen.

Geschiedenis is geen natuurkundige keten van oorzaken en gevolgen, het is een maaksel en een belevenis van mensen, soms samenhangend, soms willekeurig,

en alleen bijeengehouden door het begrip dat wij van de gebeurtenissen ontwikkelden. Het is niet de vraag of zaken en stappen anders hadden gekund, wat in een levensloop als de mijne natuurlijk altijd op tal van plekken is aan te wijzen. Het is de vraag wat dit leven van mij gemaakt heeft. Ik ben wel gelukkig geworden met mijn leven, ik heb het uiteindelijk heel goed gekregen, veel plezier en veel resultaten bereikt, maar ik weet dat deze episode een mens van mij gemaakt heeft, zoals ik ben, en daardoor me belast heeft met een haakje, een meta-ik dat mijn innerlijk ik omhult, dat zo af en toe los schiet, en dat vast moet blijven zitten om de boel bijeen te houden.

Het zij zo, daar kan ik mee leven.

Maarten

(van den Oever)

Utrecht, 20-1-2020

